

.....

KAPITALISMIN MORAALI

.....

toim. **TOM G. PALMER**

Mukana mm.

VERNON SMITH

NOBEL-PALKITTU KIRJAILIJA

MAO YUSHI

KIINALAINEN TALOUSTIETEILIJÄ

JOHN MACKKEY

WHOLE FOODSIN PERUSTAJA

Estos
KUSTANNUS

.....

KAPITALISMIN MORAALI

.....

toim. TOM G. PALMER

Suomentanut Tapani Kilpeläinen

Etos
KUSTANNUS

Englanninkielinen alkuteos
The Morality of Capitalism

Copyright © 2011 Students For Liberty
ja Atlas Economic Research Foundation

Ludwig Lachmannin *Markkinatalous ja vaurauden jakaminen* julkaistu
The Institute of Human Studiesin luvalla. Vernon Smithin *Globalisaatio
kuljettaa ihmistä kohti parempaa* julkaistu The Foundation of Economic
Educationin luvalla. Muut esseeet julkaistu tekijöiden luvalla.

Eetos
KUSTANNUS

Sepänkatu 9, 00150 Helsinki
www.eetoskustannus.fi

Paino Inprint, Riika, Latvia 2012

ISBN 978-952-280-011-4 (NID)

ISBN 978-952-280-012-1 (PDF)

ISBN 978-952-280-013-8 (EPUB)

ISBN 978-952-280-014-5 (MOBI)

SISÄLLYSLUETTELO

Alkusanat <i>Gustav von Hertzen</i>	7
Johdanto: Kapitalismin moraalit <i>Tom G. Palmer</i>	II
I OSA: YRITTÄJÄKAPITALISMIN HYVEET	
Yrittäjän haastattelu	
– haastateltavana John Mackey <i>Tom G. Palmer</i>	29
Vapaus ja arvokkuus selittävät modernin	
maailman <i>Deirdre N. McCloskey</i>	43
Kilpailu ja yhteistyö <i>David Boaz</i>	49
Voittoa tavoitteleva sairaanhoito ja myötätunto	
motiivina <i>Tom G. Palmer</i>	57
II OSA: VAPAAEHTOINEN KANSSAKÄYMINEN JA PYTEELLISYYS	
Moraalin paradoksi <i>Mao Yushi</i>	63
Tasa-arvon ja epätasa-arvon moraalilogiikka	
markkinayhteiskunnassa <i>Leonid V. Nikonov</i>	77
Adam Smith ja ahneuden myytti <i>Tom G. Palmer</i>	87
Ayn Rand ja kapitalismi: moraalinen vallankumous <i>David Kelley</i>	95
III OSA: VAURAUDEN TUOTTAMINEN JA JAKAMINEN	
Markkinatalous ja vaurauden jakaminen <i>Ludwig Lachmann</i>	115
Poliittinen ja taloudellinen vapaus yhdessä synnyttävät	
ihmiskunnan ihmeet <i>Temba A. Nolutshungu</i>	125
IV OSA: GLOBALISOITUVA KAPITALISMI	
Globaali kapitalismi ja oikeudenmukaisuus <i>June Arunga</i>	133
Globalisaatio kuljettaa ihmistä kohti parempaa <i>Vernon Smith</i>	139
Lisälukemista	147
Viitteet	150
Erisnimihakemisto	155

ALKUSANAT

PÄÄOMAN KARTUTTAMINEN on kaikkien kehittyvien yhteiskuntien elinehto. Erityyppiset valtiokapitalismin muodot ovat historian saatossa osoittaneet kyvyttömyytensä kestävään pääomamuodostukseen. Yhteiskunnan kumulatiivinen pääoman karttuminen edellyttää turvattua yksityistä omistusta ja yrittämisen vapautta.

Tämä ei kuitenkaan riitä. Tarvitaan yhteisiä pelisääntöjä, jotka estävät tuhoisat miinussummapelit – anarkian, väkivallan ja oman käden oikeuden. Tällöin yksilön vapaus voi joutua järjestyksen jalkoihin. Demokratioissa suurimpana vaarana on kuitenkin ylenmääräinen oikeudenmukaisuuden ja turvallisuuden tavoittelu, joka vesittää kansalaisten henkilökohtaista yritteliäisyyttä ja vastuuntuntoa. Luovuus tyrehtyy, hedelmätön nollasummapelaaminen saa ylivallan, ja yhteiskunta vajoaa pysähtyneisyyden tilaan.

Haasteena on tasapuolisen, väljän ja ennen kaikkea kansalaisvapauksia suojaavan pelisäännösten juurruttaminen. Samalla kun demokraattinen yhteiskuntajärjestys turvaa kansalaisvapaudet ja yhteiskuntarauhan, sen pitää luoda puitteet vapaiden markkinoiden vaurautta tuottavalle plussummapelille. Toimivan demokration kivijalka on sen valtiosääntö ja siihen nojaavat instituutiot – parlamentti, oikeuslaitos, hallitus ja julkinen hallinto.

Mutta tämäkään ei riitä, kuten kokemuksesta tiedämme. Latalalaisen Amerikan uudet valtiot käyttivät 1800-luvun alkupuolella laajalti mallinaan Yhdysvaltojen perustuslakia, mutta joutuivat lähes poikkeuksetta sotilaskaappausten ja vallankumousten

pyörteisiin. Euroopan lähihistoriassakin on hyvin kipeitä esimerkkejä demokraattisten valtioiden romahduksista. Vallankaappajille perustuslait olivat pelkkää paperia.

Kansalaisten henkilökohtainen sitoutuminen ja moraalinen selkäranka on demokraattisen yhteiskunnan ainoa tuki ja turva. Tämä näkymätön moraalipääoma muodostaa kansalaisten keskinäisen luottamuksen perustan. Se luo vuorostaan edellytykset rehelliselle ja avoimelle plussummapelille, joka on ainoa tie kestävään hyvinvointiin. Jokaisen taloudellisen toimijan moraalisena haasteena on luoda lisäarvoa. Käytännössä kapitalismin moraalitoteutuu pyrkimyksenä reiluun plussummapeliin.

TOM G. PALMERIN toimittamassa *Kapitalismin moraalissa* oikaistaan useita kapitalismia koskevia harhakuvitelmia. Ludwig Lachmann osoittaa, miten markkinatalouden dynamiikka johtaa vaurauden jatkuvaan uusjakoon. Itse olen esittänyt, että olemme lähestymässä metakapitalismia, jolloin pääoman tarjonta ylittää kysynnän. Silloin riskivapaille sijoituksille ei millään voi saada reaalituottoa eikä raha enää ole taloudellisen kasvun pullonkaula. Tietotaito, osaaminen, yritteliäisyys ja ennen kaikkea moraalipääoma ovat jo tällä hetkellä kehityksen ratkaisevia niukkuustekijöitä.

Nykyaikainen kapitalismi ei perustu ahneuteen. Jos näin olisi, kansakunnat olisivat väistämättä vaurastuneet jo vuosituhansia sitten; ihminen on aina ollut yhtä ahne. Kuten Deirdre McCloskey osoittaa, länsimaisen kapitalismin nousu nojasi uuteen porvarilliseen arvokehikkoon, joka rakensi luottamusta ja vapautti ihmiset tuottoisaan taloudelliseen yhteispeliin. Tom Palmer puolestaan muistuttaa, että Adam Smith alusta alkaen piti ihmisten välistä empatiaa ja ymmärrystä välttämättömänä edellytyksenä markkinamekanismin toimivuudelle.

David Boaz teroittaa, että moderni kapitalismi ei ole pelkkää kovaa kilpailua. Eri toimijoiden yhteistyö on vähintään yhtä

tärkeätä. Oleellista on valinnan vapaaehtoisuus. Vapailta markkinoilla ketään ei pakoteta mihinkään; kaikki osallistujat hyötyvät plussumapelistä.

Jokaisella kirjoittajalla on mielenkiintoista sanottavaa, mutta kiehtovin essee on mielestäni kiinalaisen Mao Yushin tutkielma *Moraalisuuden paradoksi*. Inhimillinen kanssakäynti, joka perustuisi toisten edun asettamiseen oman edun edelle, on ajatuksena loogisesti kestävä ja johtaisi sekasortoon. Tällainen tilanne on tietysti myös erittäin epävakaa, koska itsekäs yksilö tai ryhmä voisi häikäilemättömästi käyttää hyväksi muiden hyväntahtoisuutta.

Vaikka *Kapitalismin moraal*i ei elämöi vapauden aatteella, sen keskeinen merkitys kuuluu tekstien lävitse. Täytyy vain toivoa, että yhä useampi Suomen kansalainen hyödyntää henkilökohtaisen vapautensa vaurastuakseen. Sitä voidaan jopa pitää kansalaisvelvollisuutena, koska näin he kapitalisteina kantavat osavastuunsa kansakuntamme kestävästä hyvinvoinnista.

Gustav von Hertzen

Liberan hallituksen puheenjohtaja

Helsingissä 2.1.2012

JOHDANTO

KAPITALISMIN MORAALI

Tom G. Palmer

Tohtori Tom G. Palmer on Atlas Economics Research Foundationin kansainvälisten ohjelmien johtaja. Hän on myös Senior Fellow ja hallituksen jäsen Cato Universityssä. Palmer on kirjoittanut teoksen Realizing Freedom: The Theory, History, and Practice of Liberty ja hänen artikkeleitaan on julkaistu akateemisissa julkaisuissa ja valtaalehdissä kuten The New York Times ja Die Welt. Hän on neuvonantaja useissa kansainvälisissä organisaatioissa ja hän luennoi ympäri maailmaa sekä vierailee säännöllisesti kommentaattorina eri medioissa.

TÄMÄ KIRJA käsittelee filosofi Robert Nozickia lainatakseni ”suostuvaisten aikuisten välisten kapitalististen tekojen”¹ moraalista oikeutusta. Se käsittelee yhteistuotannon ja vapaan vaihdannan järjestelmää, johon sellaiset teot lyövät leimansa.

Kirjan nimestä – *Kapitalismin moraal*i – on syytä sanoa pari sanaa. Kirjaan kootut esseet käsittelevät kapitalismin moraalia. Ne eivät rajoitu abstraktiin moraalifilosofiaan, vaan niissä hyödynnetään myös taloustiedettä, logiikkaa, historiaa, kirjallisuutta ja muita aloja. Lisäksi ne käsittelevät kapitalismin, eivät pelkästään vapaan vaihdannan moraalia. Termi ”kapitalismi” ei viittaa ainoastaan ylimuistoiseen hyödykkeiden ja palveluiden vaihdantaan,

vaan innovaation, vaurauden luomisen ja yhteiskunnallisen muutoksen järjestelmään, joka on tuonut miljardeille ihmisille hyvinvointia, jollaisesta aikaisemmat ihmiskukupolvet eivät voineet edes uneksia.

Kapitalismi viittaa oikeudelliseen, yhteiskunnalliseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen järjestelmään, joka tukee tasa-arvoisia oikeuksia ja ”lahjakkaiden uramahdollisuuksia” sekä antaa virikkeitä hajautetulle innovaatiolle sekä yritys ja erehdys -prosesseille – sille, mitä taloustieteilijä Joseph Schumpeter kutsui ”luovaksi tuhoksi” – vapaaehtoisen kaupankäynnin avulla. Kapitalistinen kulttuuri juhlii yrittäjää, tiedemiestä, riskinottajaa, innovoijaa ja luoja. Vaikka filosofit, jotka itse kannattavat materialismia (erityisesti marxilaiset), ovat pilkanneet kapitalismia materialismista, ytimeltään se on henkinen ja kulttuurinen pyrintö. Tuoreessa tutkimuksessaan *The Relentless Revolution: A History of Capitalism* historioitsija Joyce Appleby huomautti, että ”koska kapitalismi on kulttuurinen eikä pelkästään taloudellinen järjestelmä, sitä ei voida selittää pelkästään aineellisilla tekijöillä”.²

Kapitalismi on kulttuuristen, henkisten ja eettisten arvojen järjestelmä. Taloustieteilijät David Schwab ja Elinor Ostrom huomauttivat urauurtavassa peliteoreettisessa tutkimuksessaan, joka käsitteli normien ja sääntöjen roolia talouden avoimuuden säilyttämisessä, että vapaat markkinat perustuvat tukevasti normeihin, jotka estävät meitä varastamasta ja ”lisäävät luottamusta”.³ Vaikka ne, jotka pyrkivät heikentämään kapitalismia tai tuhoamaan sen, usein esittävät kapitalismin moraalittomaksi eturistiriitojen areenaksi, se ei todellakaan ole sellainen: eettiset normit ja säännöt jäsentävät kapitalistista kanssakäymistä voimakkaasti. Itse asiassa kapitalismi perustuu siihen, että ryöstösaaliin keräämisen etiikka hylätään. Se hylkää siis keinon, jolla varakkaat muissa taloudellisissa ja poliittisissa järjestelmissä ovat hankkineet suurimman osan omaisuudestaan. (Itse asiassa monissa nykyisissä maissa ja suuressa osassa ihmiskunnan historiaa on ymmärretty laajalti, että rikkaat

ovat rikkaita siksi, että he ovat ottaneet toisilta, ja erityisesti siksi, että he pystyvät käyttämään järjestäytyneitä voimakeinoja – nykypäivän kielellä valtiota. Tällaiset riistäjäeliitit käyttävät voimakeinoja päästäkseen monopoliasemaan ja takavarikoidakseen toisten tuotannon verojen avulla. Ne elävät valtion varoilla ja hyötyvät valtion luomista monopoleista ja sen asettamista kilpailurajoituksista. Ainoastaan kapitalismissa on yleistä, että ihmisistä tulee varakkaita vaikkeivät he ryhdy rikollisiksi.)

Tarkastellaanpa sitä, mitä taloustieteilijä ja historioitsija Deirdre McCloskey kutsuu ”suureksi tosiasiaksi”: ”Reaalitulo henkeä kohti ylittää vastaavan luvun suunnilleen vuodelta 1700 tai 1800 sanokaamme Britanniassa tai muissa modernin talouskasvun kokeneissa maissa niinkin suuresti kuin vähintään kuusitoistakertaisesti”.⁴ Tämä on ennennäkemätöntä koko ihmiskunnan historiasa. Itse asiassa McCloskeyn arvio on varsin varovainen. Se ei ota huomioon tieteen ja teknologian hämmästyttäviä edistysaskeleita, jotka ovat tuoneet maailman kulttuurit ulottuvillemme.

Kapitalismi panee inhimillisen luovuuden ihmiskunnan palvelukseen kunnioittamalla ja rohkaisemalla yrittäjien innovatiivisuutta, tuota vaikeasti tavoitettavaa asiaa, joka selittää, miksi nykyinen elämäntapamme eroaa esi-isiemme elämästä sukupolvesta toiseen ennen 1800-lukua. Ihmiselämää parempaan suuntaan muuttaneet innovaatiot eivät ole pelkästään tieteellisiä ja teknologisia vaan myös institutionaalisia. Kaikenlaiset uudenlaiset liikeyritykset koordinoivat valtaviin ihmismäärien työponnistukset vapaaehtoisesti. Uudet finanssimarkkinat ja välineet yhdistävät miljardien ihmisten säästöt ja sijoituspäätökset kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa. Uudet telekommunikaatioverkot yhdistävät ihmiset kaikkialta maailmasta. (Tänään keskustelin suomalaisten, kiinalaisten, marokkolaisten, yhdysvaltalaisien ja venäläisten ystävien kanssa ja pidin Facebook-yhteyttä ystäviini ja tuttaviiini, jotka asuvat Yhdysvalloissa, Kanadassa, Pakistanissa, Tanskassa, Ranskassa ja Kirgisiassa). Uudet tuotteet tarjoavat meille mukavuuksia,

iloja ja oppimismahdollisuuksia, joita aikaisemmat sukupolvet eivät voineet edes kuvitella. (Kirjoitan tätä Apple MacBook Pro-lani.) Nämä muutokset ovat tehneet yhteiskunnistamme lukuisilla tavoilla dramaattisesti erilaisia kuin mitkään niitä edeltäneet ihmis-yhteiskunnat.

Kapitalismi ei liity ainoastaan tavaran rakentamiseen siihen tapaan kuin sosialistidiktatoreilla oli tapana kehottaa orjiaan ”rakentamaan tulevaisuutta”. Kapitalismi liittyy arvon luomiseen, ei pelkästään kovaan työntekoon tai uhrautumiseen tai kiirehtimiseen. Ne, jotka eivät ymmärrä kapitalismia, kannattavat usein ”työpaikkojen luomiseen” suunnattuja ohjelmia. He ovat ymmärtäneet työn tarkoituksen väärin, ja vielä huonommin he ymmärtävät kapitalismin tarkoituksen. Usein kerrotaan tarinaa siitä, miten taloustieteilijä Milton Friedmanille näytettiin jättimäisen uuden kanavan rakennustöitä Aasiassa. Kun hän huomautti, että oli outoa nähdä työläisten siirtelevän valtaisia määriä maata ja kiveä pienillä lapioilla, hänelle vastattiin: ”Sinä et ymmärrä. Tarkoituksena on luoda työpaikkoja.” Hän vastasi: ”Ai, minä luulin että te yritätte rakentaa kanavan. Jos tarkoituksenne on luoda työpaikkoja, miksi ette anna heille lapioiden sijasta lusikoita?”

Kun merkantilisti ja hyvävelijärjestelmän kannattaja H. Ross Perot pyrki Yhdysvaltain presidentiksi 1992, hän valitti vaalikeskusteluissa, että amerikkalaiset ostivat tietokonesiruja Taiwanista ja myivät Taiwaniin perunalastuja. Hän oli omaksunut Leninin kannan, jonka mukaan lisäarvoa tuottaa ainoastaan teollinen tuotanto tehtaissa. Stanfordin yliopiston taloustieteilijä Michael Boskin huomautti aivan oikein, että jos puhutaan dollarin arvosta mikrosiruja ja dollarin arvosta perunalastuja, puhutaan joka tapauksessa jostakin, jonka arvo on dollari. Arvon lisääminen kasvatamalla perunoita Idahossa tai kaivertamalla silikonia Taipeissa on arvon lisäämistä. Suhteellinen etu⁵ on erikoistumisen ja kaupan avain; ei ole millään tavoin alentavaa tuottaa arvoa maanviljelijänä, muuttomiehenä (työskentelin tänään kolmen muuttomiehen

kanssa, kun siirsin suuren osan kirjastostani, ja ymmärrän erittäin hyvin, miten paljon lisäarvoa he toivat elämääni), rahoittajana tai niin edelleen. Markkinat – eivätkä ylimieliset merkantilistipoliitikot – osoittavat meille, milloin lisäämme arvoa, ja ilman vapaita markkinoita emme voi tietää sitä.

Kapitalismi ei ole vain sitä, että ihmiset vaihtavat voita kannanmuniin paikallisilla markkinoilla. Sellaista on tapahtunut vuosituhansia. Kapitalismi on arvon lisäämistä mobilisoimalla ihmisen energia ja kekseliäisyys ihmiskunnan historiassa ennennäkemättömässä mittakaavassa niin, että tavallisille ihmisille luodaan vaurautta, joka olisi hämmästyttänyt menneisyyden rikkaimpia ja voimakkaimpia kuninkaita, sulttaaneita ja keisareita. Kapitalismi on pitkään vakiintuneiden valta-, hallinta- ja etuoikeusjärjestelmien murenemista ja ”lahjakkaiden uramahdollisuuksia”. Se on voiman korvaamista vakuuttamisella.⁶ Se on kateuden korvaamista saavutuksilla.⁷ Juuri se on tehnyt minun elämästäni ja sinun elämästäsi mahdollista.

(Ainoa asia, joka kuninkailla ja sulttaaneilla ja keisareilla oli ja jota nykypäivän tavallisilla ihmisillä ei ole, oli valta toisiin ihmisiin ja kyky komentaa heitä. Heillä oli valtaisia orjien rakentamia tai verotuloilla rahoitettuja palatseja, muttei lämmitystä tai tuuletusta; heillä oli orjia ja palvelijoita, muttei pyykkikoneita tai tiskikoneita; heillä oli kuriiriarmeijoita, mutta ei matkapuhelimia tai langattomia verkkoja; heillä oli hovissaan lääkäreitä ja tietäjiä, mutta ei anestesiaa kivun lievittämiseen tai antibiootteja tulehdusten parantamiseen; heillä oli valtaa, mutta meidän mittapuulamme he olivat surkean köyhiä.)

Erään sanan historia

Kun vapaat markkinat ymmärretään selkeästi määritellyillä, laillisesti pitävillä ja siirrettävillä oikeuksilla varustettujen henkilöiden välisen vapaan vaihdon järjestelmiksi rajallisten resurssien maailmassa, ne ovat nykymaailman vaurauden välttämätön ehto. Mutta

kuten taloushistorioitsijat, ennen kaikkea Deirdre McCloskey, ovat vakuuttavasti osoittaneet, ne eivät kuitenkaan ole riittävä ehto. Tarvitaan jotakin muuta: vapaan vaihdannan ja innovaatioon perustuvan vaurauden tuottamisen etiikka.

Sanan ”kapitalismi” käytöstä on syytä sanoa pari sanaa. Sosi-aalihistorioitsija Fernand Braudel jäljitti sanan ”pääoma” (*capital*) 1100–1200-luvuille, ja silloin sanalla viitattiin ”varoihin, kauppatavaravarantoon, rahasummaan tai korkoa tuottavaan rahaan”.⁸ Luettelemistaan sanan ”kapitalisti” käyttötavoista Braudel totesi kuivasti, ettei ”sanaa koskaan käytetä ystävällismielisesti”.⁹ Sana ”kapitalismi” syntyi yleensä loukkaavana terminä 1800-luvulla, kun ranskalainen sosialisti Louis Blanc määritteli sanan niin, että ”jotkut ottavat pääoman haltuunsa sulkien muut pois”.¹⁰ Karl Marx käytti termiä ”kapitalistinen tuotantotapa”, ja hänen kiihkeä seuraajansa Werner Sombart popularisoi termin ”kapitalismi” vaikutusvaltaisessa kirjassaan *Der moderne Kapitalismus*. (Marxin yhteistyökumppani Friedrich Engels piti Sombartia ainoana saksalaisena ajattelijana, joka todella ymmärsi Marxia; myöhemmin Sombart ryhtyi puolustamaan toista antikapitalismin muotoa, nimittäin natsismia.)

Hyökätessään ”kapitalisteja” ja ”kapitalistista tuotantotapaa” vastaan Marx ja Engels huomauttivat, että ”porvaristo” (Marxin termein ”luokka”, joka omisti ”tuotantovälineet”) oli muuttanut maailmaa radikaalisti:

Vajaat sata vuotta kestäneen luokkaherruutensa aikana porvaristo on luonut enemmän ja valtavampia tuotantovoimia kuin kaikki edelliset sukupolvet yhteensä. Luonnonvoimien alistaminen, koneiden käyttö, kemian soveltaminen teollisuuteen ja maanviljelykseen, höyrylaivaliikenne, rautatiet, sähkölennätin, kokonaisten maanosien raivaaminen viljelykselle, jokien muuttaminen purjehduskelpoisiksi, kokonaiset, aivan kuin maan alta nousseet väestöjoukot – mikä

aikaisempi vuosisata saattoi aavistaa, että yhteiskunnallisen työn uumenissa uinui tällaisia tuotantovoimia?¹¹

Marx ja Engels eivät hämmästelleet ainoastaan teknologista innovaatioita, vaan ”aivan kuin maan alta nousseita väestöjoukkoja”. Ilmaisuu kuvaa iskevästi laskevia kuolleisuuslukuja, nousevaa elintasoja ja kasvavaa elinikäodotetta. Tällaisista saavutuksista huolimatta Marx ja Engels tietysti kehottivat tuhoamaan ”kapitalistisen tuotantotavan” tai tarkemmin sanoen he ajattelivat, että se tuhoaisi itsensä ja toisi mukanaan uuden järjestelmän, joka olisi niin loistava, ettei ollut välttämätöntä antaa pienintäkään vihjetä siitä, miten se mahtaisi toimia – itse asiassa moinen olisi ollut loukkaavan epätieteellistä.¹²

Tärkeämpää on se, että Marxin ja Engelsin kapitalismikritiikki (kritiikki, joka on edelleen poikkeuksellisen vaikutusvaltainen intellektuellipiireissä ympäri maailmaa, vaikka mikään kommunistinen järjestelmä ei onnistunut täyttämään lupauksiaan) perustui lukuisiin väärinkäsityksiin siitä, mitä he tarkoittivat ”kapitalistiseen tuotantotapaan” yhdistämällänsä sanalla ”porvaristo”. Yhtäältä he käyttivät sanaa ”pääoman” omistajista, jotka organisoivat tuotantopyrkimykset, mutta toisaalta he käyttivät sitä niistä, jotka elävät valtion ja sen vallan avulla, kuten Marx asian ilmaisi yhdes- sä kiinnostavimmista politiikkaa käsittelevistä esseistään:

Ranskan porvariston *aineelliset edut* on silti mitä läheisimmin sidottu tuon laajan ja monihaaraisen valtiokoneiston säilyttämiseen. Se myöntää siihen liikaväestönsä ja nostaa valtionpalkan muodossa sen, mitä se ei voi kahmaista tasukuunsa voittotulojen, korkojen, osinkojen ja palkkioiden muodossa. Toisaalta porvariston *poliittiset edut* pakottivat sitä kiristämään ohjaksia, ts. lisäämään päivää päivältä valtiollan henkilökuntaa ja varoja.¹³

Yhtäältä Marx siis samaisti ”porvariston” yrittäjiin, jotka ovat ”muuttaneet kaikkien maiden tuotannon ja kulutuksen yleismaailmalliseksi”, tehneet ”kansallisesta yksipuolisuudesta ja rajoittuneisuudesta” yhä ”mahdottomampaa”, luoneet ”maailmankirjallisuuden”, saaneet aikaan ”kaikkien tuotantovälineiden nopean parantamisen” ja ”kulkuyhteyksien tavattoman helpottamisen” ja pakottaneet ”raakalaiskansojen itsepintaisimmankin muukalaisvihan antautumaan” tarjoamiensa tavaroiden ”halvoilla hinnoilla”.¹⁴ Toisaalta hän viittasi ”porvaristolla” niihin, jotka elivät ”valtion luottotoiminnasta” (ts. hallituksen velasta):

Koko uudenaikainen rahaliike, koko pankkitalous on mitä kiinteimmässä yhteydessä valtion luottotoimintaan. Osa pankkien liikepääomasta on pakko kiinnittää nopeasti muunnettaviin, korkoa tuottaviin valtion arvopapereihin. Pankkitalletuksia, pääomaa, jonka pankit saavat käytettäväkseen ja jonka ne jakavat kauppiaille ja teollisuudenharjoittajille, virtaa niille osittain valtion koroilla eläjien osingoista.¹⁵

Marx katsoi, että ”porvaristolla” on läheinen suhde valtiokoneiston hallinnasta käytävään kamppailuun ja että se hyötyi valtiokoneistosta:

Kaikki mullistukset ovat vain täydellistäneet tätä koneistoa, sen sijaan että olisivat murtaneet sen. Puolueet, jotka vuorotellen kamppailivat vallasta, pitivät tämän suunnattoman valtiorakennelman haltuunsa ottamista tärkeimpänä voittosaaliina.¹⁶

Historioitsija Shirley Grunerin sanoin ”Marx tunsi saaneensa otteen todellisuudesta, kun hän löysi ’porvariston’, mutta itse asiassa hän oli ainoastaan saanut otteen erittäin liukkaasta sanasta”.¹⁷

Joissain teksteissä Marx viittasi termillä kekseliäisiin yrittäjiin, jotka organisoivat yritteliäisyyttä ja sijoittavat vaurauden luomiseen, ja toisissa hän viittasi sillä niihin, jotka kerääntyvät valtion ympärille, elävät verovarjoilla sekä lobbaavat kilpailun estämisen ja kaupankäynnin vapauden rajoittamisen puolesta, lyhyesti sanoen niihin, jotka eivät sijoita vaurauden luomiseen vaan pyrkivät varmistamaan vallan jakaa muiden vauraus uudelleen tai tuhota se, ja pitää markkinat suljettuina, köyhät omalla paikallaan ja yhteiskunta hallinnassaan.

Marxin ja hänen seuraajansa Sombartin vaikutuksen vuoksi sanaa ”kapitalismi” alettiin käyttää yleisesti. Kannattaa muistaa, että termin popularisoivat ihmiset, jotka eivät ainoastaan sekoittaneet tuottavaa yrittäjyyttä ja markkinoilla tapahtuvaa vaihdantaa muilta kerätyillä veroilla elämiseen, vaan jotka myös puolustivat omaisuuden, markkinoiden, rahan, hintojen, työnjaon ja koko liberalismiin rakennelman eli yksilön oikeuksien, uskonnonvapauden, sananvapauden, laillisen tasa-arvon ja perustuslaillisesti rajatun demokraattisen hallituksen hylkäämistä.

Kuten monille haukkumasanoille käy, myös ”kapitalismia” alkoivat käyttää jotkut niistä älyllisistä vapaiden markkinoiden puolustajista, joita vastaan sana oli suunnattu. Ne, jotka omaksuivat sanan ”kapitalismi” kuvaamaan sitä, mitä he puolustivat, tai edes neutraaliksi termiksi yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun, joutuivat sanan historian vuoksi epäedulliseen asemaan, koska (1) sanaa käytettiin moniselitteisesti (sillä viitattiin sekä vapailla markkinoilla ilmenevään yritteliäisyyteen että verovarjoilla elämiseen ja hallituksen valtaan ja holhoamiseen) ja (2) sitä käytettiin lähes aina kiistattoman kielteisesti.

Jotkut ovat ehdottaneet, että sana pitäisi kerta kaikkiaan hylätä, koska sitä raskauttavat ristiriitaiset merkitykset ja ideologiset taka-ajatukset.¹⁸ Ehdotus on houkutteleva, mutta yhtä ongelmaa se ei ratkaise. Se, että ihmisten annetaan vain käydä kauppaa vapaasti ja voittojen ja tappioiden annetaan ohjata heitä, on toki

taloudellisen edistyksen kannalta välttämätöntä, mutta se ei riitä modernin maailman luomiseen. Institutionaalinen, teknologinen, kulttuurinen, taiteellinen ja yhteiskunnallinen innovaatio, joka ylittää kananmunien ja voim vaihtamisen mallin, muodosti pyörteen, joka sekä synnytti nykyaikaiset markkinat että sai käyttövoimansa niiltä. Nykyaikainen vapaa markkinakapitalismi ei innovoi vuosituhansien saatossa kuten jäätiköt, vaan yhä nopeammin – ja tämä on juuri sitä, mitä sekä sosialistit (erityisesti Marx) ja heidän liittolaisensa, markkinavastaiset konservatiivit, pitivät nykymaailmassa niin kammottavana. Kirjassaan *Capitalism, Socialism, and Democracy* Joseph Schumpeter kritisoi niitä, jotka ”pyrkivät yleensä hahmottamaan, miten kapitalismi pitää huolta olemassa olevista rakenteista, kun merkityksellinen ongelma on sen sijaan se, miten se luo ja tuhoaa niitä”.¹⁹

Nykyaikaiset vapaat markkinat eivät ole ainoastaan vaihdantapaikkoja, kuten markkinat ennen vanhaan olivat. Niitä luonnehtivat ”luovan tuhon” aallot: se, mikä oli kymmenen vuotta sitten uutta, on jo vanhaa, sen ohittavat parannellut versiot, uudet laitteet, institutionaaliset järjestelyt, teknologiat ja kanssakäymisen tavat, joita kukaan ei osannut edes kuvitella. Tämä erottaa nykyaikaiset vapaat markkinat vanhoista markkinoista. Mielestäni ”kapitalismi” on paras käytettävissä oleva sana vapaiden markkinoiden suhteille, jotka ovat luoneet nykymaailman sitä edeltäneiden markkinoiden pohjalta.

Kapitalismi ei kuitenkaan ole epäjärjestyksen muoto. Se on prosessista syntyvän spontaanin järjestyksen muoto. (Jotkut kirjoittajat kutsuvat tällaisia järjestyksiä ”emergenteiksi järjestyksiksi”.) Tällaisen innovaation mahdollistavat laillisuusperiaate ja oikeusturvan ennakoitava pysyvyys. Kuten David Boaz huomautti *The Futurist* -julkaisussa:

Ihmisten on aina ollut vaikea nähdä järjestystä näennäisen kaoottisilla markkinoilla. Jopa hintajärjestelmä siirtelee

resursseja jatkuvasti niiden parhaaseen käyttöön, joten päältä katsoen markkinat näyttävät järjestyksen täydelliseltä vastakohtalta – yritykset menevät konkurssiin, työpaikkoja menetetään, kukoistus tapahtuu epätasaisessa tahdissa, paljastuu, että investoinnit ovat menneet hukkaan. Nopeatemppoinen innovaation aikakausi näyttää vielä kaoottisemmalta, kun suuryritykset nousevat ja tuhoutuvat nopeammin kuin koskaan ja yhä harvemmillä ihmisillä on pysyvä työpaikka. Mutta kuljetuksen, kommunikaation ja pääomamarkkinoiden tehokkuuden kasvu merkitsee itse asiassa vielä suurempaa järjestystä kuin se, mihin markkinat teollisuuden aikakaudella pystyivät. Tärkeää on, ettei pakkovaltaa käyttävää hallitusta käytetä ”silottelemaan ääripäitä” tai ”kanavoimaan” markkinoita jonkun haluamaa päämäärää kohti.²⁰

Vapaa markkinakapitalismi vs. hyvävelikapitalismi

Jotta vältettäisiin hämmennystä, joka aiheutuu siitä, että sosialisti-intellektuellit käyttävät sanaa ”kapitalismi” moniselitteisesti, ”vapaa markkinakapitalismi” tulisi erottaa selvästi ”hyvävelikapitalismista”, järjestelmästä, joka on jumiuttanut kovin monen kansakunnan korrupioon ja jälkeenjääneisyyteen. Monissa maissa on niin, että jos joku on rikas, on erittäin todennäköistä, että tämä mies (harvemmin nainen) on poliittisessa vallassa tai sitten hän on vallanpitäjien lähisukulainen, ystävä tai kannattaja – lyhyesti sanoen ”hyvä veli” – ja ettei hänen vaurautensa ole peräisin arvossa pidettyjen hyödykkeiden tuottamisesta vaan etuoikeuksista, joita valtio voi myöntää yksille toisten kustannuksella. Valitettavasti termiä ”hyvävelikapitalismi” voidaan soveltaa yhä osuvammin myös Yhdysvaltojen talouteen, maahan, jossa epäonnistuneet yritykset ”pelastetaan” rutiininomaisesti veronmaksajien rahoilla, jossa kansallinen pääoma ei ole juuri muuta kuin jättimäinen, sykkivä pesä täynnä ”välistä vetäviä” lobbareita, byrokraatteja, poliitikkoja,

konsultteja ja rutiinitöiden tekijöitä ja jossa valtionvarainministeriön ja keskuspankin (Federal Reserve System, Fed) vastuulla on palkita yksiä yrityksiä ja vahingoittaa toisia. Näin korruptoitunutta hyvävelijärjestelmää ei pitäisi sekoittaa ”vapaaseen markkinakapitalismiin”. Jälkimmäinen viittaa tuotanto- ja vaihdantajärjestelmään, joka perustuu laillisuusperiaatteeeseen, kaikkien oikeudelliseen tasa-arvoon, valinnanvapauteen, kaupankäynnin vapauteen, innovaationvapauteen, voittojen ja tappioiden ohjauskykyyn sekä oikeuteen nauttia oman työnsä, omien säästöjensä ja omien sijoitustensa hedelmistä pelkäämättä, että ne, jotka eivät ole panostaneet vaurauden tuottamiseen vaan poliittiseen valtaan, takavarikoivat ne tai rajoittavat niitä.

Asemiinsa linnoittautuneissa eliiteissä vapaan markkinakapitalismin luomat muutoksen aallot herättävät usein närkästystä. Heidän maailmankuvansa mukaan vähemmistöistä tulee uppinkaisiakin eivätkä alemmat luokat enää ymmärrä pysyä omalla paikallaan. Vielä järkyttävämpää heidän näkökulmastaan on se, että naiset ryhtyvät pitämään puoliaan. Yhteiskunnallinen asema horjuu. Ihmiset luovat suhteita, jotka perustuvat pikemminkin vapaaseen valintaan ja suostumukseen kuin syntyperään tai asemaan.²¹ Konservatiivinen viha vapaata markkinakapitalismia kohtaan, jonka Marx tiivistä ja kokosi kirjoituksiinsa hyvin taitavasti, heijastaa vihaa tällaisia muutoksia ja usein myös vihaa etuoikeuksien menettämistä kohtaan. Leo Melamed (CME Groupin [aiemmin Chicago Mercantile Exchange] emerituspuheenjohtaja, jonka elämäntarina siitä, miten hän pakeni Gestapolta ja KGB:ltä ja mullisti maailman rahatalouden, kertoo rohkeudesta ja visiosta) turvautui omiin kokemuksiinsa, kun hän sanoi, että ”Chicagon finanssimarkkinoilla tärkeää ei ole, mitä olet – millaisia sukujuuresi, perhetaustasi, fyysiset vaivasi tai sukupuolesi ovat – vaan tärkeää on kykysi määrittellä, mitä asiakas tahtoo ja minne markkinat ovat menossa. Juuri millään muulla ei ole väliä.”²² Vapaan markkinakapitalismin tukeminen merkitsee muutos-, innovointi- ja keksimisvapauden

tukemista. Se merkitsee muutokseen sopeutumista ja kunnioitusta muiden vapaudelle tehdä omalla vapaudellaan mitä mielivät. Se merkitsee tilan antamista uusille teknologioille, uusille tieteellisille teorioille, uusille taidemuodoille sekä uusille identiteeteille ja suhteille. Se merkitsee tukea vapaudelle luoda vaurautta, mikä on ainoa keino päästä eroon köyhyydestä. (Vauraudella on syitä, mutta köyhyydellä ei; köyhyys seuraa, mikäli vaurautta ei luoda, mutta vauraus ei ole sitä, mitä syntyy, jos köyhyyttä ei luoda.)²³ Se merkitsee ihmisen vapautumisen ja ihmisen potentiaalin toteuttamisen juhlimista.

Kirjoittajat, joiden esseet on koottu tähän kirjaan, ovat peräisin eri maista ja kulttuureista. Heidän kutsumuksensa ovat erilaisia, ja he edustavat erilaisia intellektuaalisia aloja. Jokainen heistä esittää arvion siitä, miten vapaa markkinavaihdanta perustuu moraaliin ja voimistaa moraalista käyttäytymistä. Valikoima koostuu esseistä, joista jotkut ovat varsin lyhyitä, jotkut taas pidempiä, jotkut varsin helppoja, jotkut puolestaan akateemisia. Mukana on kaksi esseettä, joita ei ole aiemmin julkaistu englanniksi ja jotka käännettiin tätä kokoelmaa varten kiinasta ja venäjämästä. Kirjassa on mukana kaksi Nobel-voittajaa, toinen heistä on kirjailija ja toinen taloustieteilijä, ja kirjaan sisältyy myös menestyneen yrittäjän haastattelu: hän on suorasanainen ”valveutuneen kapitalismin” puolestapuhuja. Esseet eivät esitä kaikkia mahdollisia argumentteja vapaan markkinakapitalismin puolesta, mutta ne toimivat johdantona hyvin runsaaseen kirjallisuuteen. (Pieni osa tuosta kirjallisuudesta on lueteltu kirjan lopussa olevassa lyhyessä bibliografiassa.)

Miksi tämä kirja sisältää pelkästään vapaan markkinakapitalismin pontevia puolustuspuheita? Koska markkinoilla on satoja – itse asiassa tuhansia – kirjoja, jotka väittävät tarjoavansa ”tasapainoista” keskustelua, mutta ovat itse asiassa täynnä pelkkiä tuomioita vaurauden luomista, yrittäjyyttä, innovatiivisuutta, voiton ja tappion järjestelmää sekä ylipäänsä vapaata markkinakapitalismia kohtaan. Olen lukenut urani aikana satoja kirjoja, jotka käyvät

vapaata markkinakapitalismia vastaan, olen pohtinut niiden argumentteja ja paininut niiden kanssa. Sen sijaan on harvinaista löytää vapaan markkinakapitalismin vastustajia, jotka olisivat lukeneet useampaa kuin yhtä vapaata markkinataloutta rohkeasti puolustanutta kirjoittajaa. Ainakin nykyisessä anglosaksisessa intellektuellimaailmassa useimmin mainittu kirjoittaja on Robert Nozick, ja jopa silloin on selvää, että häneltä on luettu vain yhden kirjan yksi luku, se, jossa hän esittää haastavan hypoteettisen ajatuskokeen koetellakseen vapaan markkinakapitalismin vastustajia. Useimmat sosialistit ajattelevat, että yhden esseen lukeminen ja yhden ajatuskokeen kiistäminen riittää.²⁴ Jos vapaan markkinakapitalismin tuomitsijat pitävät edes vaivan arvoisena jatkaa kritiikkiä sen jälkeen, kun he ovat lukeneet ja torjuneet yhden argumentin, he yleensä tukeutuvat johonkin misinformatiiviseen tai vääristeltyyn versioon siitä, mitä Milton Friedman, Ayn Rand tai F. A. Hayek uskoi, ja se esitetään ilman lähdeviitettä.

Mainitsen yhden huomionarvoisen tuoreen esimerkin: Harvardin professori Michael Sandel pyrki kumoamaan vapaan markkinakapitalismin puolustuksen hiljattain julkaistussa kirjassaan *Justice: What's the Right Thing to Do?* Nozickin ohella hän viittasi Friedmaniin ja Hayekiin, mutta samalla oli selvää, ettei hän ollut lukenut heitä. Hän lainasi Friedmania, joka kysyi ”Onko meillä lupa käyttää pakkoa estää häntä [jotakuta, joka ei suostu säästämään eläkettä] tekemästä, mitä hän on päättänyt tehdä?”²⁵ Hän ei kuitenkaan ollut pannut merkille, että heti seuraavassa kappaleessa Friedman itse asiassa esitti perusteita tällaisen pakottamisen puolesta²⁶ ja totesi, että ”tämän argumentin paino riippuu selvästi tosiasioista”.²⁷ (Friedman viittasi klassisen liberalismiin periaatteen ”vapausoletuksesta”²⁸ eikä esittänyt kategorista oikeuksia koskevaa väitettä, kuten Sandel virheellisesti kirjoittaa.) Sandel toteaa myös, että ”teoksessa *The Constitution of Liberty* (1960) itävaltalais-syntyinen taloustieteilijä ja filosofi Friedrich A. Hayek (1899–1992) väitti, että ”jokainen yritys lisätä taloudellista tasa-arvoa

perustuu pakkoon ja tuhoaa vapaan yhteiskunnan” – vaikka Hayek ei itse asiassa väitä näin; hän kylläkin sanoo, ettei ”progressiivinen tulovero” (jolla hän tarkoittaa verojen lisääntymistä tulojen myötä) sovi yhteen laillisuusperiaatteen kanssa, sillä ”toisin kuin suhteellisuus, progressio ei tarjoa periaatetta, joka kertoisi meille, mikä eri henkilöiden suhteellisen taakan tulisi olla”²⁹, mutta tämä ei ole sama asia kuin sanoa, että jokainen yritys taloudellisen tasa-arvon lisäämiseksi (vaikkapa erityisten tukien ja rikkaiden etuoikeuksien eliminoiminen) toimisi pakon tavoin. (Sekä Sandelin virheellinen väite, että hänen kuvauksensa osoittavat, ettei Sandel ollut edes vaivautunut vilkaisemaan Hayekin kirjaa. Tekee mieli kysyä, olisiko hän kuvannut Adam Smithin *Kansojen varallisuutta* kirjaksi siitä, miten neuvoja valmistetaan.)

Vakavamielisten ihmisten tulisi pystyä parempaan. Kehotan sinua, tämän esseen ja tämän kirjan lukijaa, pyrkimään parempaan. Lue parhaat vapaan markkinakapitalismin kritiikit. Lue Marxia. Lue Sombartia. Lue Rawlsia. Lue Sandelia. Ymmärre heitä. Ole avoin sille, että he vakuuttavat sinut. Pohdi heidän tekstejään. Olen lukenut enemmän argumentteja vapaata markkinakapitalismia vastaan kuin useimmat vapaan markkinakapitalismin vastustajat, ja useimmiten pystyisin puhumaan heidän puolestaan paremmin kuin he itse, koska tunnen asian paremmin. Tässä kirjassa tarjotaan keskustelun toinen puoli, se, jonka olemassaoloa ei usein edes tunnusteta.

Jatka siis eteenpäin ja ota riski. Painiskele tässä kirjassa esitettyjen argumenttien kanssa. Pohdi niitä. Ja päätä sitten itse.

Tom G. Palmer
Washington, D.C.

I OSA

YRITTÄJÄKAPITALISMIN HYVEET

YRITTÄJÄN HAASTATTELU

*Haastateltavana John Mackey
Haastattelijana Tom G. Palmer*

Tässä haastattelussa yrittäjä ja yksi Whole Foodsin perustajista ja toimitusjohtajista, John Mackey, selittää ”tiedostavan kapitalismin” filosofiansa ja esittelee ajatuksiaan ihmisluonnosta ja ihmisen motivaatiosta, liiketoiminnan luonteesta sekä ”vapaan markkinakapitalismin” ja ”hyvävelikapitalismin” erosta.

John Mackey oli mukana perustamassa Whole Foods Marketia 1980. Hän on ollut johtava terveellisen ravinnon, eläinten eettisen kohtelun ja yritysten positiivisen yhteisöosallistumisen puolestapuhuja. Hän kuuluu Conscious Capitalism -instituutin hallitukseen.

PALMER: John, olet eräänlainen harvinaisuus liikemaailmassa: yrittäjä, joka ei häpeile puolustaa kapitalismin moraalia. Sinun tiedetään myös sanoneen, ettei oman edun tavoittelu riitä kapitalismille. Mitä tarkoitat?

MACKEY: Väite, jonka mukaan kaikki perustuu oman edun tavoitteluun, pohjautuu hyvin epätäydelliseen teoriaan ihmisluonnosta. Se tuo mieleeni collegessa sellaisten ihmisten kanssa käymäni keskustelut, jotka yrittivät väittää, että kaiken toiminnan täytyy loogisesti perustua oman edun tavoitteluun tai muuten sitä ei tehtäisi. Kanta on kumoamaton ja viime kädessä hölynpölyä, sillä vaikka joku tekisikin asioita, jotka eivät perustu oman edun

tavoitteluun, he väittäisivät silti, että teko on oman edun tavoittelua tai sitten sitä ei tehtäisi. Heidän argumenttinsa on siis kehämäinen.

PALMER: Missä mielessä ajattelet, että oman edun ohella myös muut motivaatiot ovat tärkeitä kapitalismille?

MACKEY: En vain pidä kysymyksestä, koska ihmisten käsitykset pyyteellisyydestä eroavat toisistaan, ja tästä asiasta keskusteltaessa he alkavat aina puhua ristiin. Sen vuoksi mainitsin, miten collegen toisen vuoden opiskelijat keskustelivat siitä, että kaikki perustuu oman edun tavoitteluun. Ihmiset ovat monimutkaisia, ja meillä on monia syitä toimia, pyyteellisyys on niistä yksi, muttei todellakaan ainoa. Meitä motivoivat monet asiat, joista välitämme. Pyyteellisyys kuuluu niihin, mutta motivaatiot eivät rajoitu siihen. Ehkä syynä on Ayn Randin ja monien taloustieteilijöiden yhteinen vaikutus, mutta mielestäni libertaarinen liike on joutunut eräänlaiseen ideologiseen umpikujaan, eikä se tee oikeutta liiketoiminnalle tai kapitalismille tai ihmisluonnolle.

Jos asiaa ajattelee, pyyteellisin elämänvaiheemme on ehkä se, kun olemme nuoria ja emotionaalisesti kypsymättömiä. Useimmat lapset ja nuoret ovat erittäin itsekeskeisiä tai narsistisia. He tavoittelevat omaa etuaan sellaisena kuin he näkevät sen. Kypsyessämme ja kasvaessamme kykymme empatiaan ja myötätuntoon ja rakkauteen kasvaa, koemme inhimillisiä tunteita laajemmin. Ihmiset tekevät asioita monista syistä. Pyyteellisyyden tai itsekkyyden ja altruismin välille pystytetään usein harhaanjohtava dikotomia. Minusta se on harhaanjohtava siksi, että olemme selvästi kumpaakin. Olemme pyyteellisiä, muttemme pelkästään pyyteellisiä. Välitämme myös muista ihmisistä. Yleensä välitämme perheemme hyvinvoinnista hyvin paljon. Yleensä välitämme yhteisöistämme ja suuremmasta yhteiskunnasta, jossa elämme. Voimme myös välittää eläinten ja laajemman ympäristömme hyvinvoinnista.

Meillä on ihanteita, jotka motivoivat meitä ponnistelemaan, jotta maailmasta tulisi parempi paikka. Tiukan määritelmän valossa ne tuntuvat olevan ristiriidassa pyyteellisuuden kanssa, jollei sitten palaa kehäargumenttiin, jonka mukaan kaikki, mistä välittää ja mitä tahtoo tehdä, on pyyteellistä.

En siis usko, että oman edun tavoittelu riittää. En usko, että jokaisen teon sanominen pyyteelliseksi on hyvä teoria ihmisluonnosta. Minusta kapitalismin ja liiketoiminnan tulisi heijastella ihmisluonnon koko monimutkaisuutta. Lisäksi ajatus omasta edusta tekee mielestäni suurta vahinkoa bisneksen ja kapitalismin ”brändeille”, koska sen ansiosta kapitalismin ja bisneksen viholliset voivat kuvata ne itsekkäiksi, ahneiksi ja hyväksikäyttäviksi. Se häiritsee minua todella, Tom, koska kapitalismi ja bisnes ovat maailman suurimmat hyvää tekevät voimat. Niin on ollut ainakin viimeksi kuluneiden kolmensadan vuoden ajan, eivätkä ne saa riittävästi kunniaa siitä uskomattomasta arvosta, jonka ne ovat luoneet.

PALMER: Mitä bisnes tekee oman edun tai voiton tavoitteluksen ohella?

MACKEY: Yleisesti puhuen menestyvä bisnes luo arvoa. Kaunistaa kapitalismissa on se, että viime kädessä kapitalismi perustuu molempia osapuolia hyödyttävään vapaaehtoiseen vaihdantaan. Otetaan esimerkiksi Whole Foods Marketin tapainen liikeyritys: me luomme asiakkaillemme arvoa tarjoamalla heille hyödykkeitä ja palveluita. Heidän ei ole pakko käydä kauppaa kanssamme, vaan he tahtovat tehdä niin, koska he uskovat, että on heidän etunsa mukaista toimia niin. Niinpä me luomme heille arvoa. Me luomme arvoa työntekijöillemme, tiimimme jäsenille. Kukaan heistä ei ole orja. He tekevät töitä vapaaehtoisesti, koska he kokevat, että he haluavat tehdä tällaista työtä. Palkka on tyydyttävä ja he saavat monia niin henkisiä kuin rahallisiakin etuja Whole Foodsilla työskentelemisestä. Me siis luomme heille arvoa. Luomme arvoa

sijoittajillemme, koska, no, markkina-arvomme on yli 10 miljardia dollaria ja aloitimme tyhjästä! Viimeksi kuluneiden reilun kolmenkymmenen vuoden aikana olemme siis luoneet sijoittajillemme yli 10 miljardin dollarin verran arvoa. Kenenkään osakkeenomistajamme ei ole pakko ostaa osakkeitamme. He tekevät niin vapaaehtoisesti, koska he uskovat, että me luomme heille arvoa. Luomme arvoa tavarantoimittajille, jotka käyvät kauppaa yrityksemme kanssa. Olen tarkkaillut heitä vuosien saatossa ja nähnyt heidän yritystensä kasvavan ja kukoistavan – ja kaikki on tapahtunut vapaaehtoisesti. He auttavat tekemään Whole Foodsista paremman, ja me autamme heitä tulemaan paremmiksi.

PALMER: Kutsut omaa filosofiaasi ”tiedostavaksi kapitalismiksi”. Mitä sinä sillä tarkoitat?

MACKEY: Käytämme ilmaisua, jotta se erottuisi kaikista muista nimityksistä. Ne tuottavat paljon hämmennystä, kun ne kaikki niputetaan yhteen, kuten ”yritysten sosiaalinen vastuu” tai Bill Gatesin ”luova kapitalismi” tai ”kestävän kehityksen kapitalismi”. Määrittelemme tiedostavan kapitalismin hyvin selvästi. Se perustuu neljään periaatteeseen.

Ensimmäinen periaate on, että bisneksellä on potentiaalia korkeampaan päämäärään. Rahan tuottaminen saattaa olla osa päämäärää, mutta päämäärä ei rajoitu siihen. Jokaisella liikeyrityksellä on siis potentiaali korkeampaan päämäärään. Jos asiaa ajattelee, päämäärä motivoi yhteiskuntamme kaikkia muita ammatteja, ja se ylittää kapean päämäärästä esitetyn määritelmän, joka rajaa päämäärän voittojen maksimoimiseen. Lääkärit kuuluvat yhteiskuntamme parhaiten palkattuihin ihmisiin, mutta silti lääkäreillä on päämäärä – ihmisten parantaminen – ja sen mukaista ammatti-etiikkaa lääketieteellisessä opetetaan. En tarkoita, ettei maailmassa ole ahneita lääkäreitä, mutta ainakin monet tuntemani lääkärit välittävät aidosti potilaistaan ja yrittävät parantaa nämä, kun nämä

ovat sairaita. Opettajat yrittävät kouluttaa ihmisiä ja arkkitehdit suunnitella rakennuksia ja asianajajat – kunhan jätetään lakimiesvitsit pois laskuista – yrittävät puolustaa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta ja reilua. Jokaisella ammatilla on voiton maksimoinnin ylittävä päämäärä, ja sama pätee myös liiketoimintaan. Whole Foods myy elintarvikkeita, joten me myymme ihmisille laadukkaita luonnon- ja luomuelintarvikkeita ja autamme heitä elämään terveellisemmin ja pidempään.

PALMER: Entä toinen periaate?

MACKEY: Tiedostavan kapitalismin toinen periaate on osakasperiaate, johon viittasin aikaisemmin. Sen mukaan sinun tulee ajatella eri osakkaita, joille liikeyritys luo arvoa ja jotka voivat vaikuttaa liikeyritykseen. Sinun pitäisi pohtia yrityksesi monitahoisuutta ja yrittää luoda arvoa kaikille toisistaan riippuvaisille osakkaille – asiakkaille, työntekijöille, tavarantoimittajille, sijoittajille ja yhteisöille.

Kolmannen periaatteen mukaan yritykset tarvitsevat erittäin eettisiä johtajia, jotka asettavat yrityksen päämäärän etusijalle. He pyrkivät palvelemaan tuota päämäärää ja noudattamaan osakasperiaatetta. Heidän täytyy siis toimia niin kuin yritys opettaa.

Tiedostavan kapitalismin neljäs periaate on, että on luotava kulttuuri, joka tukee päämäärää, osakkaita ja johtoa niin, että kaikki loksahda kohdalleen.

PALMER: Motivoivatko nuo periaatteet sinua henkilökohtaisesti, kun heräät aamulla? Sanotko ”aion ansaita taas yhden dollarin” vai ”aion olla uskollinen peruseriaatteilleni”?

MACKEY: Tässä asiassa olen kai hieman omituinen, sillä en ole nostanut Whole Foodsilta minkäänlaista palkkaa suunnilleen viiteen vuoteen. Enkä bonuksia. Minulla olisi oikeus osakeoptioihin,

mutta ne annetaan Whole Planet -säätiölle, jotta se voisi myöntää mikroluottoja köyhille ympäri maailman. Whole Foodsin päämäärä motivoi minua voimakkaasti, ei niinkään se, miten paljon rahaa voisin mahdollisesti saada yrityksestä palkkioina. Uskon, että minulla on enemmän kuin tarpeeksi varallisuutta osakkeissa, jotka yhä omistan yhtiössä.

PALMER: Vielä kerran: miten määrittelet tuon päämäärän?

MACKEY: Whole Foodsin päämäärä on –. No, jos meillä olisi enemmän aikaa, voisimme puhua Whole Foodsin korkeammasta päämäärästä vaikka miten pitkään. Puhuin johtoryhmällemme pari viikkoa sitten. Suunnilleen minuutissa voin sanoa, että yhtiömme on organisoitu seitsemän perusarvon ympärille. Ensimmäinen perusarvomme on tehdä asiakkaamme tyytyväisiksi ja iloisiksi. Toinen perusarvomme on tiimin jäsenten onni ja erinomaisuus. (Tämä kaikki kerrotaan muuten verkkosivullamme, joten periaatteemme ovat varsin julkisia.) Kolmas perusarvomme on vaurauden luominen voitoilla ja kasvulla. Neljäs perusarvomme on, että olemme hyviä kansalaisia yhteisöissä, joissa liiketoimintaa harjoitamme. Viides perusarvomme on pyrkimys harjoittaa liiketoimintaa, joka ei tingi ympäristöasioissa. Kuudes perusarvomme on, että pidämme tavarantoimittajiamme kumppaneina ja yritämme luoda heidän kanssaan suhteen, josta on hyötyä kummallekin osapuolelle. Ja seitsemänneksi pyrimme kertomaan kaikille osakkaillemme terveellisistä elämäntavoista ja terveellisestä syömisestä. Korkeammat arvomme ovat toisin sanoen suoraa jatketta näille ydinarvoille. Yksi niistä on pyrkimys parantaa Amerikka: kansakuntamme on lihava ja sairas, ruokavaliomme on hirvittävä, ja kuolemme sydäntauteihin, syöpään ja diabetekseen. Ne ovat elämäntapasairauksia – pitkälti vältettävissä olevia tai peruutettavissa olevia sairauksia, joten tämä on yksi korkeammista päämääristämme. Meillä on myös maatalousjärjestelmäämme liittyvä

korkeampi päämäärä. Yritämme luoda kestävämmän maatalousjärjestelmän, joka on myös tuottoisa.

Kolmas korkeampi päämäärä liittyy Whole Planet -säätiöömme, joka työskentelee Grameen-rahaston ja muiden mikroluotto-organisaatioiden kanssa [toimittajan huomautus: Grameenpankki ja Grameen-rahasto tukevat mikrorahoitusta köyhissä maissa. Luottojen tavoitteena on kehityksen edistäminen, ja niitä myönnetään erityisesti naisille], jotta koko planeetta pääsisi eroon köyhyydestä. Toimimme nyt 34 maassa – kahden vuoden päästä 56 maassa – ja toiminta on jo vaikuttanut positiivisesti satoihin tuhansiin ihmisiin. Neljäs korkeampi päämäärämme on tiedostavan kapitalismin levittäminen.

PALMER: Olet puhunut liikeyrityksen päämääristä, joten – – mihiin voittoja siten tarvitaan? Eikö liikeyritys pyri voittojen maksimoimiseen? Etkö voisi tehdä tuota kaikkea ilman voittoja? Etkö voisi ansaita vain sen verran rahaa, että pystyt kattamaan kulut?

MACKEY: Yksi mahdollinen vastaus on, ettei tuollainen olisi kovin tehokasta. Jos ansaitsee vain sen verran rahaa, että pystyy kattamaan kulut, vaikutus jää kovin rajalliseksi. Whole Foods vaikuttaa tänään paljon voimakkaammin kuin kolmekymmentä tai kaksikymmentä tai viisitoista tai kymmenen vuotta sitten. Olemme voineet auttaa miljoonia ihmisiä vain muutaman tuhannen ihmisen sijasta, koska olemme tuottaneet runsaasti voittoa, koska olemme pystyneet kasvamaan ja toteuttamaan päämäärämme yhä tehokkaammin. Voitto on mielestäni olennaista, jotta päämäärä voitaisiin toteuttaa paremmin. Lisäksi voiton tuottaminen tarjoaa pääomaa, jota maailmamme tarvitsee innovaatioon ja edistykseen – ilman voittoa ei ole edistystä. Ne ovat täysin riippuvaisia toisistaan.

PALMER: Mutta jos voitto menee osakkeenomistajien taskuun,

täyttääkö se tehtävänsä niin hyvin kuin se voisi?

MACKEY: Suurin osa voitoistamme ei tietenkään mene osakkeenomistajiemme taskuun. Vain suhteellisen pieni prosentti, jonka maksamme osinkoina. Yli yhdeksänkymmentä prosenttia saamistamme rahoista on investoitu kasvavaan liiketoimintaan. Väitteesi pitäisi paikkansa, jos tosiaan maksaisimme osinkoina sata prosenttia voitostamme, mutten tiedä, tekeekö mikään liikeyritys niin paitsi REIT eli Real Estate Investment Trust. Kaikki muut investoivat kasvuun. Sitä paitsi juuri osakkeenomistajien saama voitto houkuttelee heitä alun perin sijoittamaan yritykseen, ja ilman sijoituksia korkeampien päämäärien toteuttamiseen ei olisi lainkaan pääomaa. Kyky lisätä firman pääoma-arvoa merkitsee sitä, että pystyy luomaan arvoa, ja osakkeiden hinta on hyvä mittari. Juuri tätä tarkoitin, kun sanoin, että viimeksi kuluneiden reilun 30 vuoden aikana olimme luoneet 10 miljardin dollarin edestä arvoa.

PALMER: Ihmiset sanovat joskus, että vapaat markkinat luovat epätasa-arvoa. Mitä mieltä olet väitteestä?

MACKEY: En usko, että se on totta. Hirvittävä köyhyys on ollut useimpien ihmisten normaali tila läpi koko historian. Kaikki ihmiset olivat yhtä köyhiä ja elivät verrattain lyhyen elämän. Kaksisataa vuotta sitten 85 prosenttia planeetalla elävistä ihmisistä eli nykydollareissa laskettuna alle dollarilla päivässä – 85 prosenttia! Nyt luku on laskenut vain 20 prosenttiin, ja vuosisadan lopussa sen pitäisi olla käytännöllisesti katsoen nolla. Olemme siis menossa parempaan päin. Maailma rikastuu. Ihmiset pääsevät pois köyhyydestä. Ihmiskunta todella edistyy. Kulttuurimme edistyy. Älymme edistyy. Olemme menossa ylöspäin, jos onnistumme olemaan tuhoamatta itseämme, mikä on totta kai riski, koska ihmiset saattavat välillä olla sotaisia. Ja se on muuten yksi niistä syistä,

miksi meidän tulisi ponnistella liiketoiminnan ja yritteliäisyyden ja vaurauden luomisen puolesta. Ne ovat terveempiä purkautumisteitä energialle kuin militarismi, poliittiset konfliktit ja vaurauden tuhoaminen. Mutta tämäkin on tosi iso aihe.

Lisääkö kapitalismi siis epätasa-arvoa? Luullakseni kysymys ei ole niinkään siitä, että kapitalismi loisi epätasa-arvoa, sillä se auttaa ihmisiä tulemaan vauraammiksi. On vääjäämätöntä, ettei kaikkien tilanne parane samassa tahdissa, mutta loppujen lopuksi kaikkien tilanne paranee ajan oloon. Olemme nähneet tämän erityisesti viimeksi kuluneiden kahdenkymmenen vuoden aikana, sillä olemme nähneet sananmukaisesti satojen miljoonien ihmisten pääsevän köyhyydestä Kiinassa ja Intiassa, kun maat ovat ryhtyneet tukeutumaan kapitalismiin entistä enemmän. Tosiasia on, että jotkut ihmiset pakenevat köyhyydestä ja muuttuvat vauraiksi nopeammin kuin muut. Se ei ole köyhyyden aiheuttamista – se on köyhyyden lopettamista. Se ei ole epätasa-arvon aiheuttamista siinä mielessä kuin useimmat ihmiset ajattelevat. Kaikenlaisissa organisaatioissa läpi historian on aina ollut epätasa-arvoisuutta. Kommunismi väitti tuottavansa yhteiskunnan, jossa vauraus omistetaan tasaisesti, mutta jopa se oli erittäin kerrostunutta ja siinä oli eliittejä, joilla oli erityisiä etuoikeuksia. Mielestäni kapitalismia ei pitäisi syyttää epätasa-arvosta. Kapitalismin ansiosta ihmiset voivat paeta köyhyyttä ja muuttua yhä vauraammiksi, ja se on oikein hyvä. Juuri siihen meidän tulisi keskittyä.

Maailmassa vallitsee suuri kuilu niiden maiden välillä, jotka ovat omaksuneet vapaan markkinakapitalismin ja rikastuneet, ja niiden, jotka eivät ole ja jotka ovat pysyneet köyhinä. Ongelma ei ole siinä, että jotkut ovat rikastuneet, vaan siinä, että toiset ovat pysyneet köyhinä. Eikä niin tarvitse olla!

PALMER: Erotit vapaan markkinakapitalismin muista järjestelmistä, joissa ihmiset myös tekevät voittoa ja heillä on liikeyrityksiä, mutta usein jälkimmäisiä luonnehditaan ”hyvävelikapitalismiksi”.

Miten sinun moraalinäkemyksesi eroaa siitä, joka vallitsee monissa maissa ympäri maailmaa?

MACKEY: Tarvitaan laillisuusperiaate. Ihmisillä täytyy olla sääntöjä, joita sovelletaan tasa-arvoisesti kaikkiin, ja niiden tueksi tarvitaan oikeusjärjestelmä, joka asettaa tämän päämäärän etusijalle. Pää tavoitteena on oltava se, että lakia sovelletaan tasa-arvoisesti kaikkiin – eikä myönnetä erityisiä etuoikeuksia joillekuille muttei toisille. Monissa yhteiskunnissa ja yhä enemmän Amerikassa tapahtuu niin, että ihmisille, joilla on poliittisia yhteyksiä, myönnetään erityisiä suosionosoituksia. Se on väärin. Se on paha asia. Sikäli kuin jokin yhteiskunta kärsii hyvävelikapitalismista tai, kuten ystäväni Michael Strong sanoo, ”krapitalismista”, ei enää olla vapaassa markkinayhteiskunnassa eikä hyvinvointia optimoida. Silloin monia, monia ihmisiä pidetään turhaan vähemmän vauraina kuin he olisivat, jos todella vapaat markkinat vallitsisivat ja laillisuusperiaate tukisi heitä.

PALMER: Siirrytään maahan, jossa asut, Yhdysvaltoihin. Vallitseeko USA:ssa mielestäsi hyvävelijärjestelmä?

MACKEY: Kerron suosikkini ajankohtaisista esimerkeistä. Itse asiassa minulla on kaksi. Ensimmäinen on se, että meillä on jo reilusti yli tuhat poikkeuslupaa, jotka Obaman hallinto on myöntänyt Obamacaressa voimaan saatetuista säännöistä ja säädöksistä. Se on yksi hyvävelikapitalismin muoto. Sääntöjä ei sovelleta tasa-arvoisesti kaikkiin. Se puolestaan tarkoittaa, että valta myöntää poikkeuksia merkitsee myös valtaa kieltää ne. Poikkeusluvan voi evätä niiltä, jotka eivät tee oikeanlaisia lahjoituksia vallassa olevalle poliittiselle puolueelle tai joita syystä tai toisesta ei vain haluta suosia. On mielivaltainen laki, jota voi soveltaa valikoivasti joihinkuihin ja toisiin taas ei.

Toiseksi näen juuri nyt hyvävelikapitalismia kaikissa niissä

tuissa, joita esimerkiksi ”vihreälle teknologialle” myönnetään. Joitain yrityksiä tuetaan, ja koska hallituksella ei ole omaa rahaa, se viime kädessä ottaa rahaa veronmaksajilta ja jakaa sen uudelleen poliittisessa suosiossa oleville ihmisille. Näen, mitä General Electricille nyt tapahtuu, millaisia veroja siellä maksetaan, näen, millaisia erivapauksia ja vähennyksiä verolakeihin kirjataan. Ja koska jotkut ovat niin innoissaan vaihtoehtoisista energiastrategioista, he ovat ajautumassa pisteeseen, jossa heidän ei tarvitse maksaa veroja suurimmasta osasta tulojaan vain siksi, että heillä on poliittisia yhteyksiä. Se loukkaa minua. Minusta se on erittäin paha asia.

PALMER: Sanoisitko, että se on moraalitonta?

MACKEY: Sanoisin. Moraalitonta – – no, ainakin *minusta* se on moraalitonta. Mutta siinä vaiheessa täytyy määritellä, mitä sillä tarkoitetaan. Se loukkaa ehdottomasti eettisiä normeja ja käsitystäni oikeasta ja väärästä. On vaikea sanoa, loukkaako se muiden ihmisten eettisiä normeja. Ainakaan minä en pidä siitä. Vastustan sitä. Se ei sovi käsitykseeni siitä, miten yhteiskuntaa tulisi hallita. Voimakkaan laillisuusperiaatteen hallitsemassa yhteiskunnassa sellaista ei pitäisi tapahtua.

PALMER: Ketkä ovat mielestäsi suurimpia voittajia puolustamassasi vapaassa markkinakapitalismissa?

MACKEY: Kaikki! Kaikki yhteiskunnan jäsenet hyötyvät. Vapaa markkinakapitalismi on vapauttanut suuren osan ihmiskunnasta köyhyydeltä. Se on tehnyt tästä maasta vauraan. Olimme kurjan köyhiä. Amerikka oli mahdollisuuksien maa, mutta se ei ollut vauras maa. Vaikka Amerikka ei todellakaan ole ollut täydellinen, se on päässyt nauttimaan maailman vapaimpiin kuuluvista markkinoista parinsadan vuoden ajan, ja sen ansiosta olemme kasvaneet

hyvin köyhästä maasta vauraaksi, aidosti rikkaaksi maaksi.

PALMER: Kirjassaan *Bourgeois Dignity* Deirdre McCloskey esitti, että tavallisen ihmisen vaurauden mahdollisti muutos ihmisten tavassa ajatella liiketoimintaa ja yrittäjien innovaatioita. Luuletko, että vaurautta luovat liikeyritykset voivat taas saada osakseen vastaavanlaista kunnioitusta?

MACKEY: Uskoakseni voivat, sillä näin, mitä tapahtui, kun Ronald Reagan valittiin. Amerikka oli laskussa 1970-luvulla – siitä ei ole epäilystäkään. Katso millainen inflaatio meillä oli, millaiset korot olivat, mihin BKT oli menossa, lamoja oli tuhkatihessä ja kärsimme ”stagnaatiosta”, joka paljasti keynesiläisen filosofian syvälliset virheet, mutta sitten saimme johtajan, joka tuli ja vähensi veroja ja vapautti monia teollisuudenaloja purkamalla säännöstelyn. Amerikka koki renessanssin, jälleensyntymän, joka kantoi meitä eteenpäin viimeksi kuluneiden reilun kahdenkymmenen vuoden ajan tai jopa pidempään. Kasvu ja edistys lisääntyi. Hiljattain olemme valitettavasti ottaneet taas takapakkia, ainakin pari askelta taaksepäin. Ensin presidentti – –. No, voisin syyttää jokaista mahdollista presidenttiä ja poliitikkoa, eikä Reagan ollut millään tavoin täydellinen, mutta hiljattain Bush todella kiihdytti takapakkia ja nyt Obama pahentaa tilannetta vielä suunnattoman paljon enemmän kuin yksikään aikaisempi presidentti.

Mutta, kuten tiedät, olen yrittäjä, ja niin ollen olen optimisti. Uskon, että suunta voidaan muuttaa. En usko, että olemme vielä peruuttamattomassa laskussa, mutta luulen, että meidän on tehtävä vakavia muutoksia varsin pian. Ensinnäkin olemme menossa konkurssiin. Jollemme suostu ottamaan asiaa vakavasti ja hoitamaan sitä nostamatta veroja ja tukahduttamatta Amerikan yrityksiä, rappio on nähdäkseni väistämätön, jos emme suostu hoitamaan asioita kuntoon. Mutta toistaiseksi olen vielä toiveikas!

PALMER: Tuottaako kapitalismi mielestäsi painetta yhdenmukaisuuteen vai tilaa erilaisuudelle? Ajattelen ihmisiä, jotka pitävät kosher- tai halalruuasta, tai uskonnollisia tai kulttuurisia tai seksuaalisia vähemmistöjä – –.

MACKEY: Sinä melkein jo vastasit omaan kysymykseesi pelkäämällä sillä, että pystyit luettelemaan nuo asiat. Kapitalismi on viime kädessä sitä, että ihmiset tekevät yhteistyötä luodakseen arvoa sekä muille ihmisille että itselleen. Sitä kapitalismi on. Siihen liittyy tietysti omalta osaltaan myös pyyteellisyys. Asian ydin on kyky luoda arvoa yhteistyöllä ja tehdä niin sekä itselleen että muille. Se tuottaa luovaa erilaisuutta, koska ihmisolentojen tarpeet ja halut ovat hyvin erilaisia. Se luo siis valtavasti tilaa yksilöllisyydelle. Jos elät autoritaarisessa yhteiskunnassa, jokin erityinen intressiryhmä, on se sitten uskonnollinen hierarkia tai yliopistointellektuellit tai jokin fanaatikkoryhmä, joka luulee tietävänsä, mikä on parasta kaikille, voi pakottaa kaikki muut omaksumaan omat arvonsa. Ne pääsevät sanelemaan muiden elämää. Kapitalistisessa yhteiskunnassa on paljon enemmän tilaa yksilöllisyydelle. Kapitalistisessa yhteiskunnassa miljardeilla kukilla on tilaa kasvaa ja kukoistaa, koska viime kädessä kapitalismin päämäärä ja tavoite, sen suurin luomus, on ihmisen kukoistus.

PALMER: Millainen visio sinulla on oikeudenmukaisesta, yritteliästä ja vauraasta tulevaisuudesta?

MACKEY: Ensin haluaisin kapitalismin puolustajien tajuvan, että heidän käyttämästään strategiasta on itse asiassa ollut hyötyä heidän vastustajilleen. He ovat luopuneet moraalisesta ylemmydentunnosta ja antaneet kapitalismin vihollisten mustamaalata kapitalismi hyväksikäyttäväksi, ahneeksi, itsekkääksi järjestelmäksi, joka luo epätasa-arvoa, käyttää työntekijöitä hyväkseen, huijaa kuluttajia ja raunioittaa ympäristön samalla kun

se murentaa yhteisöt. Puolustajat eivät tiedä, miten tähän pitäisi vastata, koska he ovat jo antaneet niin paljon periksi kapitalismin kriitikoille. Sen sijaan heidän täytyy luopua pyyteellisyyden pakkomielteestä ja alkaa nähdä arvo, jota kapitalismi luo paitsi sijoittajille – tietysti se toki tekee sitä – myös kaikille ihmisille, jotka käyvät kauppaa yrityksen kanssa. Se luo arvoa kuluttajille, se luo arvoa työläisille, se luo arvoa tavarantoimittajille, se luo arvoa koko yhteiskunnalle, se luo arvoa hallituksille. Missä hallituksemme muka olisi ilman voimakasta bisnessektoria, joka luo työpaikkoja ja tuloja ja vaurautta sen verotettavaksi? Ei silti, että olisin aina niin kovin innostunut verotuksesta.

Kapitalismi on arvon lähde. Se on hämmästyttävän koskaan olemassa ollut yhteiskunnallisen yhteistyön väline. Juuri tämä tarina meidän tulee kertoa. Meidän on muutettava lähestymistapaa. Eettisestä näkökulmasta meidän täytyy vaihtaa kapitalismin kuvaus uuteen voidaksemme osoittaa, että kapitalismissa on kysymys jaetun arvon luomisesta, ei muutamille vaan kaikille. Jos ihmiset näkisivät asian samoin kuin minä, he rakastaisivat kapitalismia yhtä paljon kuin minä.

PALMER: Kiitos ajastasi.

MACKEY: Ilo oli minun puolellani, Tom.

VAPAAUS JA ARVOKKUUS SELITTÄVÄT MODERNIN MAAILMAN

Deirdre N. McCloskey

Taloushistorioitsija ja yhteiskuntakriitikko Deirdre N. McCloskey toteaa tässä esseessä, että modernin kapitalismin kasvua ja sen mahdollistamaa maailmaa ei voi pätevästi selittää "aineellisilla tekijöillä", kuten monet historioitsijasukupolvet ovat yrittäneet tehdä. Muutos ihmisten tavassa ajatella liiketoimintaa, vaihdantaa, innovaatiota ja voittoa loi modernin kapitalismin, ja se vapautti naiset, homoseksuaalit, uskonnolliset toisinajattelijat ja aiemmin alistetut massat, joiden elämä oli raakaa, tuskallista ja lyhyttä ennen kuin moderni maatalous, lääketiede, sähkö ja muut modernin kapitalistisen elämän mukanaan tuomat asiat keksittiin ja kaupallistettiin.

Deirdre N. McCloskey toimii taloustieteen, historian, englannin ja viestinnän professorina Illinoisin yliopistossa Chicagossa. Hän on kirjoittanut kolmeoista kirjaa taloustieteestä, taloushistoriasta, tilastotieteestä, retoriikasta ja kirjallisuudesta sekä muistelmakirjan Crossing. Hän oli yksi Journal of Economic History -lehden toimittajista ja on julkaissut runsaasti akateemisissa lehdissä. Hänen juuri ilmestynyt uusin kirjansa on nimeltään Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World.

TEOLLISEN VALLANKUMOUKSEN ja sen jälkeen modernin maailman aiheutti muutos ihmisten tavassa *kunnioittaa* markkinoita ja innovaatiota. Vanhassa totunnaisessa viisaudessa sen sijaan

ei ole tilaa kauppaa ja innovaatiota koskeville asenteille. Siinä ei myöskään ole tilaa liberaalille ajattelulle. Vanhan materialistisen tarinan mukaan teollinen vallankumous aiheutui aineellisista syistä, investoimisesta tai varkaudesta, korkeammista säästämisasteista tai imperialismista. Olet kuullut sen: ”Eurooppa on rikas imperiumiensa vuoksi”, ”Yhdysvallat rakennettiin orjien selkänahalla”, ”Kiina rikastuu kaupan takia”.

Mutta entäpä jos teollisen vallankumouksen panivat alulle muutokset ihmisten ajattelutavassa, erityisesti siinä, mitä he ajattelivat toisistaan? Entäpä jos höyry- ja tietokoneet syntyivät siksi, että innovoijia alettiin arvostaa uudella tavalla – ei siksi, että tiiliä kasattiin tiilien päälle tai kuolleita afrikkalaisia kuolleiden afrikkalaisten päälle?

Taloustieteilijät ja historioitsijat alkavat tajuta, että teollisen vallankumouksen käynnistämiseen tarvittiin paljon enemmän kuin varastamista tai pääoman kasaantumista – tarvittiin suuri muutos länsimaisten ihmisten tavassa ajatella kaupankäyntiä ja innovaatiota. Ihmisten täytyi alkaa pitää ”luovasta tuhosta”, uudesta ajatuksesta, joka korvaa vanhan. Sama pätee musiikkiin. Rockmusiikissa uusi bändi saa uuden idean, ja jos kyllin monet ihmiset omaksuvat uuden, se korvaa vanhan. Jos vanhaa musiikkia pidetään huonompana, luovuus ”tuhoaa” sen. Samaan tapaan sähkövalot ”tuhosivat” öljylamput ja tietokoneet ”tuhosivat” kirjoituskoneet. Meidän eduksemme.

Tosiasiassa historia menee näin: Ennen kuin hollantilaiset muuttivat ajattelutapaansa suunnilleen vuonna 1600 tai englantilaiset suunnilleen vuonna 1700, kunniaa sai vain kahdella tavalla, olemalla sotilas tai pappi, linnassa tai kirkossa. Ihmisiä, jotka vain ostivat ja myivät tavaroita ansaitakseen elantonsa, tai innovoivat, halveksittiin syntisinä huijareina. Eräs 1200-luvun vanginvartija hylkäsi rikkaan miehen armonpyynnöt sanoen: ”No, herra Arnaud Teisseire, olet rypenyt yltäkyläisyydessä! Miten voisit olla synnitön?”

Vuonna 1800 ihmisen keskitulo päivässä kaikkialla tällä planeetalla oli nykyrahassa yhdestä dollarista viiteen dollariin. Keskiarvoksi voidaan ottaa vaikkapa kolme dollaria päivässä. Kuvittelepa, että eläisit nykypäivän Riossa tai Ateenassa tai Johannesburgissa kolmella dollarilla päivässä! (Jotkut tekevät niin nykyäänkin.) Starbucksissa sillä saa kolme neljäsosaa cappuccinosta. Tilanne oli ja on kammottava.

Sitten, ensin Hollannissa ja sitten Englannissa, jokin muuttui. Euroopassa vuosina 1517–1789 tapahtuneet vallankumoukset ja uudistukset antoivat äänen tavallisille ihmisille, jotka eivät olleet piispoja tai aristokraatteja. Ensin eurooppalaiset ja sitten muut alkoivat ihailia Ben Franklinin, Andrew Carnegien ja Bill Gatesin kaltaisia yrittäjiä. Keskiluokka nähtiin vähitellen hyvänä ja sille alettiin antaa mahdollisuus tehdä hyvää ja pärjätä. Ihmiset liittyivät ”keskiluokan sopimukseen”, joka on siitä lähtien luonnehtinut nykyisin varakkaita maita ja alueita kuten Britanniaa tai Ruotsia tai Hongkongia: ”Anna minun innovoida ja ansaita innovaation avulla läjittäin rahaa lyhyessä ajassa, ja ajan mittaan teen sinusta rikkaan.”

Juuri niin tapahtui. Kaikki alkoi 1700-luvulla Franklinin ukosen johdattimesta ja Wattin höyrykoneesta, meni sekaisin 1800-luvulla ja vielä enemmän sekaisin 2000-luvulla. Länsi, joka vuosisatojen ajan oli ollut Kiinaa ja islamilaista maailmaa jäljessä, muuttui hämmästyttävän innovatiiviseksi.

Kun keskiluokalle ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa annettiin arvokkuutta ja vapautta, saatiin höyrykone, automaattiset kangaspuut, liukuhihna, sinfoniaorkesteri, rautatie, osakeyhtiö, abolitionismi, höyryllä toimiva painokone, halpa paperi, laajalle levinnyt lukutaito, halpa teräs, halpa tasolasi, moderni yliopisto, moderni sanomalehti, puhdas vesi, vahvistettu betoni, naisasialiike, sähkövalo, hissi, auto, petroli, loma Yellowstonessa, muovi, puoli miljoonaa uutta englanninkielistä kirjaa vuodessa, hybridimaissi, penisilliini, lentokone, puhdas kaupunki-ilma, kansalaisyhteiskudet,

sydänleikkaukset ja tietokone.

Tuloksena oli ainutkertainen historiallinen tapahtuma: tavalliset ihmiset, ja erityisesti hyvin köyhät, alkoivat tulla toimeen paljon, paljon entistä paremmin – muista ”keskiluokan sopimus”. Köyhimmät viisi prosenttia amerikkalaisista pärjäävät nyt ilmastointia ja autoja ajatellen melkein yhtä hyvin kuin rikkaimmat viisi prosenttia intialaisista.

Nyt näemme saman muutoksen tapahtuvan Kiinassa ja Intiasa, missä asuu 40 prosenttia maailman väestöstä. Aikakautemme suuri taloustarina ei ole vuosien 2007–2009 suuri lama – vaikka se olikin epämiellyttävä. Suuri tarina on se, että 1978 kiinalaiset ja sitten 1991 intialaiset omaksuivat talouteensa liberaalit aatteet ja toivottivat luovan tuhon tervetulleeksi. Nyt hyödykkeiden ja palveluiden määrä henkilöä kohden nelinkertaistuu näissä maissa yhden sukupolven aikana.

Tätä nykyä kaikkialla siellä, missä on omaksuttu keskiluokan vapaus ja arvokkuus, keskimääräinen henkilö tuottaa ja kuluttaa yli 100 dollaria päivässä. Muista, että kun hintojen oletetaan pysyneen samoina, kaksi vuosisataa sitten summa oli kolme dollaria päivässä. Eikä tässä edes oteta huomioon monien asioiden laadun suurta paranemista, ajatellaanpa sitten sähkölamppuja tai antibiootteja. Japanin ja Norjan ja Italian nuoret tulevat aineellisesti toimeen jopa varovaisesti arvioiden noin kolmekymmentä kertaa paremmin kuin heidän iso-iso-iso-iso-iso-isovanhempansa. Kaikki muut edistysaskeleet kohti modernia maailmaa – demokrati-an lisääntyminen, naisten vapautuminen, elinikäodotteen kasvu, koulutuksen lisääntyminen, hengellinen kasvu, taiteiden räjähdys – liittyvät läheisesti modernin historian suureen tosiasiaan, siihen, että ruuan, koulutuksen ja matkailun määrä on kasvanut 2 900 prosenttia.

Suuri tosiasia on niin iso ja ennennäkemätön, että sen on mahdotonta katsoa johtuvan tavanomaisista syistä kuten kaupankäynnistä tai riistosta tai investoimisesta tai imperialismista.

Taloustieteilijät ovat hyviä selittämään tavanomaisuuksia. Siitä huolimatta kaikki tavanomaisuudet olivat tapahtuneet suuressa mittakaavassa Kiinassa ja Osmanien valtakunnassa, Roomassa ja Etelä-Aasiassa. Orjuus oli yleistä Lähi-idässä, kaupankäynti oli laajaa Intiassa, Kiinan kanaviin ja Rooman teihin investoitiin valtavasti. Suurta tosiasiaa ei kuitenkaan tapahtunut. Tavanomaisissa taloudellisissa selityksissä on selvästi vikaa.

Modernia maailmaa selitettäessä on toisin sanoen virhe tukeutua pelkästään taloudelliseen materialismiin, on se sitten vasemmistolaista historiallista materialismia tai oikeistolaista taloustiedettä. Muutoksen saivat aikaan inhimillisen arvokkuuden ja vapauden ajatukset. Taloushistorioitsija Joel Mokyrin sanoin ”taloudellinen muutos kaikilla aikakausilla riippuu – enemmän kuin taloustieteilijät uskovat – siitä, mihin ihmiset uskovat”. Jättimäiset aineelliset muutokset olivat seuraus, eivät syy. Meidän rikastumisemme ja sen mukana modernit vapautemme ovat ideoiden tai ”retoriikan” aiheuttamia.

KILPAILU JA YHTEISTYÖ

David Boaz

*Ajatushautomon johtaja ja asiantuntija David Boaz osoittaa tässä es-
seessä kilpailun ja yhteistyön suhteen. Usein ne esitetään voimakkaasti
vastakohtaisiksi: väitetään, että yhteiskuntaa jäsentää vain toinen
näistä periaatteista. Päinvastoin, kuten Boaz selittää, kapitalistisessa
talousjärjestelmässä ihmiset kilpailevat voidakseen tehdä yhteistyötä
muiden kanssa.*

*David Boaz on Cato-instituutin varapuheenjohtaja ja Students
for Liberty:n neuvonantaja. Hän on kirjoittanut kirjan Libertaria-
nism: A Primer ja toimittanut viisitoista muuta kirjaa, joista yksi
on The Libertarian Reader: Classic and Contemporary Writings
from Lao Tzu to Milton Friedman. Hän on kirjoittanut New York
Timesin, Wall Street Journalin ja Washington Postin kaltaisiin
sanomalehtiin, hän kommentoi asioita usein televisiossa ja radiossa ja
bloggaa säännöllisesti Cato@Liberty-, The Guardian-, The Aust-
ralian- ja Encyclopedia Britannica -sivustoilla.*

MARKKINAMEKANISMIN puolustajat korostavat usein kilpai-
lun etuja. Kilpailuprosessi sallii jatkuvan testaamisen, kokeilemi-
sen ja muuttuviin tilanteisiin sopeutumisen. Se pitää yritykset ali-
tuisesti varpaillaan, jotta ne pystyisivät palvelemaan asiakkaitaan.
Näemme sekä analyttisesti että empiirisesti, että kilpailun pe-
rustuvat järjestelmät tuottavat parempia tuloksia kuin keskittyneet
tai monopolisoituneet järjestelmät. Siksi vapaiden markkinoiden

puolestapuhujat korostavat kirjoissaan, sanomalehtiartikkeleissaan ja televisioesiintymisissään kilpailullisten markkinoiden tärkeyttä ja vastustavat kilpailunrajoituksia.

Liian monet kuitenkin kuulevat *kilpailun* ylistystä kuunnellesaan *vihamielisen, armottoman* tai *kovan kilpailun* kaltaisia sanoja. He pohtivat, eikö yhteistyö olisi parempi asia kuin näin antagonistinen suhde maailmaan. Esimerkiksi miljardöörisijoittaja George Soros kirjoittaa *Atlantic Monthly* -lehdessä: ”Liiallinen kilpailu ja liian vähäinen yhteistyö voi aiheuttaa sietämätöntä epäoikeudenmukaisuutta ja tasapainottomuutta.” Hän jatkaa, että hänen ”pääviestinsä on – se, että yhteistyö kuuluu järjestelmään yhtä paljon kuin kilpailu, ja iskulause ’vahvimmat jäävät eloon’ peittää tämän näkyvistä.”

Nyt on syytä panna merkille, että vapauden ja vapaiden markkinoiden puolestapuhujat käyttävät ilmaisua ’vahvimmat jäävät eloon’ harvoin. Se luotiin kuvaamaan biologista evoluutiota ja viittaamaan ympäristöön parhaiten sopivien ominaisuuksien selviytymiseen; sitä voi ehkä soveltaa yritysten kilpailuun markkinoilla, mutta se ei takuulla koskaan tarkoita sitä, että kapitalistisessa järjestelmässä selviytyvät vain parhaat yksilöt. Markkinamekanismin ystävät eivät kuvaa taloudellista kilpailua termillä ’vahvimmat jäävät eloon’, vaan niin tekevät sen viholliset.

On tehtävä selväksi, että ne, jotka sanovat ihmisolentojen ”olevan luotuja yhteistyöhön eikä kilpailuun”, eivät huomaa, että markkinat ovat yhteistyötä. Kuten edellä todettiin, ihmiset kilpailevat voidakseen tehdä yhteistyötä.

Individualismi ja yhteisö

Klassisen liberalismien vastustajat ovat samaan tapaan syyttäneet liberaaleja suoralta kädeltä ”atomistisesta” individualismista. Sen mukaan jokainen ihminen on itseriittoinen saari, joka tavoittelee vain omaa etuaan muiden tarpeista tai haluista piittaamatta. *Washington Postin* E. J. Dionne Jr. on kirjoittanut nykylibertaarien

uskovan, että ”yksilöt tulevat maailmaan täysin muotoutuneina aikuisina, joita tulisi pitää vastuullisina teoistaan syntymähetkestään lähtien”. Arviossaan Charles Murrayn kirjasta *What It Means to Be a Libertarian* kolumnisti Charles Krauthammer kirjoitti, että ennen Murrayta libertaarinen näkemys kuvasi ”töykeiden yksilöiden rotua, jonka jokainen jäsen asui mökissä vuoren huipulla piikkilanka-aidan ympäröimänä ja ulkona oli kyltti ’Läpikulku kielletty’.” En osaa edes kuvitella, miten hän unohti lisätä, että ”jokainen oli hampaisiin asti aseistautunut”.

Kukaan ei tietenkään usko sellaiseen ”atomistiseen individualismiin”, jota professorit ja asiantuntijat mielellään pilkkaavat. Me elämme yhdessä ja työskentelemme ryhmissä. Ei ole selvää, miten modernissa yhteiskunnassa olisi mahdollista olla atomistinen yksilö: tarkoittaisiko se sitä, että syö vain itse kasvattamaansa ruokaa, käyttää itse tekemiään vaatteita, elää itse itselleen rakentamassaan talossa ja rajoittuu käyttämään luonnonlääkkeitä, joita uuttaa kasveista? Jotkut kapitalismin kriitikot tai ”luontoon palaamisen” puolestapuhujat – kuten Unabomber tai Al Gore, jos hän todella tarkoitti sitä, mitä hän kirjassaan *Earth in Balance* kirjoitti – ehkä kannattaisivat moista suunnitelmaa. Mutta harvat libertaarit tahtoisivat muuttaa autiolle saarelle ja luopua eduista, joita saadaan Adam Smithin ”suuresta yhteiskunnasta”, sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistamasta monimutkaisesta ja tuottavasta yhteiskunnasta. Sen tähden luulisi, että järkevät journalistit pysähtyisivät, katsoisivat kirjoittamiaan sanoja ja ajattelisivat itseksensä: ”Olen varmaankin esittänyt tämän kannan väärin. Minun pitäisi lukea libertaarikirjoittajia uudelleen.” Perättömät tiedot eristyksestä ja atomismista ovat olleet markkinamekanismille hyvin vahingollisia meidän aikanamme. Meidän pitäisi tehdä selväksi olevamme George Sorosin kanssa samaa mieltä siitä, että ”yhteistyö kuuluu järjestelmään yhtä paljon kuin kilpailu”. Itse asiassa pidämme yhteistyötä ihmisen kukoistuksen kannalta niin olennaisena, ettemme halua vain puhua siitä; haluamme luoda

yhteiskunnallisia instituutioita, jotka mahdollistavat sen. Siitä omistusoikeudessa, rajoitetussa hallitusvallassa ja laillisuusperiaatteessa on kysymys.

Vapaassa yhteiskunnassa yksilöt nauttivat luonnollisista, luovuttamattomista oikeuksista ja heidän tulee täyttää yleinen velvollisuutensa kunnioittaa muiden yksilöiden oikeuksia. Muita velvollisuuksiimme ovat ne, joihin päätämme sitoutua sopimuksella. Ei ole pelkkää sattumaa, että elämän, vapauden ja omistamisen oikeuksiin perustuva yhteiskunta tuottaa myös yhteiskuntarauhaa ja aineellista hyvinvointia. Kuten John Locke, David Hume ja muut klassiset liberaalifilosofit osoittavat, tarvitsemme oikeusjärjestelmän tuottamaan yhteiskunnallista yhteistyötä, jota ilman ihmiset pystyvät saavuttamaan hyvin vähän. David Hume kirjoitti kirjassaan *Treatise on Human Nature*, että ihmisiä kohtaavat olosuhteet ovat (1) pyyteellisytemme, (2) väistämättä rajallinen anteliaisuus-temme muita kohtaan ja (3) tarpeidemme tyydyttämiseen tarvittavien resurssien rajallisuus. Näiden vuoksi meidän on välttämättömänä tehdä yhteistyötä muiden kanssa ja luoda oikeudellisia sääntöjä – erityisesti omaisuutta ja vaihdantaa koskevia oikeudellisia sääntöjä – määrittelemään, miten yhteistyö on mahdollista. Nämä säännöt kertovat, kenellä on oikeus sanoa, miten tiettyä omaisuutta käytetään. Jos selkeästi määriteltyjä omaisuussääntöksiä ei olisi, asia johtaisi alituisiin ristiriitoihin. Omistusoikeuteen liittyvät säädökset mahdollistavat monimutkaisen sosiaalisen yhteistyön ja koordinoinnin, joiden avulla saavutamme päämäärämme.

Olisi mukavaa, jos rakkaus voisi täyttää tämän tehtävän ilman kaikkea pyyteellisuuden ja yksilön oikeuksien korostamista, ja monet liberalismiin vastustajat ovat esittäneet vetoavan näkemyksen yhteiskunnasta, joka perustuisi universaaliin hyväntahtoisuuteen. Kuten Adam Smith kuitenkin huomautti, ”sivistyneessä yhteiskunnassa [ihminen] tarvitsee joka hetki monen monien yhteistoimintaa ja apua” (suom. Toivo T. Kaila), mutta koko elämänsä aikana hän ei voisi koskaan tutustua edes pieneen murto-osaan

niistä, joiden yhteistoimintaa hän tarvitsee. Jos yhteistyön aikaansaaminen perustuisi pelkästään hyväntahtoisuuteen, emme yksinkertaisesti voisi ryhtyä monimutkaisiin toimiin. Järjestelmässä, joka perustuu selvästi määriteltyihin omistusoikeuksiin ja vapaaseen vaihdantaan, toisten ihmisten pyyteellisyyteen luottaminen on ainoa keino organisoida pientä kylää monimutkaisempi yhteiskunta.

Kansalaisyhteiskunta

Tahdomme liittoutua muiden kanssa saavuttaaksemme välineellisiä päämääriä – tuottaaksemme lisää ruokaa, vaihtaaksemme hyödykkeitä, kehittääksemme uutta teknologiaa – mutta myös siksi, että tunnemme syvää inhimillistä tarvetta yhteisyyteen, rakkauteen, ystävyyteen ja yhteisöllisyyteen. Muiden kanssa muodostamistamme liittoumista muodostuu kansalaisyhteiskunta. Nämä liittoumat voivat saada uskomattoman erilaisia muotoja – niihin kuuluvat perhe, kirkko, koulu, kerho, veljeskunta, asunto-osakeyhtiö, naapurustoryhmä samoin kuin kaupallisen yhteiskunnan lukuisat muodot kuten avoin yhtiö, osakeyhtiö, ammattiliitto ja kauppaliitto. Kaikki nämä liittoumat palvelevat inhimillisiä tarpeita eri tavoin. Kansalaisyhteiskunta voidaan määritellä laajasti yhteiskunnan luonnollisiksi ja vapaaehtoisiksi liittoumiksi.

Jotkut analyytikot erottavat kaupalliset ja voittoa tavoittelemattomat organisaatiot väittäen, että liikeyritykset kuuluvat markkinoille eivätkä kansalaisyhteiskuntaan; minä kuitenkin seuraan perinnettä, jonka mukaan todellinen erottelu on tehtävä pakkovaltaa käyttävien liittoumien – valtion – ja luonnollisten tai vapaaehtoisten liittoumien – kaiken muun – välillä. On tietyn liittouman tarkoituksena sitten voiton tuottaminen tai jonkin muun päämäärän saavuttaminen, sen tärkein piirre on siinä, että osallistumisemme siihen on vapaaehtoinen valinta.

Koska kansalaisyhteiskunnasta ja ”kansallisesta päämäärästä” vallitsee nykyään kaikenlaista hämmennystä, meidän tulisi muistaa

F. A. Hayekin huomautus, jonka mukaan kansalaisyhteiskunnan liittoumat luodaan tietyn päämäärän saavuttamiseksi, mutta kansalaisyhteiskunnalla kokonaisuutena ei ole yhtä päämäärää. Se on kaikkien näiden tarkoitushakuisten toimien suunnittelematon, spontaanisti syntyvä tulos.

Markkinat yhteistyönä

Markkinat ovat olennainen osa kansalaisyhteiskuntaa. Markkinat syntyvät kahdesta tosiasiaista: siitä, että ihmiset voivat saavuttaa enemmän tekemällä yhteistyötä muiden kanssa kuin toimimalla yksin, ja siitä, että pystymme tunnistamaan tämän. Jos yhteistyö ei olisi lajillemme yksin tehtyä työtä tuottavampaa tai jos emme pystyisi havaitsemaan yhteistyön etuja, jäisimme eristetyiksi ja atomistisiksi. Vielä pahempaa, kuten Ludwig von Mises selitti, olisi se, että ”jokaisen ihmisen olisi pakko pitää muita ihmisiä vihollisinaan; hänen kaipuunsa omien tarpeidensa tyydyttämiseen olisi saattanut hänet leppymättömään konfliktiin hänen kaikkien lähimmäistensä kanssa.” Ilman yhteistyöstä ja työnjaosta saatavan molemminpuolisen hyödyn mahdollisuutta ei voisi syntyä sen paremmin sympatian ja ystävyyden tunteita kuin markkinoitakaan.

Yksilöt ja yritykset kilpailevat kaikkialla markkinajärjestelmässä voidakseen tehdä yhteistyötä paremmin. General Motors ja Toyota kilpailevat tehdäkseen yhteistyötä minun kanssani, jotta voisin saavuttaa päämääräni, paikasta toiseen siirtymisen. AT&T ja MCI kilpailevat tehdäkseen yhteistyötä minun kanssani, jotta voisin saavuttaa päämääräni, yhteydenpidon toisiin. Itse asiassa ne kilpailevat liiketoiminnastani niin aggressiivisesti, että minä olen tehnyt yhteistyötä kolmannen puhelinyhtiön kanssa, se nimittäin tarjoaa minulle mielenrauhaa puhelinvastaajan avulla.

Markkinoiden kriitikot valittavat usein, että kapitalismi rohkaisee pyyteellisyttä ja palkitsee siitä. Itse asiassa ihmiset ovat pyyteellisiä kaikissa poliittisissa järjestelmissä. Markkinat kanavoivat heidän pyyteellisyytensä yhteiskunnallisesti hyödyllisiin suuntiin.

Vapaille markkinoilla ihmiset saavuttavat omat päämääränsä selvittämällä, mitä muut tahtovat, ja yrittämällä tarjota sitä. Tämä saattaa merkitä, että monien ihmisten on työskenneltävä yhdessä kalaverkon tai tien rakentamiseksi. Monimutkaisemmassa taloudessa se merkitsee oman voiton tavoittelemista tarjoamalla hyödykkeitä tai palveluita, jotka tyydyttävät muiden tarpeet tai halut. Työläiset ja yrittäjät, jotka tyydyttävät nuo tarpeet parhaiten, palkitaan; ne, jotka eivät tyydytä niitä, saavat pian huomata toimintansa tehottomuuden ja heitä rohkaistaan jäljittelemään menestyksekkäämpiä kilpailijoitaan tai kokeilemaan uutta lähestymistapaa.

Kaikki markkinoilla näkemämme erilaiset taloudelliset organisaatiot ovat kokeiluja, joilla pyritään löytämään parempia tapoja tehdä yhteistyötä molemminpuolisten päämäärien saavuttamiseksi. Omistusoikeusjärjestelmän, laillisuusperiaatteen ja rajoitetun hallitusvallan ansiosta voidaan ryhtyä suurempiin taloudellisiin tehtäviin kuin pelkkien yksilöiden tai kumppanuuksien pohjalta. Asunto-osakeyhtiöiden, sijoitusrahastojen, vakuutusyhtiöiden, pankkien, työntekijöiden omistamien osuuskuntien kaltaiset organisaatiot ja niin edelleen ovat yrityksiä ratkaista erityisiä taloudellisia ongelmia uusilla yhdistymisen tavoilla. Jotkut näistä muodoista paljastuvat tehottomiksi; esimerkiksi monet 1960-luvun suuryrityskasauksista paljastuivat mahdottomiksi hallita ja osakkeenomistajat menettivät rahaa. Markkinamekanismin antama nopea palaute tuottaa kannustimia jäljitellä menestyksekkäitä organisaatiomuotoja ja hylätä epäonnistuneet muodot.

Yhteistyö kuuluu kapitalismiin samaan tapaan kuin kilpailu. Kumpikin on olennainen osa yksinkertaista luonnollisen vapauden järjestelmää, ja useimmat meistä käyttävät paljon enemmän aikaa yhteistyön tekemiseen kumppaniemme, työkaveriemme, tavarantoimittajiemme ja asiakkaidemme kanssa kuin kilpailuun. Elämä olisi todella häijyä, raakaa ja lyhyttä, jos se olisi yksinäistä. Kapitalistisessa yhteiskunnassa se ei sitä meidän kaikkien onneksi ole.

VOITTOA TAVOITTELEVA SAIRAAHOITO JA MYÖTÄTUNTO MOTIIIVINA

Tom G. Palmer

Tässä esseessä tämän kirjan toimittaja pohdiskelee omia kokemuksiaan kivun hoidosta. Pohdintoja ei esitetä yleiseksi opiksi eikä niiden ole tarkoitus tuoda uutta panosta yhteiskuntatieteeseen. Ne ovat yrityksiä selkeyttää liiketoiminnan ja myötätunnon suhdetta.

VOITTOA TAVOITTELEVAN lääketieteen täytyy olla kamala ja moraaliton asia. Kuuleehan sen kimppuun hyökättävän koko ajan. Jopa tätä kirjoittaessani kuuntelen Canadian Broadcasting Corporationilta katkeraa hyökkäystä yksityissairaaloita vastaan. Monet sanovat, että kun lääkärit, sairaanhoitajat ja sairaalan viranomaiset piittaavat vain omista tuloistaan, myötätunnon sijalle astuu sydämetön itsekkyyks. Sain kuitenkin uuden näkökulman asiaan, kun jouduin käymään kahdessa sairaalassa – yksi oli voittoa tavoitteleva, toinen ei – saadakseni helpotusta tuskalliseen ja lamaannuttavaan vaivaan.

Hiljattain selkärangastani halkesi välilevy ja aiheutti kipua, jollaista en ollut koskaan kuvitellut mahdolliseksi. Kävin asiantuntijan luona paikallisessa yksityissairaalassa, ja hän järjesti minulle tunnin päästä ajan magneettikuvaukseen läheiselle röntgenklinikalle. Sitten hän antoi minulle epiduraaliruiskeen, joka lievittää selkärangan tulevien hermojen tulehdusta, kipua kun johtuu siitä.

Tilani oli niin tuskallinen, että pystyin tuskin liikkumaan. Yksityissairaalan kipuklinikan henkilökuntaan kuului lääkäreitä ja sairaanhoitajia, jotka kohtelivat minua poikkeuksellisen ystävällisesti ja hoitivat minua lempeästi. Kun sairaanhoitaja oli varmistanut, että ymmärrän, mitä on tekeillä ja myös kaikki ohjeet, epiduraaliruiskeen antanut lääkäri esittäytyi, selitti joka vaiheen ja jatkoi sitten sekä huomattavan ammattimaisesti että selvästi hyvinvoinnistani kiinnostuneena.

Mennään pikakelauksella pari viikkoa eteenpäin. Vaikka tilani oli yhä tuskallinen ja heikentävä, se oli parantunut suuresti. Lääkäri suosittelee minulle toista epiduraaliruiskeita, jotta pääsisin yhä lähemmäs normaalitilaa. Valitettavasti yksityisklinikka oli buukattu täyteen kolmeksi viikoksi. En tahtonut odottaa niin pitkään ja soitin eräisiin muihin lähiseudun sairaaloihin. Erittäin tunnettu ja arvostettu voitto tavoittelematon sairaala voisi hoitaa minua kahden päivän kuluttua. Varasin ajan tyytyväisenä.

Kun pääsin voitto tavoittelemattomaan sairaalaan, puhuin ensin eräiden ystävällisten eläkeläisherrojen ja -rouvien kanssa. Heillä oli hienot vapaaehtoisten univormut. He olivat selvästi hyväntahtoisia ihmisiä, kuten voitto tavoittelemattomassa sairaalassa saattoi odottaa. Onnuin sitten keppini avulla kipuklinikalle ja kirjauduin sisään tiskillä. Esiin astui sairaanhoitaja, joka kullutti nimeni. Kun olin ilmoittautunut, hän istui viereeni odotushuoneeseen. Minua haastateltiin istuessani täysin ventovieraiden ympäröimänä. Onneksi noloja kysymyksiä ei esitetty. Huomasin, että muut sairaanhoitajat itse asiassa komentelivat potilaita käskävällä äänellä. Yksi sairaanhoitaja käski selvästi tuskissaan olevaa rouvaa istumaan toiseen tuoliin, ja kun potilas sanoi, että hänen olonsa on mukavampi siinä missä hän on, sairaanhoitaja osoitti toista tuolia ja sanoi: ”Ei. Istu!” Kun sama sairaanhoitaja lähestyi minua, ilmeeni luultavasti kertoi hänelle, etten aikonut tulla kohdelluksi kuin koirien tottelevaisuuskoulussa. Sanaakaan sanomatta hän osoitti tutkimus- ja hoituhuoneeseen. Menin sinne.

Hoitava lääkäri astui sisään. Ei esittelyä. Ei nimeä. Ei ojenttua kättä. Hän katsoi potilastietojani, mutisi jotakin itseksensä ja käski minua istumaan sängylle, laskemaan housuni alas ja nostamaan paitani. Kerroin hänelle, että minua oli aikaisemmin hoidettu maatesani kyljelläni ja että asento oli mukavampi, koska istuminen oli varsin tuskallista. Hän sanoi, että hänen mielestään minun oli parempi istua. Vastasin, että makaan mieluummin kyljelläni. Hän sanoi, että istuma-asennossa hän pääsee toimimaan paremmin, ja myönnyin, sillä perustelu vetosi sentään meidän kummankin intresseihin. Sitten, toisin kuin yksityissairaalan lääkäri, hän upotti neulan ihooni ja injektoi lääkkeen niin yllättävällä ja tuskallisella voimalla, että päästin huudon aivan toisin kuin edellisellä kerralla. Sitten hän veti neulan pois, teki potilastietoihini merkinnän ja katosi. Sairaanhoitaja ojensi minulle paperipalan ja osoitti tien ulos. Maksoin ja lähdin.

Voitto ja myötätunto

Voittoa tavoittelevaa ja voittoa tavoittelematonta sairaanhoitoa ei voi vertailla näin vähäisten kokemusten perusteella. Tämä saattaa kuitenkin kertoa jotakin voitosta motiivina ja sen suhteesta myötätuntoon. Kysymys ei ole siitä, että ainoastaan voittoa tavoittelevat sairaalat vetävät puoleensa ystävällisiä ja myötätuntoisia ihmisiä, sillä voittoa tavoittelemattoman sairaalan iäkkäät vapaaehtoiset olivat todella ystävällisiä ja myötätuntoisia. En kuitenkaan voi olla ajattelematta, että voittoa tavoittelevalla kipuklinikalla voittoa tavoittelevassa sairaalassa työskennelleillä lääkäreillä ja sairaanhoitajilla oli kannustin toimia työssään myötätuntoisesti. Onhan niin, että jos tarvitsen lisähoitoa tai jos minulta kysytään suosituksia, mieleeni tulee voittoa tavoitteleva sairaala. Mutta voittoa tavoittelemattomaan sairaalaan en mene takaisin enkä suosittelisitä, ja luulen tietäväni miksi: siellä lääkäreillä ja sairaanhoitajilla ei ollut mitään syytä haluta, että tulisin takaisin. Nyt ymmärrän myös, miksi voittoa tavoittelematon sairaala pystyi ottamaan

minut vastaan niin nopeasti. Kovin monet potilaat tuskin tulevat sinne uudestaan.

Kokemus ei osoita, että voitto olisi myötätunnon, hyvätah-
toisuuden tai huomaavaisuuden välttämätön tai edes riittävä ehto.
Työskentelen voittoa tavoittelemattomassa järjestössä, joka on
riippuvainen monien lahjoittajien jatkuvasta tuesta. Jos en täyt-
täisi luottamuksenvaraisia velvollisuuksiani heitä kohtaan, he lak-
kaisivat tukemasta työtäni. Minä ja kollegani satumme kuitenkin
työskentelemään järjestössä siksi, että olemme kiinnostuneita
samoista asioista kuin lahjoittajat, joten järjestely toimii harmo-
nisesti. Mutta kun lahjoittajat, työntekijät ja ”asiakkaat” (ovat he
sitten kivusta kärsiviä ihmisiä tai informaatiota ja näkemyksiä tar-
vitsevia journalisteja ja opettajia) eivät kaikki jaa samoja arvoja tai
päämääriä, kuten voittoa tavoittelemattomassa sairaalassa, voitto-
motiivi on tehokas keino saattaa nuo päämäärät sopusointuun.

Selvästi määriteltyjen ja voimassa pidettyjen laillisten oikeuk-
sien kontekstissa ansaittu voitto (toisin kuin voitto, jota saadaan
olemalla loistava varas) ei välttämättä luo perustaa kylmyydelle
vaan perustan myötätunnonle. Voitontavoittelu edellyttää sitä, että
lääkäri tarkastelee potilaan intressejä asettumalla potilaan ase-
maan, kuvittelemalla muiden kärsimyksen, toimimalla myötätun-
toisesti. Vapaassa markkinataloudessa voittomotiivi saattaa olla
myötätuntomotiivin toinen nimi.

II OSA

**VAPAAEHTOINEN
KANSSAKÄYMINEN JA
PYYTEELLISYYS**

MORAALIN PARADOKSI

Mao Yushi

(englannintanut Jude Blanchette; suomennos
perustuu englanninnokseen)

Tässä esseessä kiinalainen taloustieteilijä, intellektuelli ja sosiaalinen yrittäjä Mao Yushi selittää, mikä rooli markkinoilla on sopusoinnun ja yhteistyön tuottamisessa. Asettamalla pyyteellisen käyttäytymisen kapitalismin kriitikoiden esittämien fantasioiden vastakohtaksi hän paljastaa, mitä hyötyä on siitä, että kaupankäynnin osapuolet tavoittelevat halpoja hintoja ja voittoa. Hän ottaa esimerkkinsä sekä kiinalaisen kirjallisuuden perinteestä että kokemuksistaan (ja miljoonien muiden kiinalaisten kokemuksista) silloin, kun Kiinan yritys hylätä kapitalismi johti katastrofin.

Mao Yushi on Pekingissä Kiinassa toimivan Unirule-instituutin perustaja ja puheenjohtaja. Hän on kirjoittanut useita kirjoja sekä monia oppineita ja yleistajuisia artikkeleita, opettanut taloustiedettä monissa yliopistoissa ja perustanut eräitä Kiinan ensimmäisistä ei-valtiollisista hyväntekeväisyysjärjestöistä ja riippumattomista itsepuorganisaatioista. Hänet tunnetaan rohkeana vapauden puolustajana. 1950-luvulla häntä rankaistiin pakkotyöllä, maanpaolla, ”uudellenkoulutuksella” ja lähes nälkäkuolemalla, koska hän sanoi, että ”jos me emme voi ostaa porsaanlibaa mistään, porsaan hinnan tulisi nousta” ja että ”jos puheenjohtaja Mao tahtoo tavata tiedemiehen, kenen pitäisi mennä tapaamaan ketä?” Vuonna 2011, juuri ennen kuin

tämä kirja meni painoon, hän julkaisi 82-vuotiaana esseen, jonka Caixin online julkaisi. Esseen nimi oli ”Mao Zedongin palauttamisen ihmisen muotoon”. Essee tuotti hänelle lukuisia tappouhkauksia ja entistä suuremman maineen rebellisyyden ja oikeuden äänenä. Mao Yushi on yksi nykymaailman suurista libertaareista, ja hän on ponnistellut väsymättömästi tuodakseen libertaariset ajatukset ja vapauden kokemuksen Kiinan kansan ja koko maailman ulottuville.

Eturistiriita herrasmiesten maassa

Kiinalainen kirjailija Li Ruzhen kirjoitti 1700- ja 1800-lukujen välillä romaanin nimeltä *Kukkia peilissä*. Kirja kuvaa henkilöä nimeltä Tang Ao, joka urallaan kärsimänsä takaiskun vuoksi seuraa lankoaan ulkomaille. Matkan aikana hän käy monissa eri maissa ja kohtaa fantastisia ja eksoottisia asioita. Ensimmäinen maa, jossa he käyvät, on ”herrasmiesten maa”.

Kaikki herrasmiesten maan asukkaat kärsivät tahallaan, jotta he voisivat varmistaa, että muut hyötyvät. Romaanin yhdestoista luku kuvaa oikeudenpalvelijaa (Li Ruzhen käyttää tässä tahallaan kiinalaista kirjoitusmerkkiä sellaisena kuin se ymmärrettiin muinaisessa Kiinassa, missä oikeudenpalvelijoilla oli etuoikeuksia ja he usein kiusasivat tavallisia ihmisiä), joka tavaroita ostaessaan törmäsi seuraavaan tilanteeseen:

Tarkasteltuaan kourallista tavaroita oikeudenpalvelija sanoo myyjälle: ”Ystävä, sinulla on hyvin laadukkaita tavaroita, mutta pidät niillä silti kovin halpaa hintaa. Miten muka voisin käyttää sinua hyväkseni rauhallisin mielin? Ellet nosta hintaa, emme voi käydä kauppaa.”

Kauppias vastasi: ”Liikkeeseeni tuleminen on minulle palvelus. Sanonnassa sanotaan, että myyjä pyytää hintaa, joka nousee taivaaseen asti, ja ostaja vastaa palaamalla maan pinnalle. Minun hintani ulottuu taivaiisiin asti, mutta silti sinä tahdot minun korottavan sitä. Minun on vaikea olla

samaa mieltä. On parempi, että menet ostamaan tavaraa toisesta kaupasta.”

Kuultuaan myyjän vastauksen oikeudenpalvelija vastasi: ”Olet pannut matalan hinnan korkealaatuisille tuotteille. Eikö se tuota sinulle tappiota? Meidän tulisi toimia vailla petollisuutta ja tyy-
nin mielin. Eikö voida sanoa, että jokaiseen meistä on rakennettu helmitaulu?” Kinasteltuaan jonkin aikaa myyjä intti edelleen, ettei hän nosta hintaa, kun taas oikeudenpalvelija vihastui ja osti vain puolet tavaroista, jotka hän alun perin oli aikonut ostaa. Juuri kun hän oli lähdössä, myyjä astui hänen eteensä. Tällöin paikalle saapui kaksi vanhaa miestä, jotka arvioivat tilannetta ja saivat sovun syntymään määräämällä oikeudenpalvelijan ottamaan 80 % tavaroista ja lähtemään.

Seuraavaksi kirja kuvaa toista kaupantekotilannetta, jossa ostaja ajattelee, että tavaroiden hinta on niiden korkean laadun vuoksi liian matala, kun taas myyjä väittää, etteivät tuotteet ole tuoreita vaan täysin tavanomaisia. Lopulta ostaja valitsee myyjän tavaroista huonoimpia ja väkijoukko syyttää häntä sen vuoksi epäreil-
luudesta, joten ostaja ottaa puolet laadukkaiden tavaroiden pinosta ja puolet heikkolaatuisempien tavaroiden pinosta. Kolmannessa kaupantekotilanteessa osapuolet alkavat kiistellä arvioidessaan hopean painoa ja laatua. Hopealla maksava osapuoli sanoo tiukasti, että hänen hopeansa on laadultaan huonoa ja liian kevyttä, kun taas maksun saava osapuoli toteaa, että hopea on korkealaatuista ja painoltaan hyvää. Kun ostaja on jo lähtenyt, maksun saanut osapuoli huomaa velvollisuudekseen antaa mielestään ylimääräisen hopean vieraasta maasta saapuneelle kerjäläiselle.

Romaanissa nostetaan esille kaksi asiaa, joita kannattaa tarkastella lähemmin.

Ensimmäinen on se, että kun kumpikin osapuoli luopuu voitto-osuudestaan tai väittää kivenkovaan, että hänen osuutensa voitoista on liian suuri, seuraa kiista. Todellisessa elämässä

kohtaamistamme kiistoista useimmat johtuvat oman edun tavoittelemisesta. Niinpä oletamme usein virheellisesti, että jos olisimme aina samaa mieltä toisen osapuolen kanssa, tällaisia kiistoja ei syntyisi. Mutta herrasmiesten maassa näemme, että myös toisten intressien ottaminen omien päätöstemme perustaksi johtaa konflikteihin. Emme siis ole vielä löytäneet harmonisen ja järjestyneen yhteiskunnan loogista perustaa.

Kun menemme tutkimuksessamme askeleen pidemmälle, huomaamme, että tosimaailman liikesopimuksissa kumpikin liiketoimen osapuoli tavoittelee voittoa, ja ehdoista neuvottelemalla (joihin sisältyvät hinta ja laatu) osapuolet voivat päästä sopimukseen. Herrasmiesten maassa tällainen sopimus on sen sijaan mahdoton. Romaanissa kirjailijan täytyy värvätä apuun vanhus ja kerjäläinen, ja hän turvautuu jopa pakkoon ristiriidan ratkaisemiseksi.³⁰ Kohtaamme syvällisen ja tärkeän totuuden: neuvottelut, joissa kumpikin osapuoli tavoittelee henkilökohtaista voittoa, voivat johtaa tasapainoon, mutta jos kumpikin osapuoli tarkastelee vain toisen osapuolen etua, konsensusta ei saavuteta koskaan. Lisäksi tällainen loisi yhteiskunnan, joka on aina ristiriidassa itsensä kanssa. Tämä tosiasia on voimakkaasti useimpien ihmisten odotusten vastainen. Koska herrasmiesten maassa ei pystytä saattamaan asukkaiden välisiä suhteita tasapainoon, se muuttuu lopulta piittaamattomien ja karkeiden maaksi. Koska herrasmiesten maassa keskitytään huolehtimaan toisten intresseistä, se synnyttää inhottavia luonteita. Kun herrasmiehet eivät onnistu viemään kaupantekoa loppuun, piittaamattomat ja karkeat voivat hyötyä käyttämällä edukseen sitä, että herrasmiehet tavoittelevat etua olemalla piittaamatta omasta edustaan. Jos asiat etenisivät näin, herrasmiehet todennäköisesti katoaisivat ja piittaamattomat ja karkeat korvaisivat heidät.

Edellä mainitusta seikasta voidaan nähdä, että ihmiset voivat tehdä yhteistyötä vain silloin, kun he tavoittelevat omaa etuaan. Se on turvallinen perusta, jolta ihmiskunta voi ponnistella

ihanteellista maailmaa kohti. Jos ihmiskunta tavoittelisi vain ja ainoastaan muiden etua, mitään ihannetta ei voitaisi toteuttaa.

Kun lähdemme liikkeelle todellisuudesta, meidän täytyy totta kai ottaa huomioon kanssaihmisemme ja keksiä keinoja hillitä omia itsekkäitä halujamme, jos tahdomme vähentää konflikteja. Mutta jos muiden intressien huomioonottamisesta tulisi *kaiken* toiminnan päämäärä, se tuottaisi saman ristiriidan, jota Li Ruzhen kuvasi herrasmiesten maassa. Jotkut kenties sanovat, etteivät herrasmiesten maan elämän koomisimmat puolet voisi toteutua tosimaailmassa, mutta kuten kirja vähitellen tekee selväksi, tosi-
maailman ja herrasmiesten maan tapahtumilla on samankaltaiset syyt. Tosimaailmassa sen paremmin kuin herrasmiesten maassakaan ei toisin sanoen olla oikein selvillä siitä, mitä oman edun tavoittelemisen periaate merkitsee.

Millaisia motiiveja herrasmiesten maan asukkailla on? Ensin meidän on kysyttävä ”miksi ihmiset tahtovat käydä kauppaa?” Puhutaan sitten primitiivisestä vaihdantakaupasta tai modernin yhteiskunnan tavasta vaihtaa hyödykkeitä rahaan, vaihdannan motiivina on tilanteen parantaminen, elämän muuttaminen miellyttävämmäksi ja mukavammaksi. Jos yksilöillä ei olisi tätä motiivia, miksi he valitsisivat mieluummin vaihdannan kuin yksin ponnistelemisen? Kaikki aineelliset etumme neulasta ja langasta aina jääkaappeihin ja väritelevisioihin saakka ovat saatavilla vain kaupankäynnin avulla. Jos ihmiset eivät kävisi kauppaa, jokainen yksilö pystyisi vain istuttamaan jyviä ja puuvillaa maaseudulle, käyttämään savitiiliä talojen rakentamiseen ja ponnistelemaan saadakseen maaperän kasvamaan kaikkea, mitä hän elämiseensä tarvitsee. Siten pystyisimme ehkä kituuttamaan samaan tapaan kuin esi-isämme tekivät kymmenien tuhansien vuosien ajan. Mutta silloin emme taatusti pääsisi nauttimaan mistään nykyajan modernin sivilisaation tarjoamista hyödyistä.

Herrasmiesten maan ihmisillä on valtio ja markkinat, mikä osoittaa, että he ovat jo hylänneet taloudellisen omavaraisuuden

ja lähteneet sen sijaan kaupankäynnin tielle aineellisten olojensa parantamiseksi. Miksi he sitten kieltäytyvät ajattelemasta omaa etuaan ryhtyessään käymään kauppaa? On tietysti niin, että jos vaihdannan tavoitteena on alusta pitäen oman edun vähentäminen ja muiden edun edistäminen, sitä voidaan ehkä pitää ”herasmiesmäisenä” käyttäytymisenä. Mutta kuten jokainen kaupppaa tehnyt tietää, vaihdannan osapuolet osallistuvat siihen oman etunsa vuoksi. Ne, jotka toimivat kaupankäynnissä oman etunsa vastaisesti, kärsivät puolestaan motiivien epä johdonmukaisuudesta.

Onko mahdollista luoda molemminpuoliseen etuun perustuva yhteiskunta ilman hintaneuvotteluja?

Silloin, kun Kiinassa mainostettiin Lei Fengin³¹ elämää ja tekoja, televisiossa saattoi usein nähdä yhden Lei Fengin omistautuneista ja ystävällisistä jäljittelijöistä korjaamassa patoja ja pannuja ihmisjoukolla. Silloin huomasi, että hänen eteensä muodostui pitkä jono ihmisiä, ja jokaisella oli kuluneita keittiövälineitä, jotka olivat korjauksen tarpeessa. Näiden kuvien tarkoituksena oli viestittää, että muiden tulisi rohkaistua jäljittelemään Lei Fengin hyväsydämistä seuraajaa. Tarkoitus oli kiinnittää yleisön huomio hänen antamaansa esimerkkiin. Huomaa, ettei propagandalla olisi ollut vaikutusta ilman pitkää ihmisjonoa. Meidän tulisi myös panna merkille, että ne, jotka jonottivat saadakseen patansa ja pannunsa korjatuksi, eivät olleet saapuneet oppimaan Lei Fengiltä; päinvastoin, he olivat tavoittelemassa omaa etuaan muiden kustannuksella. Vaikka tällainen propaganda saattaa opettaa jotakuta tekemään hyviä tekoja muille, samaan aikaan se opettaa vielä enemmän, miten voi hyötyä henkilökohtaisesti muiden työstä. Ennen ajateltiin, että propaganda, joka kehottaisi ihmisiä tekemään työtä muiden palveluksessa ilman korvausta, lisäisi yhteiskuntamoraalia. Tämä on kuitenkin varmasti suuri väärinkäsitys, sillä niiden määrä, jotka oppivat tavoittelemaan jonkinlaista henkilökohtaista hyötyä, on paljon suurempi kuin niiden, jotka oppivat tekemään työtä toisten

palveluksessa.

Taloudellisen voiton näkökulmasta yleinen velvollisuus palvelulla muita on tuhlausta. Ne, joita ilmainen korjauspalvelu kiinnostaa, tuovat todennäköisesti mukanaan rikkoutuneita tavaroita, jotka eivät oikeastaan olisi korjaamisen arvoisia. Ehkä tavarat on jopa otettu suoraan roskakorista. Mutta koska tavaroiden korjaamisen hinta on nyt nolla, niiden korjaamiseen käytetty niukka aika lisääntyy, samoin niiden korjaamiseen käytetyt niukat materiaalit. Koska tavaroiden korjaamisen taakka on toisten harteilla, keskimääräinen ihminen maksaa ilmaisesta korjauksesta ainoastaan jonottamisajan. Koko yhteiskunnan näkökulmasta kaikki rikkoutuneiden esineiden korjaamiseen käytetty aika, ponnistelu ja materiaali tuottaa ainoastaan muutaman hädin tuskin käyttökelpoisen kattilan ja pannun. Jos aika ja materiaalit sen sijaan käytettäisiin tuottavampaan toimintaan, ne tuottaisivat varmasti enemmän arvoa yhteiskunnalle. Taloudellisen tehokkuuden ja yleisen hyvinvoinnin näkökulmasta pakollinen ja palkaton korjaustyö tuottaa lähes varmasti enemmän vahinkoa kuin hyvää.

Jos vielä toinen Lei Fengin hyväsydäminen oppilas tarjoutuisi odottamaan jonossa yhden kattiloita pitelevän, ilmaista korjauspalvelua odottavan ihmisen puolesta ja vapauttaisi tuon ihmisparan ikävyyttävästä jonottamisesta, tavarointensa korjaamista odottavien jono muuttuisi entistä pidemmäksi. Näky olisi todella absurdi, sillä yksi ryhmä seisoisi jonossa jotta toisen ryhmän ei tarvitse. Tällainen velvoitusjärjestelmä edellyttää ryhmää, joka tahtoo, että sitä palvellaan. Moinen palveluetiikka ei voi olla universaalialia. On selvää, että ne, jotka ylistävät molemminpuolista, hinnatonta palvelujärjestelmää, eivät ole ajatelleet asiaa loppuun asti.

Lisäksi velvollisuudella korjata muiden tavarat on toinenkin odottamaton tulos. Jos niitä, jotka aiemmin olivat korjausalalla, on vähemmän kuin Lei Fengin oppilaita, he menettävät työpaikkansa ja joutuvat kurjuuteen.

En missään tapauksessa vastusta Lei Fengin oppeja, sillä hän

auttoi puutteenalaisia, ja yhteiskunnalle se on positiivista, jopa välttämätöntä toimintaa. Mutta vaatimus, jonka mukaan toisten palveleminen on pakollista, tuottaa epäjohtonmukaisuutta ja epäjärjestystä ja vääristää Lei Fengin vapaaehtoisuuden hengen.

Yhteiskunnassamme on ihmisiä, jotka suhtautuvat varsin kyy-nisesti ja inhoavat yhteiskuntaa. Heidän mukaansa se kohottaa rahan kaiken muun yläpuolelle. He ajattelevat, että ne, joilla on rahaa, ovat sietämättömiä ja että rikkaat katsovat olevansa muun yhteiskunnan yläpuolella, kun taas köyhät saavat kärsiä koko ihmiskunnan puolesta. He uskovat, että raha vääristää normaalit ihmisten väliset suhteet. Niin ollen he haluavat luoda yhteiskunnan, joka perustuu molemminpuoliseen palvelemiseen ja on vapaa rahaa ja hintoja koskevasta puheesta. Sellaisessa yhteiskunnassa talonpojat istuttaisivat ruokaa palkkiota ajattelematta; työläiset ompelisivat vaatteita kaikille, hekin palkkiotta; parturit leikkaisivat hiukset maksutta ja niin edelleen. Onko tällainen ihanneyhteiskunta käytännöllinen?

Vastauksen löytääksemme meidän täytyy tarkastella resurssien jakamista käsittelevää talousteoriaa, ja se puolestaan vaatii varsin pitkän poikkeaman aiheesta. Jotta asia muuttuisi helpommaksi, voisimme aloittaa ajatuskokeella. Ajatellaan parturia. Nykyisin miehet leikkauttavat hiuksensa aina kolmen tai neljän viikon välein, mutta jos hiustenleikkuu olisi ilmaista, he saattaisivat käydä parturissa joka viikko. Rahan periminen hiusten leikkaamisesta hyödyntää parturin työvoimaa paremmin. Markkinoilla parturin palvelusten hinta määrittelee sen, miten suuri osa yhteiskunnan työvoimasta omistautuu parturin ammatille. Jos valtio pitää hiusten leikkaamisen hinnan matalana, hiustenleikkausta haluavien määrä kasvaa, ja niin ollen myös partureiden määrän tulee kasvaa ja muiden työpaikkojen tulee vähentyä, jos työvoiman yhteismäärä pysyy samana. Se, mikä pätee partureihin, pätee myös muihin ammatteihin.

Kiinan maaseudulla ilmaisten palvelujen tarjoaminen on

monin paikoin varsin yleistä. Jos joku tahtoo rakentaa uuden talon, hänen sukulaisensa ja ystävänsä tulevat kaikki auttamaan rakentamisessa. Se tapahtuu yleensä ilman maksua. Kaikille apuna olleille tarjotaan tosin suuri ateria. Seuraavan kerran, kun yksi avustetun ystävästä rakentaa uuden talon, ensimmäisellä kerralla apua saanut tarjoaa ilmaista työvoimaa korvaukseksi. Korjausmiehet korjaavat usein sähkölaitteita veloittamatta mitään, he vain odottavat saavansa korvaukseksi lahjan kiinalaisten uutenavuotena. Tällainen ei-rahallinen vaihdanta ei pysty mittaamaan tarjottujen palvelujen arvoa asianmukaisesti. Sen vuoksi työn arvo ei kehity riittävästi eikä yhteiskunnallista työnjakoa rohkaista. Raha ja hinnat ovat tärkeässä osassa yhteiskunnan kehityksessä. Kenenkään ei pitäisi toivoa, että rakkauden ja ystävyyden kaltaiset tunteet korvattaisiin rahalla. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että rakkaus ja ystävyys voivat korvata rahan. Emme voi hankkiutua eroon rahasta vain siksi, että pelkäämme sen syövyttävän inhimillisten tunteiden luomat siteet. Itse asiassa rahassa ilmaistut hinnat ovat ainoa käytettävissämme oleva keino määrittellä, miten resurssit jaetaan niin, että ne suuntautuvat mahdollisimman arvokkaasti. Jos pidämme kiinni sekä rahallisesta arvosta että korkeimmista tunteistamme ja arvoistamme, voimme yhä toivoa pystyvämme luomaan yhteiskunnan, joka on sekä tehokas että inhimillinen.

Pyyteiden tasapaino

Oletetaan, että A:n ja B:n täytyy jakaa kaksi omenaa ennen kuin he voivat syödä ne. A tekee ensimmäisen siirron ja ottaa isomman omenan. B kysyy A:lta katkerana: ”Miten saatoit olla noin itsekäs?”, mihin A vastaa: ”Jos sinä olisit päässyt valitsemaan ensin, kummanko omenan olisit ottanut?” B vastaa: ”Olisin ottanut pienemmän omenan.” Nauraen A vastaa: ”Jos kerran on niin, toimin täsmälleen toiveittesi mukaisesti.”

Tässä skenaariossa A käytti B:tä hyväkseen, kun B noudatti periaatetta, jonka mukaan ”muiden etu asetetaan oman edelle”,

kun taas A ei noudattanut sitä. Jos vain yksi osa yhteiskunnasta seuraa periaatetta mutta muut eivät, ensimmäinen ryhmä kärsii takuulla tappioita, kun taas muut hyötyvät. Jos tilanteen annetaan jatkaa pidäkkeettömästi, syntyy konflikteja. On selvää, että jos vain jotkut ihmiset asettavat muiden edun omansa edelle, järjestelmä tuottaa viime kädessä vain ristiriitoja ja epäjärjestystä.

Jos *sekä* A että B tarkkailisivat toisen osapuolen etua, edellä mainittu omenaongelma olisi mahdoton ratkaista. Koska kumpikin pyrkisi syömään pienemmän omenan, syntyisi uusi ongelma, aivan kuten herrasmiesten maassa näimme. Se, mikä pätee A:han ja B:hen, päitisi jokaiseen. Jos koko yhteiskunta yhtä henkilöä lukuun ottamatta noudattaisi avoimesti muiden hyödyttämisen periaatetta, koko yhteiskunta palvelisi tämän yksittäisen henkilön mielihyvää; sellainen järjestelmä olisi loogisesti ajatellen mahdollinen. Mutta jos tuo henkilö puolestaan ryhtyisi noudattamaan edellä mainittua toisten palvelemisen periaatetta, yhteiskunta lakkaisi olemasta yhteiskuntana, siis yhteistyöjärjestelmänä. Muiden palvelemisen periaate on yleisesti ottaen toteuttamiskelpoinen vain sillä ehdolla, että koko yhteiskunnan intresseistä huolehtiminen voidaan delegoida muille. Mutta koko maapallon näkökulmasta se olisi mahdotonta, jollei vastuuta planeetan väestön eduista huolehtimisesta voitaisi delegoida Kuulle.

Tämän epäjohdonmukaisuuden aiheuttaa se, että koko yhteiskunnan näkökulmasta ”muiden” ja ”itsen” välillä ei ole eroa. Yksittäiselle ihmiselle ”itse” tietyksi on ”itse” kun taas ”muut” ovat ”muut”, eikä ensimmäistä pitäisi sekoittaa jälkimmäiseen. Mutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta jokainen ihminen on samaan aikaan ”oma itsensä” ja ”toinen”. Kun periaatetta ”palvele muita ennen kuin itseäsi” sovelletaan henkilöön A, henkilö A joutuu ensin pohtimaan muiden voittoja ja tappioita. Mutta kun henkilö B omaksuu saman periaatteen, *henkilöstä A tulee se, jonka etu asetetaan etusijalle*. Saman yhteiskunnan jäsenten kannalta kysymys siitä, pitäisikö heidän ajatella ensin muita vai muiden ajatella

ensin heitä, johtaa suoraan hämmennykseen ja ristiriitaan. Siksi epäitsekkyuden periaate on tässä yhteydessä loogisesti epäjohdonmukainen ja ristiriitainen, eikä se niin ollen voi toimia ihmisten välisissä suhteissa syntyvien monien ongelmien ratkaisijana. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei heitä elävöittävä henki ole koskaan suosittelamisen arvoinen, tai ettei muut huomioon ottava käytäytyminen ole kiitoksen arvoista, vaan pikemminkin sitä, ettei se voi tarjota universaalia perustaa, jonka avulla yhteiskunnan jäsenet pyrkivät varmistamaan molemminpuolisen etunsa toteutumisen.

Kulttuurivallankumouksen aikana eläneet muistavat, että kun iskulause ”taistele itsekkyyttä vastaan, kritisoi revisionismia” (*dousi pixiu*) kaikui ympäri maan, juonittelijoiden ja kiipijöiden määrä oli huipussaan. Siihen aikaan suurin osa tavallisista kiinalaisista (*laobaixing*) uskoi itse asiassa ehkä, että iskulause ”taistele itsekkyyttä vastaan, kritisoi revisionismia” voisi muuttua yhteiskunnalliseksi normiksi, ja niin ollen he tekivät parhaansa noudattaakseen sen asettamia rajoituksia. Samaan aikaan opportunistit käyttivät muita hyväkseen iskulauseen avulla. He käyttivät hyväksikäytön vastaista kampanjaa tekosyynä tehdä ratsioita toisten koteihin ja työntää toisten omaisuus omiin taskuihinsa. He kehottivat muita nujertamaan itsekkyuden ja myöntämään vallankumouksen tähden, että he olivat petteureita, vakoojia tai vastavallankumouksellisia, ja niin muiden ihmisten huonojen puolten luetteloon saatiin lisätä taas yksi kohta. Opportunistit ajoivat muut siekailematta tilanteeseen, jossa muiden henki oli vaarassa, ja kaiken takana oli pyrkimys varmistaa heille itselleen virallinen asema hallituksessa. Toistaiseksi olemme analysoineet, millaisia teoreettisia ongelmia periaate ”palvele toisia ennen itseäsi” tuottaa, mutta kulttuurivallankumouksen historia antaa lisätodisteita siitä, että käytäntöön sovellettuna periaate on ristiriitainen.

Kulttuurivallankumous on haipunut muistoihin, mutta meidän tulisi pitää mielessämme, että siihen aikaan kaikki iskulauseet alistettiin kritiikille ja tarkastelulle. Niin ei enää ole, sillä kysymys

siitä, mikä periaate on paras yhteiskunnan ongelmia käsiteltäessä, näyttää vapautetun tarkastelulta. Usein käytämme yhä vanhaa propagandaa saadaksemme ihmiset ratkaisemaan kiistat, ja näillä vanhentuneilla metodeilla on edelleen huomattavasti vaikutusvaltaa jopa silloin, kun juttuja käsitellään oikeudessa.

Niillä lukijoilla, jotka ovat taitavia ajatuskokeissa, on epäilemättä lisäkysymyksiä edellä mainitusta ongelmasta eli siitä, miten omenat jaetaan parhaiten kahdelle yksilölle. Jos olemme yhtä mieltä siitä, ettei ”palvele toisia ennen kuin itseäsi” voi toimia sääntönä, joka ratkaisisi kahden omenan jakamisen ongelman, seuraako tästä, ettei ole parempaa tapaa tehdä niin? Muista, että on yksi pieni omena ja yksi iso omena, ja niitä jakamassa on vain kaksi yksilöä. Voisiko olla, etteivät edes legendaariset kuolemattomat kiinalaiset pystyisi kehittämään sopivaa ratkaisua?

Vaihdantaan perustuvassa yhteiskunnassa edellä mainittu ongelma on tosiaan ratkaistavissa. Kaksi yksilöä voivat ensin neuvotella keskenään ratkaistakseen dilemman. Oletetaan esimerkiksi, että A valitsee isomman omenan ja ymmärtää, että kun he seuraavan kerran tapaavat, B:llä on oikeus ottaa isompi omena, tai sitten B saa jonkinlaisen korvauksen vastineeksi siitä, että A ottaa isomman omenan. Maksu auttaisi ratkaisemaan ongelman. Rahaa käyttävässä taloudessa olisi varmasti tahoja, jotka tahtoisivat käyttää jälkimmäistä menetelmää. Pienestä korvaustarjouksesta (sanokaamme yhdestä sentistä) lähtien summa kasvaisi vähitellen kunnes toinen osapuoli suostuisi hyväksymään pienemmän omenan sekä korvauksen. Jos lähtökohtainen summa on varsin pieni, voimme olettaa, että molemmat osapuolet ottaisivat mieluummin isomman omenan ja maksaisivat pienen korvauksen. Kasvaessaan korvaus saavuttaisi pisteen, jossa toinen osapuoli hyväksyisi pienemmän omenan ja korvauksen. Voimme varmasti sanoa, että jos kumpikin osapuoli arvioi ongelmaa rationaalisesti, he löytävät keinon kiistan ratkaisemiseen. Tämä on tapa ratkaista osapuolten eturistiriidat rauhanomaisesti.

Kolmekymmentä vuotta Kiinan uudistusten ja avautumisen jälkeen kysymys vauraudesta ja köyhyydestä on noussut esiin jälleen, ja vihamielisyys rikkaita kohtaan kasvaa päivää päivältä. Silloin, kun luokkataistelua korostettiin, jokaisen joukkoliikkeen alussa, menneisyyden kärsimys asetettiin nykyhetken onnen vastakohtaksi. Aiempi yhteiskunta tuomittiin ja aikaisempaa hyväksikäyttöä käytettiin kansan vihan lietsomiseen. Kun kulttuurivallankumous alkoi 1966 (liikkeen tarkoituksena oli pyyhkiä pois vanhan luokkajärjestelmän epäkohdat), maata omistavan luokan jälkeläiset haudattiin monilla alueilla elävältä, vaikka useimmat maanomistajat itse olivat jo kuolleet. Ketään ei säästetty: ei vanhoja eikä nuoria, ei edes naisia tai lapsia. Ihmiset sanoivat, että aivan kuten ei ole rakkautta ilman syytä, ei ole vihaa ilman perustetta. Mistä vihamielisyys maata omistavan luokan lapsia vastaan syntyi? Kiihkeästä uskosta, jonka mukaan maata omistavan luokan jälkeläiset olivat tukeutuneet hyväksikäyttöön luodessaan paikkaansa maailmassa. Nykyisin rikkaiden ja köyhien välinen kuilu on muuttunut vielä selvemmäksi. Ja vaikka eittämättä on niitä, jotka ovat hankkineet varallisuutta laittomin keinoin, rikkaiden ja köyhien välinen kuilu on väistämätön ilmiö missä yhteiskunnassa tahansa. Rikkaiden ja köyhien välinen kuilu on yleinen jopa kehittyneissä maissa, joissa laittomia varallisuudenhankintaväyliä rajoitetaan ankarasti.

Rikkaita kohtaan tunnetun kaunan logiikka on virheellistä. Jos joku kadehtisi rikkaita, koska ei ollut vielä itse tullut rikkaaksi, paras strategia olisi kukistaa rikkaat ensin, odottaa sitten, että on rikastunut itse ja ryhtyä sen jälkeen puolustamaan rikkaiden oikeuksia. Tietyille yksilöiden ryhmälle tämä tosiaan olisi rationaalisin tie edetä. Mutta koko yhteiskunnan kannalta ei ole olemassa tapaa järjestää tätä prosessia niin, että kaikki yhteiskunnan jäsenet voisivat vaurastua samaa tahtia. Jotkut vaurastuvat ennen muita; jos odotamme, että kaikki vaurastuvat yhtä nopeasti, kukaan ei koskaan saavuta vaurautta. Rikkaiden vastustaminen ei ole perusteltua, sillä köyhillä on mahdollisuus rikastua ainoastaan silloin,

kun taataan oikeudet, joiden ansiosta kuka tahansa – ja jokainen – voi hankkia vaurautta, työn hedelmiin ei puututa ja omistusoikeutta kunnioitetaan. Yhteiskunta, jossa yhä useammat yksilöt saavuttavat vaurauden ja ovat yhtä mieltä siitä, että ”rikastuminen on hienoa”, on itse asiassa jotakin sellaista, jonka *voimme* rakentaa.

Kiinalainen oppinut Li Ming kirjoitti kerran, että ihmisten jakaminen kahteen ryhmään, ”rikkaisiin” ja ”köyhiin”, on väärä tapa erottaa nämä kaksi ryhmää. Pikemminkin ryhmien pitäisi olla ”ne, joilla on oikeuksia” ja ”ne, joilla ei ole oikeuksia”. Hän tarkoitti sitä, että modernissa yhteiskunnassa kysymys rikkaista ja köyhistä on tosiasiaa kysymys oikeuksista. Rikkaista on tullut rikkaita, koska heillä on oikeuksia, kun taas köyhillä ei ole. Hänen täytyi tarkoittaa oikeuksilla ihmisoikeuksia, ei etuoikeuksia. Ei voi olla niin, että kaikki kansalaiset ovat oikeutettuja etuoikeuksiin. Vain pieni vähemmistö voi olla etuoikeutettu. Jos haluamme ratkaista rikkaiden ja köyhien ongelman, meidän tulisi ensin luoda kaikille tasa-arvoiset ihmisoikeudet. Li Mingin analyysi on syvälinen ja perusteellinen.

TASA-ARVON JA EPÄTASA- ARVON MORAALIOLOGIikka MARKKINAYHTEISKUNNASSA

Leonid V. Nikonov

Tässä esseessä venäläinen filosofi Leonid Nikonov alistaa ajatuksen vaihdannan "tasa-arvosta" kriittiseen tarkasteluun ja saa selville, että useimmat kapitalismin vastaiset kritiikit, jotka perustuvat tasa-arvon ajatukseen – on se sitten lähtökohtien, arvojen tai tulosten tasa-arvoa – ovat epäjohdonmukaisia.

Leonid Nikonov opettaa filosofiaa Altain valtionyliopistossa Barnaulissa Venäjän tasavallassa, missä hän luennoi yhteiskuntafilosofian, ontologian, tietoteorian ja uskonnonfilosofian kursseja. Hän valmistelee parhaillaan kirjaa "liberalismin moraalisisista mitoista" ja on julkaissut lukuisissa venäläisissä akateemisissa julkaisuissa. Vuonna 2010 hän perusti Vapauden filosofian keskuksen ja ryhtyi sen johtajaksi. Keskus järjestää konferensseja, väittelyturnauksia ja muita ohjelmia Venäjällä ja Kazakstanissa. Hän syventyi tällaiseen työhön entistä enemmän voitettuaan 2007 ensimmäisen palkinnon venäjänkielisessä essekilpailussa "Globaali kapitalismi ja inhimillinen vapaus", joka vastaa Students for Liberty'n vuonna 2011 järjestämää kilpailua, ja osallistui vapautta käsittelevään kesäkouluun Alushtassa, Ukrainassa. (Silloin ohjelman järjesti Cato.ru, joka on nyt InLiberty.ru.) 2011 hänet kutsuttiin jäseneksi Mont Pelerin -seuraan, jonka 39 oppinutta perusti 1947 elävöittämään klassista liberalistista ajattelua. Hänestä tuli seuran nuorin jäsen.

MARKKINAT EIVÄT välttämättä tuota tasa-arvoisia tuloksia, eivätkä ne myöskään edellytä tasa-arvoisia lähtökohtia. Se ei kuitenkaan ole pelkkä markkinoiden valitettava hinta. Epätasa-arvo ei ole ainoastaan normaali markkinavaihdannan tulos. Se on vaihdannan edellytys, jota ilman vaihdannassa ei olisi mitään mieltä. On absurdia odottaa, että kaupankäynti markkinoilla ja niin ollen yhteiskunnat, joissa vaurautta jaetaan markkinoiden avulla, tuottaisivat tasa-arvoa. Tasa-arvoiset perusoikeudet, joihin sisältyy tasa-arvoinen vapaus käydä kauppaa, ovat vapaille markkinoille välttämättömiä, mutta vapaiden markkinoiden ei pitäisi odottaa tuottavan tasa-arvoisia tuloksia, eivätkä ne tukeudu muihin tasa-arvoisiin ehtoihin kuin laillisiin oikeuksiin.

Tasa-arvoisen vaihdannan ihanne voi viitata joko lähtökoh-tien tai tulosten tasa-arvoon. Jos puhutaan ensin mainitusta merkityksestä, tasa-arvoiseen kaupankäyntiin voisivat ryhtyä ai-noastaan jokaisessa relevantissa mielessä tasa-arvoiset osapuolet; jokainen ero tekisi vaihdantatilanteesta epätasa-arvoisen, minkä vuoksi jotkut hylkäävät työnantajien ja työntekijöiden väliset työ-sopimukset sisäisesti epätasa-arvoisina (ja niin ollen epäreiluina). Jälkimmäisessä mielessä tasa-arvoinen kaupankäynti voisi merkitä sitä, että vaihdetaan tasa-arvoisia arvoja tai että vaihdannan tulok-set ovat arvoltaan samoja. Vaihdanta täyttäisi tasa-arvon ehdot, jos esimerkiksi sama määrä samanlaatuisia hyödykkeitä siirtyisi yhdeltä osapuolelta toiselle. Kuvittelepa surrealistinen näky, jos-sa kaksi täysin toistensa kaltaista humanoidia (niillä ei siis olisi epätasa-arvoisuuden rakentumisen kannalta relevantteja henki-lökohtaisia eroja) siirtelevät täysin identtisiä tavaroita keskenään. Kun luonnottoman kuvan tuottama mahdollinen esteettinen vas-tenmielisyys jätetään huomiotta, jo terveen järjen tulisi sanoa, että tasa-arvoisen vaihdannan ajatus perustuu syvälliseen ristiriitaan. Sellainen vaihdanta ei tuota mitään; se ei parantaisi kummankaan osapuolen tilannetta, mikä merkitsee, ettei kummallakaan osa-puolella olisi mitään syytä ryhtyä siihen. (Karl Marx väitti, että

markkinavaihdanta perustui tasa-arvoisten arvojen vaihdantaan, mikä tuotti järjettömän ja epäjohdonmukaisen talousteorian.) Jos markkinoilla tapahtuva vaihdanta perustetaan tasa-arvon periaatteeseen, vaihdannalta viedään sen perimmäinen syy eli osapuolten tilanteen parantaminen. Vaihdannan taloustiede perustuu sen tunnustamiseen, että vaihdantaan osallistuvat arvioivat hyödykkeet tai palvelut eriarvoisiksi.

Eettisesti ajatellen tasa-arvon ajatus saattaa kuitenkin olla jonkun mielestä vetoava. Monien moraaliarvostelmien yhteinen piirre on se, että ne muotoillaan pelkästään deonttisesti, siis pelkän velvollisuuksien logiikan pohjalta. Ne liittyvät ainoastaan siihen, mitä taloustieteen logiikasta piittaamatta pitäisi tehdä, tai siihen, mitä vain on olemassa, tai jopa siihen, mitä tulee olemaan olemassa sen vuoksi, mitä pitää tehdä (näinkin saatetaan sanoa). Esimerkiksi Immanuel Kantin mukaan velvollisuus on tehtävä riippumatta siitä, mitä siitä seuraa tai onko sen toteuttaminen edes mahdollista. Jos sanoo, että täytyy, sanoo, että pystyy. Vaikka tällainen vaihdannan tasa-arvo on taloudellisesti absurdia, sitä saatetaan silti pitää (ja pidetään) moraalisenä ihanteena.

Moraalisesti ajatellen tasa-arvo on varsin monimutkainen asia. Voimme erottaa näkökulmista ne, joille tasa-arvoisuuden saavuttaminen on hallitseva pääasia, ja ne, joille se ei ole. Ensin mainitut tunnetaan egalitaristisina näkökulmina ja jälkimmäiset ei-egalitaristisina näkökulmina. Ei-egalitaristit eivät välttämättä väitä, ettei tasa-arvo ole tavoittelemisen arvoista, eikä heidän myöskään tarvitse väittää, että epätasa-arvoisuus on tavoiteltava päämäärä. He ainoastaan hylkäävät egalitaristien tavan keskittyä pelkästään tasa-arvoon päämääränä, joka sulkee pois muut päämäärät, ja erityisesti sen, miten nämä keskittyvät aineellisen vaurauden tasa-arvon varmistamiseen. Klassiset liberaalit (tai libertaariset) ei-egalitaarit väittävät, että tietynlainen tasa-arvo on tärkeää, nimittäin perusoikeuksien tasa-arvo. He ajattelevat, ettei tämä sovi johdonmukaisesti yhteen tulosten tasa-arvon kanssa, joten heitä

voidaan pitää erilaisina egalitaristeina. (Oikeuksien tasa-arvo on perusta suurelle osalle lain, omaisuuden ja suvaitsevuuksien koke-
musta, jota modernien ja vapaiden yhteiskuntien ihmiset pitävät
itsestäänselvyytenä.) Ei-egalitaristiset libertaarit ja klassiset libe-
raalit puolustavat kantaansa puhtaimpana tai johdonmukaisim-
pana tai kestävimpanä tasa-arvoisuuden muotona, mutta yleensä
vaurauden ”jakamisen” tasa-arvon puolustajat väittävät, että tällai-
nen libertaarinen tasa-arvo on pelkästään muodollista, tasa-arvoa
sanoissa muttei teoissa. (He ovat oikeassa siinä, että laillinen tasa-
arvo liittyy erittäin voimakkaasti siihen, mitä ihmiset ajattelevat
ja miten he toimivat, ei niinkään kuvattaviin maailman tiloihin
tai muuttumattomiin tapoihin jakaa varoja. Se, onko tällainen lä-
hestymistapa tasa-arvoon pelkästään muodollinen pikemminkin
kuin substantiivinen, riippuu siitä, mitä mieltä ollaan laillisten men-
nettelytapojen ja käyttäytymisstandardien tärkeydestä.)

Ei ole kovinkaan epätavallista, että vaikeista filosofisista kysy-
myksistä keskustellaan aktiivisesti jo ennen kuin ne on muotoiltu
selkeästi tai esitetty kunnolla. Idän ja lännen filosofeilla oli eetti-
siä oppeja tuhansien vuosien ajan jo ennen kuin velvollisuuteen
ja performatiiviseen logiikkaan liittyviä arvostelmia oli juurikaan
systemaattisesti analysoitu. Työn aloitti tosissaan David Hume, ja
häntä seurasi ensin Immanuel Kant ja sitten G. E. Mooren, A. J.
Ayerin, Richard Haren ja muiden kaltaiset positivistifilosofit; per-
formatiivisen ja deonttisen logiikan tutkimus jatkuu. Vaikka ega-
litaristisen ja ei-egalitaristisen kannan kiista ei rajoitu ainoastaan
tasa-arvon ja moraalin oikean loogisen suhteen tarkastelemiseen,
tasa-arvon ja moraalin suhteen ymmärtäminen antaisi merkittä-
vän panoksen koko ajan jatkuvaan kiihkeään keskusteluun siitä,
onko markkinoilla tapahtuvan vaihdannan luoman epätasa-arvois-
en vaurauden pakollinen uudelleen jakaminen moraalisesti vält-
tämätöntä vai moraalisesti kiellettyä. (Tämä on aivan eri asia kuin
se, pitäisikö laillisilta omistajilta varastetut varat – ovat syllisiä
sitten maiden hallitsijat tai freelancerikolliset – palauttaa vahinkoa

kärsineille osapuolille.)

Tarkastelkaamme tasa-arvoisuuden moraalinen ongelmaa yksinkertaisen kysymyksen avulla: miksi tasa-arvo, on se sitten lähtökohtien tai tulosten tasa-arvoa, on moraalisesti korkeammalla kuin epätasa-arvo (tai päinvastoin)? Rehellinen yritys saavuttaa kiistassa eettinen ratkaisu edellyttää, että tämä suora kysymys esitetään sekä egalitaristeille että ei-egalitaristeille.

Mahdollisten vastausten valikoima on rajallinen. Ensin voisi yrittää osoittaa, että tietyt numeeriset suhteet (jotka ilmaisevat tasa-arvoa tai epätasa-arvoa) ovat parempia kuin mitkään muut. Esimerkiksi X:n suhde Y:hyn on moraalisesti korkeampi, jos muuttujien arvot ovat samat, ja moraalisesti alempi, jos eivät, ts. jos suhde "1:1" on korkeampi kuin "1:2" (ja, *a fortiori*, korkeampi kuin "1:10"). Vaikka kanta saattaa näyttää ilmeisen selvältä, kysymystä moraalista piirteistä ei ole niin helppo ratkaista. Arvoja ei johdeta matemaattiseen suhteeseen liittyvistä väitteistä, jotka ovat sinänsä eettisesti neutraaleja. On jokseenkin mielivaltaista väittää, että yksi matemaattinen suhde on korkeampi kuin toinen. Se muistuttaa pythagoralaisten kummallista käytäntöä: he kun luokittelivat luvut koiraksi, naaraiksi, ystävällisiksi, täydellisiksi, puutteellisiksi ja niin edelleen.

Sen sijaan, että huomio suunnattaisiin lähtökohtien tai vaihdannan tulosten tasa-arvoon, saattaa olla mielekkäämpää keskittää huomio henkilökohtaisen moraalisen statuksen tasa-arvoon tai epätasa-arvoon ihmisten välisten suhteiden (myös kaupankäynnin) arvioinnin perustana. Näin ollen joko yhdelläkään ihmisellä ei ole moraalisesti korkeampaa (tai matalampaa) statusta kuin kenelläkään muulla tai vaihtoehtoisesti jotkut ihmiset ovat moraalisesti ylempänä (tai alempia) kuin muut. Tällaiselta perustalta voitaisiin päätellä, onko tasa-arvoisten lähtökohtien tai tulosten vaatiminen haluttavaa vai ei-haluttavaa. Kumpikin näkemys saattaa johtaa siihen, että pakollista uusjakoa kannatetaan joko epätasa-arvon eliminoimiseksi tai sen tuottamiseksi, ja kummassakin

tapauksessa keskeisenä argumenttina toimisi osapuolten moraalinen status, siitä huolimatta, että moraalisen statuksen idean ja ihmisten todellisten tilanteiden välillä on syvä kuilu.

Näin muotoiltuna keskeinen kysymys koskisi yhtäältä ihmisen moraalisen statuksen ja toisaalta henkilön ulottuvilla olevien hyödykkeiden määrän, laadun tai arvon suhdetta. Voisimme siis jatkaa kysymällä, miksi kahden moraalisesti yhtä merkittävän henkilön täytyy juoda aamulla vain sama määrä samanlaatuista kahvia, joka maksaa saman verran. Tai miksi anteliaan miehen ja hänen saidan naapurinsa, joiden moraalinen asema on sama (vai onko?), pitäisi tai ei pitäisi omistaa tasa-arvoisesti kukoistavat puutarhat, jotka tuottavat yhtä arvokkaan sadon? Tasa-arvoisella moraalisella statuksella ei tunnu olevan mitään ilmeistä merkitystä lähtökohtien tai kulutuksen tai omistamisen tasa-arvolle. Tarkastele kahden shakinpelaajan suhdetta: kumpikin heistä on moraalisesti yhtä tärkeä. Edellyttääkö heidän tasa-arvoinen moraalinen tärkeytensä, että heillä täytyy olla samat taidot tai että jokaisen pelin täytyy päättyä tasan? Vai edellyttääkö se, että he pelaavat samoilla säännöillä, mihin ei itse asiassa sisälly mitään normatiivista määräystä, jonka mukaan heidän peliensä tulisi päättyä tasan? Tasa-arvoisen moraalisen aseman ja synnynäisten kykyjen tai tiettyjen lopputulosten välillä ei ole suoraa yhteyttä.

Jos keskitymme kykyjen tai tulosten sijasta pikemminkin käyttäytymiseen ja sääntöihin, saamme selville, että asiointiloja arvioidaan ihmisten käyttäytymisen, valintojen ja (erityisesti rikostapauksissa) aikomusten perusteella. Se, paljonko rahaa jonkun taskussa on, ja se, onko tuo määrä suurempi vai pienempi kuin hänen naapurinsa taskussa, ei sinänsä ole moraalisesti merkityksellinen osa ihmiselämää. Olennaista on, miten raha päättyi taskuun. Sekä pohattaa että taksikuskaa voidaan pitää oikeudenmukaisena tai epäoikeudenmukaisena sen mukaan, sopivatko heidän toimensa yhteen universaalien moraalien mittapuiden kanssa. Tekoja voidaan arvioida esimerkiksi sen mukaan, kunnioittavatko he oikeuden

sääntöjä sekä itsensä ja kaikkien muiden sisäistä moraalista toimijuutta. Kiitosta tai moitetta eivät tuota varakkuus tai köyhyys sinänsä, vaan ihmisten toimet. Erilaiset asemat tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia hyvälle ja huonolle käyttäytymiselle, hyveelle ja paheelle, oikeudenmukaisuudelle ja epäoikeudenmukaisuudelle, mutta inhimillistä käyttäytymistä hallitsevat nuo mittapuut, eivät kyvyt tai tulokset. Mittapuiden tasa-arvoinen soveltaminen on moraalisesti tasa-arvoisen statuksen moraalista toteuttamista, ja sen perusteella arvioimme käyttäytymistä moraalisesti. Moraalinen tasa-arvo merkitsee sitä, että rikos on rikos, teki sen sitten taksikuski tai pohatta, ja rehellinen voittoa tuottava kaupankäynti on rehellistä kaupankäyntiä, osallistuu siihen sitten kaksi taksikuskia, kaksi pohattaa tai pohatta ja taksikuski.

Palataanpa pohtimaan vaurauden ja tasa-arvon suhdetta. Vauraus voi perustua joko oikeudenmukaiseen käyttäytymiseen tai pakkoon. Vapaa vaihdanta markkinoilla voi johtaa joko epätasa-arvon tai tasa-arvon lisääntymiseen, ja myös valtion puutuminen asioihin ja varallisuuden uusjako voi johtaa joko epätasa-arvon tai tasa-arvon lisääntymiseen. Kummassakaan vuorovaikutuksen tavassa ei ole mitään sisäisesti tasa-arvoista tai epätasa-arvoista. Yrittäjä voi luoda vaurautta ja saada niin enemmän kuin joku toinen, vaikka vaurauden luominen hyödyttäisi myös tuota toista. Vapailla markkinoilla tapahtuva kaupankäynti voi myös johtaa tasa-arvon lisääntymiseen luomalla laajalle levinnyttä vaurautta ja murentamalla vallanpitäjien epäoikeudenmukaisia etuoikeuksia, jotka he ovat aikaisemmilta järjestelmiltä perineet. Varas voi ryöstää, ja niin hänellä on enemmän kuin uhrilla, ja tuloksena on epätasa-arvon lisääntyminen, tai sitten hänellä on saman verran kuin uhrilla, jolloin tuloksena on tasa-arvon lisääntyminen. Samaan tapaan valtion organisoidun pakkovallan interventiot voivat johtaa suunnattomaan vaurauden epätasa-arvoon joko kumoamalla markkinaosapuolten tekemät valinnat (protektionismilla, tuilla tai ”vetämällä välistä”) tai pelkästään käyttämällä raakaa voimaa ja

väkivaltaa, niin kuin kommunistien vallassa olleissa maissa tosiaan tapahtui. (Kuten vuosikymmenten katkera kokemus osoitti, virallinen omistautuminen tasa-arvolle ei ole sama asia kuin todellisen tasa-arvon tuottaminen.)

Esimerkiksi se, tuottaako oikeus- tai talousjärjestelmä enemmän vai vähemmän tasa-arvoisia tuloja, on empiirinen eikä käsitteellinen asia. *Economic Freedom of the World* -raportti (www.freetheworld.com) mittaa taloudellisen vapauden astetta ja vertaa indeksejä moniin taloudellisen hyvinvoinnin indikaattoreihin (pitkäikäisyys, lukutaito, korruptioaste, tulot asukasta kohti jne.). Tiedot eivät osoita ainoastaan sitä, että taloudellisesti vapaimpien maiden asukkaat ovat paljon varakkaampia kuin ne, joilla taloudellista vapautta on vähemmän. Ne osoittavat myös sen, että tulojen epätasa-arvo (erityisesti kansantulon määrä, jonka köyhin 10 % väestöstä ansaitsee) ei liity harjoitettuun politiikkaan, kun taas ihmisten tulot liittyvät. Kun maailman maita tarkastellaan kvartaaleittain (jokaiseen kuuluu 25 % maailman maista), keskiosuus kansantulosta, joka köyhimmälle 10 %:lle väestöstä meni vähiten vapaassa kvartaalissa (johon kuuluu Zimbabwen, Myanmarin ja Syyrian tapaisia maita) vuonna 2008 (viimeisimmät tiedot ovat tuolta vuodelta), oli 2,47 %; seuraavassa (kolmanneksi vapaimmassa) kvartaalissa se oli 2,19 %; seuraavassa (toiseksi vapaimmassa) kvartaalissa 2,27 % ja vapaimmassa kvartaalissa 2,58 %. Vaihtelu on tuskin merkityksellistä. Tämä tarkoittaa sitä, että tällainen epätasa-arvo tuntuu olevan immuunina talouspolitiikan säännöille. Toisaalta köyhimmän 10 %:in saamat tulot vaihtelevat valtavasti juuri siksi, ettei muuttuja todellakaan ole immuuni talouspolitiikalle. Jos kuuluu epävapaimpien maiden köyhimpään 10 %:iin, vuositulot ovat keskimäärin 910 Yhdysvaltain dollaria, kun taas kuuluminen vapaimpien markkinatalouksien köyhimpään 10 %:iin merkitsee keskimäärin 8 474 Yhdysvaltain dollarin vuosituloja. Köyhälle näyttää olevan paljon parempi olla köyhä Sveitsissä kuin Syyriassa.

Ei sinänsä ole moraalinen ongelma, ovatko sinun lähtökohtasi ja minun lähtökohtani tasa-arvoiset ennen vapaata kaupankäyntiä tai ovatko sinun omistuksesi ja minun omistukseni tasa-arvoiset vapaan kaupankäynnin jälkeen. Toisaalta se, että moraalisesti tasa-arvoisia henkilöitä kieltäydytään kohtelemasta tasa-arvoisesti ja soveltamasta heihin tasa-arvoisia sääntöjä yritettäessä luoda tasa-arvoisempia tuloksia (mikä yleisesti ottaen ei ilmeisesti ole menestyksenkäs yritys, sillä siihen liittyviä tuloksia ei ole niin helppo manipuloida), on ehdottomasti moraalinen ongelma. Olennaista on moraalisen tasa-arvon loukkaaminen.

Maailman suurin vaurauden epätasa-arvoon liittyvä skandaali ei ole rikkaiden ja köyhien epätasa-arvo taloudellisesti vapaissa yhteiskunnissa, vaan se, että taloudellisesti vapaissa yhteiskunnissa elävien ihmisten vaurauden ja taloudellisesti epävapaissa yhteiskunnissa elävien ihmisten vaurauden välillä on valtaisa kuilu. Vaurauden ja köyhyyden välinen kuilu on varmasti asia, joka voidaan ratkaista muuttamalla sääntöjä, ts. muuttamalla talouspolitiikkaa. Ihmisten vapauttaminen taloudellisesti epävapaasta yhteiskunnasta tuottaa suunnattomia määriä vaurautta, joka tekisi enemmän maailman rikkaiden ja maailman köyhien välisen kuilun kaventamiseksi kuin mikään kuviteltavissa oleva politiikka. Lisäksi tämä tapahtuisi oikeuden toteuttamisen positiivisena tuloksena, eliminoimalla ihmisten epätasa-arvoinen kohtelu maissa, joita johdetaan kelvottomasti hyvävelijärjestelmillä, valtiojohtoisesti, militaristisesti, sosialistisesti, korruptiolla ja raa'alla voimalla. Taloudellinen vapaus, siis tasa-arvoiset oikeusstandardit ja tasa-arvoinen kunnioitus kaikkien oikeudelle tuottaa ja käydä kauppaa, on moraalisille olennoille oikea oikeuden mittapuu.

ADAM SMITH JA AHNEUDEN MYYTTI

Tom G. Palmer

Tässä esseessä kirjoittaja kumoaa myytin naiivista Adam Smithistä, joka uskoi, että pelkästään ”omaan etuun” tukeutuminen loisi vaurautta. Ne, jotka lainaavat Smithiä näin, eivät ilmeisesti ole koskaan luke-neet enempää kuin muutaman lainauksen hänen teoksistaan, eivätkä he tiedä, miten voimakkaasti hän korosti instituutioiden roolia ja itsekkään käyttäytymisen vahingollisia vaikutuksia, kun se kanavoituu valtion pakkoinstituutioihin. Laillisuusperiaate, omaisuus, sopimus ja vaihdanta kanavoivat pyyteellisuuden molemminpuoliseksi eduksi, kun taas laittomuus ja epäkunnioitus omaisuutta kohtaan antavat pyyteellisyydelle täysin erilaisen ja erittäin vahingollisen purkautumiskanavan.

USEIN VÄITETÄÄN Adam Smithin uskoneen, että jos ihmiset käyttäytyisivät itsekkäästi, kaikki maailmassa sujuisi hyvin – että ”ahneus pyörittää maailmaa”. Smith ei tietenkään uskonut, että pelkästään itsekkääseen motivaatioon luottaminen tekisi maailmasta paremman paikan, eikä hän myöskään edistänyt tai rohkaisut itsestä käyttäytymistä. Hänen teoksessa *The Theory of Moral Sentiments* esittämänsä laajan ”puolueettoman sivustakatsojan” roolia käsittelevän pohdiskelun pitäisi panna moisille virhetulkinnoille piste. Smith ei ollut itsekkyyden puolestapuhuja, mutta hän ei myöskään ollut kylliksi naiivi ajatellakseen, että epäitsekäs

omistautuminen muiden hyvinvoinnille (tai tällaisella omistautumisella rehenteleminen) tekisi maailmasta paremman paikan. Kuten Steven Holmes huomautti tarkentavassa esseessään ”The Secret History of Self-Interest”³², Smith oli vallan hyvin selvillä monien ”pyyteettömien” intohimojen, kuten kateuden, pahansuopuuden, kostonhimon, kiihkoilun ja muiden sellaisten tuhoisista vaikutuksista. Espanjan inkvisition epäitsekkiät kiihkoilijat tekivät tekonsa toivoen, että kuolevat harhaoppiset katuisivat kuolinkamppailunsa viime hetkellä ja ottaisivat vastaan Jumalan armon. Tämä tunnettiin pelastavan oikeutuksen oppina. Inkvisiittoreille antamissaan ohjeissa Humbert de Romans korosti, että heidän tulee oikeuttaa harhaoppisille annetut rangaistukset seurakunnalle, sillä ”Me rukoilemme Jumalaa ja me rukoilemme teitä, että te rukoilisitte Häntä yhdessä minun kanssani, että Hän saisi armollaan aikaan sen, että ne, joita rangaistaan, kärsivät pitkämielisesti ne rangaistukset, jotka heille aiomme langettaa (oikeutta vaatien mutta silti surullisina), jotta se johtaisi heidän pelastukseensa. Tämän vuoksi annamme tällaisen rangaistuksen.”³³ Smithin mukaan tällainen epäitsekäs omistautuminen muiden hyvinvoinnille ei ollut ilmiselvästi moraalisesti ylempänä kuin itsekkäiksi väitettyjen kauppiaiden toiminta, kun nämä pyrkivät rikastumaan myymällä olutta ja suolakalaa janoisille ja nälkäisille asiakkailleen.

Smith ei tosiaan ole itsekkään käyttäytymisen yleisluontoinen puolustaja, sillä se, johtaako itsekäs motivaatio ”ikään kuin näkymättömän käden avustamana” yhteisen hyvän edistämiseen, riippuu hyvin paljon tekojen kontekstista ja erityisesti niiden institutionaalisista puitteista.

Joskus itsekeskeinen halu päästä muiden suosioon voi tosiaan saada ihmisen omaksumaan moraalisen näkökulman panemalla meidät ajattelemaan sitä, miltä vaikutamme muiden silmissä. Ihmisten välisissä pienen mittakaavan tilanteissa, joita *The Theory of Moral Sentiments* tyypillisesti kuvaa, tällainen motivaatio voi johtaa yhteisen edun toteutumiseen, sillä ”halu tulla itse tällaisten

miellyttävien tuntemusten kohteeksi ja olla yhtä rakastettava ja ihailtava kuin ne, joita rakastamme ja ihailimme eniten”, vaatii meitä ”muuttumaan oman luonteemme ja käyttäytymisemme puolueettomiksi katselijoiksi”.³⁴ Jopa näennäisen äärimmäinen pyyteellisyys voi oikeissa institutionaalisissa puitteissa olla muille eduksi, kuten Smithin kertomassa tarinassa köyhän miehen pojasta, jonka kunnianhimo saa tekemään työtä väsymättä vaurauden keräämiseksi, mutta joka vain joutuu huomaamaan koko elämän raatamisen jälkeen, ettei hän ole sen onnellisempi kuin aurinkoa tienposkessa ottava kerjäläinen. Köyhän miehen pojan kunnianhimoisen liiallinen oman edun tavoittelu hyödytti muuta ihmiskuntaa saamalla hänet tuottamaan ja kasaamaan vaurautta, joka teki monien muiden olemassaolon mahdolliseksi, sillä ”näiden ihmiskunnan töiden vuoksi maa on joutunut kaksinkertaistamaan luonnollisen hedelmällisyytensä ja elättämään suurempaa määrää asukkaita”.³⁵

Politiittisen taloustieteen laajemmassa kontekstissa, jota kuvataan monissa *Kansojen varallisuus* -teoksen jaksoissa, erityisesti niissä, jotka koskevat toimintaa valtion instituutioiden kanssa, oman edun tavoittelulla ei ole positiivisia vaikutuksia yhtä todennäköisesti. Esimerkiksi kauppiaiden pyyteellisyys saa heidät lobbaamaan sen puolesta, että valtio loisi kartelleja, protektionismia tai jopa sotaa: ”Odottaa, että kaupan vapaus milloinkaan kokonaan palautettaisiin Suur-Britanniassa, on yhtä järjetöntä kuin odottaa, että sinne milloinkaan perustettaisiin Oceana tai Utopia. Sen vastustamattomina esteinä eivät ole vain yleisön ennakkoluulot, vaan vielä paljon voittamattomampi voima, monien yksilöiden yksityisedut.”³⁶ Imperiumien ja sotien tapauksessa kauppiaiden vähäiset monopoleista saamat voitot ostetaan hirvittävien yleisölle koituvien taakkojen hinnalla:

Lakijärjestelmässä, joka on perustettu Amerikassa ja Länsi-Intiassa sijaitsevien siirtomaidemme hallitsemiseksi,

kotikuluttajan etu on uhrattu tuottajan edulle vielä ylenpalttisemmin kuin kaikissa muissa kaupallisissa säädöksissämme. On pystytetty suuri imperiumi, jonka ainoa tarkoitus on kasvattaa kansakunnasta asiakkaita, joilla olisi velvollisuus ostaa eri tuottajiemme kaupoista kaikki hyödykkeet, jotka nämä vain pystyisivät toimittamaan. Sen pienen hinnankohennuksen tähden, jonka tämä monopolisi saattaa tuottajillemme tarjota, kotikuluttajat ovat saaneet taakakseen kaikki tuon imperiumin ylläpitämisestä ja puolustamisesta koituvat kulut. Tämän ja vain tämän vuoksi kahteen viime sotaan on käytetty yli kaksisataa miljoonaa, ja on tehty sopimus uudesta yli sadanseitsemänkymmenen miljoonan velasta yli kaiken, mikä samaan tarkoitukseen on aiemmissa sodissa kulutettu. Pelkästään tämän velan korko ei ole ainoastaan suurempi kuin koko tavaton voitto, joka, kuten aina voitaisiin väittää, saatiin siirtomaakaupan monopolista, vaan suurempi kuin koko sen kaupan arvo tai sen koko hyödykkeiden arvo, jotka vuosittain keskimäärin on viety siirtomaihin.³⁷

Smithin vastaus siihen, onko ”ahneus hyvä”, kun lainataan Gordon Geckoa, fiktiivistä hahmoa Oliver Stonen elokuvasta *Wall Street*, on selvästi ”joskus on ja joskus ei” (kun oletetaan, että kaikki pyyteellinen toiminta on ”ahneutta”). Ero piilee institutionaalisisissa kehyksissä.

Entä yleinen näkemys, jonka mukaan markkinat edistävät itsestä käyttäytymistä ja kaupankäynnin synnyttämä psykologinen asenne rohkaisee itsekkyyttä? En tiedä mitään hyvää syytä ajatella markkinoiden edistävän itsekkyyttä tai ahneutta siinä mielessä, että kanssakäyminen markkinoilla lisäisi ahneuden osuutta tai ihmisten taipumusta olla itsekkäitä enempiä kuin yhteiskunnissa, joita hallitsevat valtiot tukahduttavat markkinat tai rajoittavat niitä tai puuttuvat niihin tai häiritsevät niitä. Markkinoiden ansiosta itse

asiassa sekä kaikkein altruistisimmat että kaikkein itsekkäimmät ihmiset voivat pyrkiä päämääriinsä rauhassa. Ne, jotka omistavat elämänsä muiden auttamiselle, käyttävät markkinoita edistääkseen päämääriään yhtä lailla kuin ne, joiden tavoitteena on oman vaurautensa kasvattaminen. Jotkut jälkimmäisistä jopa kokoavat vaurautta voidakseen auttaa muita paremmin. George Soros ja Bill Gates ovat esimerkkejä jälkimmäisistä; he ansaitsevat valtavia määriä rahaa lisätäkseen ainakin osittain kykyään auttaa muita laajalla hyväntekeväisyystoiminnallaan. Varallisuuden luominen voittoa tavoitellen antaa heille mahdollisuuden olla anteliaita.

Filantrooppi tai pyhimys tahtoo hyödyntää käytettävissään olevaa vaurautta, jotta hän voisi ruokkia, vaatettaa ja lohduttaa mahdollisimman monia ihmisiä. Markkinoiden ansiosta hän voi löytää mahdollisimman edullisia huopia, ruokaa ja lääkkeitä apua tarvitseville. Markkinoiden avulla voidaan luoda vaurautta, jota voidaan käyttää kovaosaisten auttamiseen ja auttaa hyväntahtoisia maksimoimaan kykynsä auttaa muita. Markkinat mahdollistavat hyväntahtoisien hyväntekeväisyyden.

On yleinen virhe samastaa ihmisten päämäärät pelkästään heidän ”omaan etuunsa”, joka sitten puolestaan sekoitetaan ”itsekkyyteen”. Markkinoilla toimivien ihmisten päämäärät ovat tosiaan itsen päämääriä, mutta päämäärää tavoitteleva itse on kiinnostunut myös muiden eduista ja hyvinvoinnista – perheenjäsentensä, ystäviensä, naapuriensa ja jopa aivan ventovieraiden, joita ei koskaan tapaa. Itse asiassa markkinat ehdollistavat osaltaan ihmisiä niin, että he ottavat huomioon muiden tarpeet, myös ventovieraiden.

Philip Wicksteed on esittänyt sävykkään analyysin markkinoilla tapahtuvan vaihdannan motivaatioista. Hän ei käyttänyt ”itsekkyyttä” kuvaamaan motivaatiota osallistua kaupankäyntiin markkinoilla (markkinoille voi mennä esimerkiksi ostamaan ruokaa köyhille), vaan loi termin ”ei-sinuuks”.³⁸ Myymme ehkä tuotteitamme saadaksemme rahaa, jotta voisimme auttaa ystäviämme tai jopa kaukaisia muukalaisia, mutta kun tingimme hintaa

mahdollisimman alas tai ylös, teemme niin harvoin siksi, että mietimme kaupan toisen osapuolen hyvinvointia. Jos toimimme niin, annamme kaupankäynnin ohella lahjan, mikä monimutkaistaa vaihdannan luonnetta jonkin verran. Ne, jotka maksavat vapaaehtoisesti enemmän kuin heidän tarvitsee, ovat harvoin hyviä liikemiehiä, ja kuten H. B. Acton kirjassaan *The Morals of the Markets* huomautti³⁹, tappiollinen liiketoiminta on yleisesti ottaen hyvin typerä, jopa tyhmä tapa olla filantrooppinen.

Niiden, jotka ylistävät politiikkaan osallistumista enemmän kuin ahkeruutta ja kaupankäyntiä, kannattaa muistaa, että edellä mainittu voi tehdä paljon vahinkoa ja että se harvoin saa aikaan juurikaan hyvää. Voltaire, joka kirjoitti ennen Smithiä, näki tämän eron selvästi. Esseessä ”On Trade” teoksessaan *Letters Concerning the English Nation* (Voltaire kirjoitti kirjan ensin englanniksi, jota hän osasi varsin sujuvasti, sitten hän kirjoitti sen uudelleen ranskaksi ja julkaisi sen nimellä *Lettres philosophiques*) hän huomautti, että

Ranskassa markiisin arvonimi annetaan ilmaiseksi jokaiselle, joka vain ottaa sen vastaan; ja ken vain saapuukin Pariisiin kaikkein kaukaisimmista maakunnista rahaa kukkarossaan ja hänen nimensä päättyy *-ac* tai *-ille*, voi saapastella ympäriinsä ja huutaa: Kaltaiseni mies! Mies, jolla on minun asemani ja merkitykseni! Ja katsoa kauppiasta suvereenisti halveksuen; kun taas toisaalta kauppias, kuullessaan ammattiaan kohdeltavan niin halveksivasti, on kyllin typerä punastuakseen. En kuitenkaan osaa sanoa, kumpiko on hyödyllisempi kansakunnalle, muodin mukaisesti puuteroitu lordi, joka tietää tismalleen, mihin kellonaikaan kuningas nousee vuoteesta ja menee nukkumaan, ja joka esiintyy suurellisesti ja asemaansa korostaen samalla kun hän toimii orjana pääministerin eteisessä, vai kauppias, joka rikastaa maataan, lähettää määräyksiä kirjanpitotalostaan

Suratiin ja Suureen Kairoon, ja osaltaan luo maailman onnellisuutta.⁴⁰

Kauppiaiden ja kapitalistien ei tarvitse punastua, kun nykypoliitikot ja -intellektuellit katselevat heitä pitkin nenänvarttaan ja saapastelevat ympäriinsä saarnaten tätä ja arvostellen tuota, vaatien samalla, että kauppiaat, kapitalistit, työntekijät, sijoittajat, ammatinharjoittajat, maanviljelijät, keksijät ja muut tuottavat tuottajat loisivat vaurautta, jonka poliitikot takavarikoivat ja johon antikapitalistiset intellektuellit suhtautuvat katkerasti sitä silti ahnaasti kuluttaen.

Markkinat eivät ole riippuvaisia siitä, että ihmiset olisivat itsekkäitä, eivätkä ne edellytä sitä sen enempää kuin politiikka. Markkinoilla tapahtuva vaihdanta ei myöskään rohkaise tavallista itsekkäämpää käyttäytymistä tai motivaatiota. Mutta toisin kuin politiikka, vapaa vaihdanta vapaaehtoisten osapuolten välillä luo vaurautta ja rauhaa, olosuhteita, joissa anteliaisuus, ystävyys ja rakkaus kukoistavat. Sen puolesta voidaan sanoa jotakin, kuten Adam Smith hyvin ymmärsi.

AYN RAND JA KAPITALISMI: MORAALINEN VALLANKUMOUS

David Kelley

Tässä esseessä objektivistifilosofi David Kelley ehdottaa ”neljättä vallankumousta”, joka täydentäisi modernin maailman perusteet ja turvaisi kapitalismin mahdollistamat edistysaskeleet.

David Kelley on Atlas-seuran toimeenpaneva johtaja. Seura edistää objektivistisen filosofian kehittämistä ja levittämistä. Kelley on kirjoittanut kirjat The Evidence of the Senses, The Art of Reasoning (yksi Yhdysvaltain käytetyimmistä logiikan oppikirjoista), A Life of One’s Own: Individual Rights and the Welfare State sekä muita kirjoja. Hän opetti filosofiaa Vassar Collegessa ja Brandeisin yliopistossa, ja hän on julkaissut laajasti populaarilehdissä, kuten julkaisuissa Harper’s, The Sciences, Reason, Harvard Business Review ja Barron’s.

Tämä The New Individualist -lehden kevään 2009 numerossa julkaistu essee julkaistaan tässä kirjoittajan luvalla.

”Meidän vallassamme on aloittaa maailma alusta.”

– Thomas Paine, *Common Sense*, 1776

FINANSSIMARKKINOIDEN kriisi on odotetusti laskenut liikelle kapitalisminvastaisten tuntemusten aallon. Vaikka hallitusten harjoittama säätely oli merkittävä syy kriisiin, kapitalismin

vastustajat ja heidän puolestapuhujansa tiedotusvälineissä ovat syyttäneet markkinoita ja vaatineet uusia rajoituksia. Hallituksella on jo ollut finanssimarkkinoilla ennennäkemätön interventiokyky, ja nyt näyttää selvältä, että uusi taloudellinen kontrolli tulee ulottumaan kauas Wall Streetin ulkopuolelle.

Tuotannon ja kaupan säätely on toinen hallituksen sekataloudeksamme harjoittamasta kahdesta perusasiasta. Toinen on uudelleen jakaminen – tulon ja vaurauden siirtäminen yksistä käsistä toisiin. Myös tällä alueella kapitalismin vastustajat ovat käyttäneet tilannetta hyväkseen ja vaatineet taatun terveydenhoidon tapaisia uusia oikeuksia samalla, kun he ovat vaatineet varakkaiden verotaakan lisäämistä. Yhdessä Barack Obaman valitsemisen kanssa talouskriisi on paljastanut valtavan patoutuneen uusjakovaatimuksen. Mistä vaatimus kumpuaa? Voidaksemme vastata kysymykseen perusteellisesti meidän täytyy tarkastella kapitalismin alkuperää ja tutkia uusjakoa puoltavia argumentteja lähemmin.

Kapitalistinen järjestelmä kypsyi vuosien 1750–1850 aikana kolmen vallankumouksen tuloksena. Ensimmäinen vallankumous oli poliittinen: liberalismiin, erityisesti luonnollisten oikeuksien, voitto ja näkemys, että hallituksen tulisi rajoittua suojelemaan yksilön oikeuksia, mukaan lukien omistusoikeutta. Toinen vallankumous oli taloudellisen ymmärryksen synty, josta esimerkkinä on Adam Smithin *Kansojen varallisuus*. Smith osoitti, että kun yksilöiden annetaan tavoitella omaa taloudellista etuaan vapaasti, tuloksena ei ole kaaos vaan spontaani järjestys, markkinajärjestelmä, jossa yksilöiden toimet ovat järjestyksessä ja joka tuottaa enemmän vaurautta kuin hallituksen ohjailema talous. Kolmas vallankumouksista oli tietenkin teollinen vallankumous. Teknologinen innovaatio muodosti vivun, joka moninkertaisti ihmisen tuotantokyvyn. Se ei ainoastaan parantanut kaikkien elintasoja vaan tarjosi valppaille ja yritteliäille yksilöille mahdollisuuden ansaita omaisuuden, joka aiemmin olisi tuntunut käsittämättömältä.

Poliittinen vallankumous, yksilön vapauksia korostavan opin

voitto, sai rinnalleen moraalisen idealismin hengen. Se merkitsi ihmisen vapauttamista tyranniasta: jokainen yksilö tunnustettiin yhteiskunnallisesta asemastaan riippumatta päämääräksi itsessään. Mutta kun taloudellinen vallankumous puettiin sanoiksi, se tapahtui moraalisesti moniselitteisesti: kapitalismia talousjärjestelmänä pidettiin laajalti synnissä siitettynä. Vaurauden tavoittelemista varjosti kristillinen velvollisuus asettua itsekkyyttä ja rahanhimoa vastaan. Varhaiset spontaanin järjestyksen tutkijat tiedostivat kannattavansa moraalista paradoksia – Bernard Mandevillen sanoin paradoksia, jonka mukaan yksityiset paheet voivat tuottaa yhteistä etua.

Markkinoiden kriitikot ovat aina käyttäneet hyödykseen niiden moraalialueita epäilyksiä. Sosialistista liikettä pitivät yllä väitteet, joiden mukaan kapitalismi ruokkii itsekkyyttä, hyväksikäyttöä, vieraantumista ja epäoikeudenmukaisuutta. Lievemmissä muodossaan sama uskomus tuotti hyvinvointivaltion, jossa hallitus jakaa tuloja uudelleen ”yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden” nimissä. Kapitalismi ei ole koskaan päässyt pakoon moraalialueelta kaksiselitteisyydeltä, jossa se syntyi. Sitä pidetään arvossa sen tuottaman vaurauden ansiosta, sitä pidetään poliittisen ja älyllisen vapauden välttämättömänä edellytyksenä. Mutta harvat sen puolustajista ovat valmiita väittämään, että kapitalismille keskeinen elämäntapa – oman edun tavoittelu tuottamisen ja kaupankäynnin avulla – on moraalisesti kunniallista, vielä vähemmän jaloa tai ihanteellista.

Ei ole arvoitus, mistä moraalinen antipatia markkinoita kohtaan on peräisin. Se kumpuaa altruistisesta etiikasta, jonka juuret ovat syvällä länsimaisessa kulttuurissa. Sama pätee useimpiin kulttuureihin. Altruismin mittapuiden mukaan oman edun tavoittelu on parhaimmillaan neutraali teko, joka kuuluu moraalialueen ulkopuolelle, ja pahimmillaan synti. On totta, että markkinoilla menestys saavutetaan vapaachtoisella kaupankäynnillä ja tyydyttämällä siten muiden tarpeet. Mutta on myös totta, että

menestyjiä motivoi henkilökohtainen voitto, ja etikka liittyy yhtä paljon motiiveihin kuin tuloksiinkin.

Arkipuheessa sanan ”altruismi” ei yleensä ajatella tarkoittavan sen enempää kuin ystävällisyyttä tai tavanomaisia käytöstapoja. Mutta historiallisesti ja filosofisesti sana merkitsee tosiasiassa itsen uhraamista. Sanan luoneille sosialisteille se merkitsi itsen täydellistä sulauttamista laajempaan yhteiskuntakokonaisuuteen. Kuten Ayn Rand asian ilmaisi, ”altruismin peruseriaatteena on, ettei ihmisellä ole oikeutta olla olemassa itsensä tähden, että muiden palveleminen on ainoa oikeutus hänen olemassaololleen ja että itsensä uhraaminen on korkein moraalinen velvollisuus, hyve ja arvo”. Tässä ankarassa mielessä ymmärretty altruismi toimii perustana monille ”yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta” koskeville käsityksille, joilla puolustetaan hallituksen pyrkimyksiä jakaa vauraus uudelleen. Ihmisille, joita verotetaan pyrkimysten toteuttamiseksi, hallituksen ohjelmat merkitsevät pakollista uhrausta. Ne merkitsevät yksilöiden käyttämistä kollektiivisinä resursseina, joilla toteutetaan muiden päämääriä. Ja se on perussyy, miksi jokaisen, joka puolustaa kapitalismia, tulisi vastustaa niitä moraalisin perustein.

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset saavat kaksi erilaista muotoa, joita kutsun hyvinvointivaltiomalliksi ja egalitarismiksi. Hyvinvointivaltiomallin mukaan yksilöillä on oikeus tiettyihin elämän kannalta välttämättömiin asioihin, vähimmäismäärään ruokaa, suojaa, vaatteita, sairaanhoitoa, koulutusta ja niin edelleen. On yhteiskunnan velvollisuus varmistaa, että kaikki jäsenet saavat nämä välttämättömyydet. *Laissez-faire* -periaatteella toimiva kapitalistinen järjestelmä ei kuitenkaan takaa niitä kaikille. Niin ollen hyvinvointivaltiomallin kannattajat väittävät, ettei kapitalismi täytä moraalisia velvollisuuksiaan, ja niinpä sitä täytyy muuttaa valtion toiminnalla, jotta se tarjoaisi nämä hyödykkeet

ihmisille, jotka eivät pysty saavuttamaan niitä omilla ponnistuksillaan.

Egalitarismin mukaan yhteiskunnan tuottama vauraus tulee jakaa reilusti. On epäoikeudenmukaista, että joillakuilla on viisitoista- tai viisikymmentä- tai satakertaiset tulot kuin muilla. Mutta *laissez-faire* -kapitalismi sallii tällaisten tulojen ja varallisuuden erot ja on niin ollen epäoikeudenmukaista. Egalitarismin tuntomerkki on tulojen jakaantumisesta kertovien tilastojen käyttö. Esimerkiksi vuonna 2007 tuloskaalan korkein 20 % yhdysvaltalaisalouksista ansaitsi 50 % kokonaistuloista, kun taas alin 20 % ansaitsi vain 3,4 %. Egalitarismin tavoitteena on tämän eron pienentäminen: kaikkia muutoksia tasa-arvon lisääntymisen suuntaan pidetään oikeudenmukaisuuden lisääntymisenä.

Näiden kahden yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta koskevan käsityksen ero on absoluuttisen ja suhteellisen hyvinvoinnin tason ero. Hyvinvointivaltiomallin kannattaja vaatii, että ihmiset saavuttavat tietyn vähimmäiselintason. Niin kauan kuin tämä lattia tai ”turvaverkko” on olemassa, on yhdentekevää, miten vauraita muut ovat tai miten suuria rikkaiden ja köyhien väliset erot ovat. Hyvinvointivaltiomallin kannattajat ovat siis ensisijaisesti kiinnostuneita ohjelmista, joista on hyötyä tietyn köyhyysrajan alapuolella oleville ihmisille tai sairaille, työttömille tai jollakin muulla tavoin kovaosaisille. Egalitaristit puolestaan ovat kiinnostuneita *suhteellisesta* hyvinvoinnista. Egalitaristit ovat usein sanoneet, että kahdesta yhteiskunnasta he valitsevat mieluummin sen, jossa vauraus on jaettu tasaisemmin, vaikka sen yleinen elintaso olisikin matalampi. Niinpä egalitaristit suosivat yleensä progressiivisen verotuksen kaltaisia hallituksen toimia, joiden päämääränä on jakaa varallisuus uudelleen koko tuloskaalalla, ei ainoastaan sen alaosassa. Yleensä he suosivat myös koulutuksen ja lääketieteen kaltaisten hyödykkeiden kansallistamista, siirtävät ne kokonaan markkinoiden ulkopuolelle ja tuovat ne kaikkien ulottuville enemmän tai vähemmän tasa-arvoisesti.

Tarkastellaan näitä kahta käsitystä yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta vuorotellen.

Hyvinvointivaltiomalli: valitsematon velvollisuus

Hyvinvointivaltiomallin perimmäinen premissi on, että ihmisillä on oikeuksia ruoan, suojan ja sairaanhoidon kaltaisiin asioihin. Heillä on oikeus näihin asioihin. Tämän oletuksen mukaan ihminen, joka hyötyy hallituksen ohjelmasta, saa ainoastaan sen, mikä hänelle kuuluu, samaan tapaan kuin ostaja maksamansa tavaran saadessaan saa sen, mikä hänelle kuuluu. Kun valtio jakaa sosiaaliavustuksia, se vain suojelee oikeuksia samoin kuin silloin, kun se suojelee ostajaa huijaukselta. Kummassakaan tapauksessa ei ole mitään syytä kiittolisuuteen.

Sosiaaliavustusoikeuksien tai positiivisten oikeuksien, kuten niitä usein kutsutaan, käsite perustuu perinteisiin liberaaleihin elämän, vapauden ja omaisuuden oikeuksiin. Mutta eräs ero on hyvin tiedossa. Perinteiset oikeudet ovat oikeuksia toimia muiden puuttumatta asiaan. Oikeus elämään on oikeus toimia niin, että päämääränä on oma säilyminen. Se ei ole oikeus olla immuuni luonnollisista syistä aiheutuvalle kuolemalle, edes ennenaikaiselle kuolemalle. Oikeus omaisuuteen on oikeus ostaa ja myydä vapaasti ja ottaa luonnosta haltuun tavaroita, joita kukaan ei omista. Se on oikeus tavoitella omaisuutta, mutta ei oikeus saada myötäjäisiä luonnolta tai valtiolta; se ei takaa onnistumista minkään hankkimisessa. Niin ollen nämä oikeudet säätävät muille ihmisille ainoastaan negatiivisen velvollisuuden olla sekaantumatta asiaan, eivät pidättäytymistä tekemästä väkisin niin kuin itse päättää. Jos kuvittelen itseni yhteiskunnan ulkopuolelle – esimerkiksi asumaan autiolla saarella – oikeuteni olisivat täysin turvatut. En ehkä eläisi pitkään, enkä varmasti eläisi mukavasti, mutta eläisin täysin turvassa murhalta, varkaudelta ja väkivallalta.

Oikeutta sosiaaliavustuksiin sen sijaan pidetään oikeutena omistaa tiettyjä hyödykkeitä ja nauttia niistä riippumatta siitä,

mitä itse tekee. Ne ovat oikeuksia saada hyödykkeet muilta, jos niitä ei pysty hankkimaan itse. Niin ollen oikeudet sosiaaliavustuksiin asettavat muille positiivisia velvollisuuksia. Jos minulla on oikeus ruokaan, jollakulla on velvollisuus kasvattaa sitä. Jos en voi maksaa ruuasta, jollakulla on velvollisuus ostaa sitä minulle. Joskus hyvinvointivaltiomallin kannattajat väittävät, että velvollisuus kohdistuu koko yhteiskuntaan, ei keneenkään yksittäiseen yksilöön. Mutta yhteiskunta ei ole olio, ja vielä vähemmän se on yksittäisten jäsentensä yläpuolelle sijoittuva moraalinen toimija, joten jokainen tällainen velvollisuus koskee meitä yksilöinä. Sikäli kuin oikeus sosiaaliavustuksiin toteutetaan esimerkiksi hallituksen ohjelman avulla, velvollisuus jakautuu kaikille veronmaksajille.

Eettisestä näkökulmasta hyvinvointivaltiomallin olemus on siis oletuksessa, että yhden yksilön tarve on vaatimus muille yksilöille. Vaatimus saattaa ulottua ainoastaan kaupunkiin tai kansakuntaan. Se ei välttämättä pidä sisällään koko ihmiskuntaa. Mutta saa oppi millaisen muodon tahansa, vaatimus ei ole riippuvainen henkilökohtaisesta suhteestasi vaatijaan, päätöksestäsi auttaa tai edes arviostasi, jonka mukaan hän on apusi arvoinen. Se on valitsematon velvollisuus, joka kumpuaa pelkästään hänen tarpeestaan.

Mutta meidän on vietävä analyysi askelta pidemmälle. Jos elän yksin autiosaarella, minulla ei tietenkään ole oikeutta sosiaaliturvaan, sillä kukaan muu ei tarjoa hyödykkeitä. Jos elän primitiivisessä yhteiskunnassa, jossa ei tunneta lääketiedettä, minulla ei samasta syystä ole oikeutta lääkehoitoon. Sosiaaliavustusoikeuksien sisältö riippuu yhteiskunnan taloudellisen vaurauden ja tuotantokyvyn tasosta. Vastaavasti yksilöiden velvollisuus tyydyttää muiden tarpeet on riippuvainen heidän kyvystään tehdä niin. Minua yksilönä ei voi syyttää siitä, että en pysty tarjoamaan muille jotakin sellaista, mitä en pysty tarjoamaan itselleni.

Oletetaan, että voin tuottaa sitä, mutta päätän yksinkertaisesti olla tuottamatta. Oletetaan, että pystyn ansaitsemaan paljon enemmän kuin ansaitsen, ja veroilla voitaisiin elättää ihmistä, jolla

muutoin olisi nälkä. Onko minulla tuon ihmisen vuoksi velvollisuus tehdä enemmän töitä ja ansaita enemmän? En tunne ainoatakaan sosiaaliavustuksia puoltavaa filosofia, joka sanoisi, että on. Toisen ihmisen tarpeen minulle esittämä moraalinen vaatimus riippuu paitsi kyvystäni myös *tahdostani* tuottaa.

Tämä kertoo meille jotakin tärkeää hyvinvointivaltiomallin eettisestä painopisteestä. Se ei aseta velvollisuudeksi tavoitella ihmisten tarpeiden tyydyttämistä, vielä vähemmän siinä onnistumista. Velvollisuus on sen sijaan ehdollinen: ne, jotka pystyvät luomaan vaurautta, voivat tehdä niin vain sillä ehdolla, että muut pääsevät jakamaan tuon vaurauden. Päämääränä ei niinkään ole puutteenalaisten auttaminen kuin kykenevien sitominen. Julkiläusumaton oletus on, että ihmisen kyky ja aloitekyky ovat sosiaalisia etuja, joita saa käyttää vain sillä ehdolla, että ne suunnataan muiden palvelukseen.

Egalitarismi: ”reilu” jako

Jos siirrymme tarkastelemaan egalitarismia, huomaamme, että päädyimme samaan periaatteeseen eri loogista reittiä. Egalitaristin eettistä viitekehystä määrittelee pikemminkin oikeudenmukaisuuden kuin oikeuksien käsite. Jos katsomme yhteiskuntaa kokonaisuudessaan, näemme, että tulot, vauraus ja valta jakautuvat yksilöille ja ryhmille tietyllä tavalla. Peruskysymys kuuluu: onko vallitseva jako reilu? Jos ei, sitä täytyy korjata hallituksen usjako-ohjelmilla. Puhdas markkinatalous ei tietenkään tuota yksilöiden tasa-arvoa. Mutta harvat egalitaristit ovat väittäneet, että oikeudenmukaisuus edellyttää tulosten täsmällistä tasa-arvoa. Tavallimmalla kannalla vallitsee ennako-oletus tasa-arvoisten lopputulosten puolesta, ja kaikki poikkeamat tasa-arvosta täytyy perustella sillä, että niistä on hyötyä koko yhteiskunnalle. Niinpä englantilainen kirjailija R. H. Tawney kirjoitti, että ”olosuhteiden epätasa-arvoa pidetään perusteltuna, kunhan se on välttämätön ehto yhteisön tarvitsemien palveluiden turvaamiselle”. John

Rawlsin kuuluisa ”eroperiaate” – jonka mukaan erot sallitaan niin kauan kuin ne palvelevat yhteiskunnan vähäosaisimpien etuja – on ainoastaan viimeisin esimerkki tästä lähestymistavasta. Toisin sanoen egalitaristit tunnustavat, että ankara tasapäistäminen vaikuttaisi tuotantoon katastrofaalisesti. He myöntävät, etteivät kaikki osallistu yhteiskunnan vaurauden tuottamiseen samalla tavalla. Siksi, tiettyyn pisteeseen saakka, ihmiset täytyy palkita heidän tuotantokykynsä mukaan, kannustaa heitä tekemään parhaansa. Mutta tällaiset erot tulee rajata niihin, jotka ovat yhteisen hyvän kannalta välttämättömiä.

Mikä on tämän periaatteen filosofinen perusta? Egalitaristit väittävät usein, että periaate seuraa loogisesti oikeudenmukaisuuden peruseriaatteesta, jonka mukaan ihmisiä tulee kohdella eri tavalla vain silloin, jos he eroavat toisistaan jollakin moraalisesti relevantilla tavalla. Jos kuitenkin sovellamme tätä peruseriaatetta tulonjakoon, meidän täytyy ensin olettaa, että yhteiskunta on sananmukaisesti mukana tulonjaossa. Oletus on selvästi väärä. Markkinataloudessa tulot määräytyvät miljoonien yksilöiden – kuluttajien, sijoittajien, yrittäjien ja työntekijöiden – valinnoista. Näitä valintoja ohjailevat kysynnän ja tarjonnan lait, eikä ole sattumaa, että vaikkapa menestyksekkäs yrittäjä ansaitsee paljon enemmän kuin päivätyöläinen. Tämä ei kuitenkaan johdu mistään yhteiskunnan tietoisesta aiomuksesta. Vuonna 2007 Yhdysvaltain parhaiten palkattu viihdyttäjä oli Oprah Winfrey, joka ansaitsi suunnilleen 260 miljoonaa dollaria. Se ei johtunut siitä, että ”yhteiskunta” päätti hänen olevan niin arvokas, vaan siitä, että miljoonat fanit päättivät hänen ohjelmansa olevan katsomisen arvoinen. Kuten nykyään tiedämme, taloudelliset tulokset eivät ole hallituksen suunnittelijoiden hallinnassa edes sosialistisessa taloudessa. Jopa siellä vallitsee spontaani, vaikkakin korruptoitunut järjestys, jossa tuloksista määräävät byrokraattinen kiistely, pimeät markkinat ja niin edelleen.

Vaikka mitään sananmukaista jakoa ei tapahdu, egalitaristit

väittävät usein, että on yhteiskunnan vastuulla varmistaa tilastollisen tulonjaon vastaavuus tiettyjen reiluuden mittapuiden kanssa. Miksi? Koska vaurauden tuottaminen on yhteistoiminnallinen, yhteiskunnallinen prosessi. Kaupankäynnin ja työnjaon luonnehtimassa yhteiskunnassa tuotetaan enemmän vaurautta kuin itse-riittoisten tuottajien yhteiskunnassa. Työnjako merkitsee sitä, että lopputuotteen tuottamiseen osallistuvat monet ihmiset, ja kaupankäynti merkitsee sitä, että vielä suurempi ihmispiiri jakaa vastuun tuottajien saamasta vauraudesta. Egalitaristit väittävät näiden suhteiden muuttavan tuotannon luonnetta niin, että ryhmää kokonaisuutena täytyy tarkastella todellisena tuotantoyksikkönä ja todellisena vaurauden lähteenä. Ainakin se aiheuttaa vaurause-ron, joka yhteistyötä tekevän ja yhteistyötä tekemättömän yhteiskunnan välillä vallitsee. Siksi yhteiskunnan tulee varmistaa, että yhteistyön hedelmät jaetaan reilusti kaikkien osallistujien kesken.

Tämä argumentti on kuitenkin pätevä ainoastaan, jos pidämme taloudellista vaurautta nimettömänä yhteiskunnallisena tuotteena, josta yksilöiden panoksia on mahdoton erottaa. Vain siinä tapauksessa on tarpeen kehittää distributiivisen oikeuden jälkikäteisperiaatteita osuuksien jakamista varten. Mutta taas kerran oletus on selvästi virheellinen. Niin sanottu yhteiskunnallinen tuote on itse asiassa laaja valikoima yksilöllisiä, markkinoilla saatavissa olevia hyödykkeitä ja palveluja. Voidaan tietää, minkä hyödykkeen tai palvelun tuottamisessa yksilö on ollut mukana. Ja kun tuotteen tuottaa yksilöiden ryhmä, kuten yrityksessä, on mahdollista tunnistaa, kuka teki mitäkin. Eihän työnantaja pestaa työntekijöitä oikusta. Työntekijä palkataan, koska hänen ponnistustensa odotetaan vaikuttavan merkittävästi valmiiseen tuotteeseen. Myös egalitaristit tunnustavat tämän, kun he hyväksyvät epätaasa-arvoisuuden, jos se kannustaa tuottajia lisäämään yhteiskunnan kokonaisvaurautta. Kuten Robert Nozick on huomauttanut, varmistaakseen, että kannustimet suuntautuvat oikeille ihmisille, jopa egalitaristin täytyy olettaa, että voimme tunnistaa yksittäisten

panosten roolin. Lyhyesti sanoen ei ole olemassa perusteita soveltaa oikeudenmukaisuuden käsitettä tulojen ja varallisuuden tilastolliseen jakautumaan kokonaistaloudessa. Meidän on hylättävä mielikuva suuresta kakusta ja sitä jakavasta hyväntahtoisesta vanhemmasta, joka tahtoo olla reilu kaikille pöydässä istuville lapsille.

Kun olemme hylänneet tämän mielikuvan, mitä tapahtuu Tawneyn, Rawlsin ja muiden omaksumalle periaatteelle, jonka mukaan epätasa-arvoisuudet ovat hyväksyttäviä ainoastaan silloin, kun ne palvelevat kaikkien etuja? Jos periaatetta ei voi perustaa oikeudenmukaisuuteen, sen täytyy ajatella liittyvän velvollisuuksiin, joita meillä on toisiamme kohtaan yksilöinä. Kun tarkastelemme asiaa tässä valossa, huomaamme, että periaate on sama kuin se, jonka tunnistimme sosiaaliturvaoikeuksien taustalta. Periaatteen mukaan tuottavat ihmiset saavat nauttia ponnistustensa hedelmistä vain sillä ehdolla, että heidän ponnistuksensa hyödyttävät myös muita. Ei ole olemassa velvollisuutta tuottaa, luoda tai ansaita tuloja. Mutta jos teet niin, muiden tarpeet alkavat rajoittaa toimiasi. Kykysi, aloitekykysi, älysi, omistautumisesi päämääriäsi kohtaan ja kaikki muut menestyksen mahdollistavat piirteet ovat henkilökohtaisia avuja, ja ne tuottavat sinulle velvollisuuksia niitä kohtaan, joilla on vähemmän kykyjä, aloitekykyä, älyä tai omistautumista.

Toisin sanoen jokainen yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden muoto perustuu oletukseen, jonka mukaan yksilön kyky on yhteiskunnallinen avu. Ei oleteta ainoastaan, ettei yksilö saa käyttää lahjojaan talloakseen kyvyttömämmät jalkoihinsa. Oletus ei myöskään sano vain, että ystävällisyys ja anteliaisuus ovat hyveitä. Se sanoo, että yksilön tulee ainakin osittain pitää itseään välineenä muiden hyvän saavuttamiseksi. Ja nyt pääsemme asian ytimeen. Kunnioittaessani muiden ihmisten oikeuksia tunnustan, että he ovat päämääriä itsessään, että en saa kohdella heitä ainoastaan välineinä oman tyydytykseni saavuttamiseksi, siten kuin

kohtelen elottomia esineitä. Miksi ei sitten ole yhtä moraalista pitää omaa itseäni päämääränä? Miksi en kieltäytyisi pitämästä itseäni muiden käytössä olevana välineenä, koska kunnioitan omaa arvokkuuttani moraalisenä olentona?

Kohti individualistista etiikkaa

Ayn Randin kanta kapitalismin puolesta perustuu individualistiseen etiikkaan ja tunnustaa moraalisen oikeuden tavoitella omaa etua. Se hylkää altruismin heti kättelyssä.

Altruistien mukaan elämä asettaa meidät perustavaan valintatilanteeseen: meidän täytyy joko uhrata muut itsemme puolesta tai uhrautua muiden puolesta. Jälkimmäinen toimintatapa on altruistinen, ja oletus on, että ainoa vaihtoehto sille on elämä saalistajana. Mutta Randin mukaan emme joudu tällaiseen vaihtoehtotilanteeseen. Elämä ei edellytä uhrauksia kumpaankaan suuntaan. Rationaalisten ihmisten intressit eivät ole ristiriidassa keskenään, ja aidon oman etumme tavoittelemisen edellyttää sitä, että olemme tekemisissä muiden kanssa rauhanomaisen, vapaaehtoisen vaihdannan keinoin.

Jotta näkisimme miksi, kysykäämme, miten päätämme, mikä on oman etumme mukaista. Etu on arvo, jonka pyrimme saavuttamaan: vauraus, mielihyvä, turvallisuus, rakkaus, itsetunto tai jokin muu hyvä. Randin eettinen filosofia perustuu oivallukseen, jonka mukaan elämä on perimmäinen arvo, *summum bonum*. Juuri elävien organismien olemassaolo, niiden tarve säilyä olemassa alituisella tarpeiden tyydyttämisellä synnyttää koko arvojen ilmiön. Maailma ilman elämää olisi tosiasioiden muttei arvojen maailma, siellä mitään tilaa ei voitaisi sanoa paremmaksi tai huonommaksi kuin jotakin muuta. Niinpä oma elämä on perustava arvon mittapuu, jonka avulla ihmisen täytyy arvioida, mikä on hänen etunsa mukaista: ei pelkkä selviytyminen hetkestä toiseen, vaan hänen tarpeidensa täydellinen tyydyttäminen alituisella kykyjen käytöllä.

Ihmisen ensisijainen kyky, hänen tärkein selviytymiskeinonsa, on hänen kykynsä järkeillä. Juuri järjen ansiosta voimme elää tuottamalla ja nousta siten epävarman metsästyksen ja keräilyn yläpuolelle. Järki antaa perustan kielelle, jonka ansiosta voimme tehdä yhteistyötä ja välittää tietoa. Järkeen pohjautuvat myös abstraktien sääntöjen ohjaamat yhteiskunnalliset instituutiot. Etiikan tarkoituksena on antaa mittapuu, jonka avulla voimme elää järjen mukaisesti oman elämämme palveluksessa.

Elääksemme järjen mukaisesti meidän täytyy hyväksyä riippumattomuus hyveeksi. Järki on yksilön kyky. Vaikka oppisimme muilta miten paljon tahansa, ajattelu tapahtuu yksilön mielessä. Meistä jokaisen täytyy ryhtyä ajattelemaan oman valintamme pohjalta, ja ajattelua on ohjattava omin mentaalisin ponnistuksin. Rationaalisuus edellyttää siis sitä, että hyväksymme vastuun oman elämämme ohjaamisesta ja ylläpitämisestä.

Elääksemme järjen mukaisesti meidän täytyy myös hyväksyä tuottavuus hyveeksi. Tuottaminen on arvon luomista. Ihmiset eivät voi elää turvallista ja tyydyttävää elämää löytämällä tarvitsemansa luonnosta kuten jotkut eläimet. He eivät myöskään voi elää toisten loisia. ”Jos jotkut ihmiset yrittävät selviytyä raa’an voiman tai petoksen avulla”, Rand sanoo, ”ryöstämällä, varastamalla, huijaamalla tai orjuuttamalla tuottavat ihmiset, on siitä huolimatta totta, että heidän selviytymisensä mahdollistavat vain heidän uhrinsa, ihmiset, jotka ovat päättäneet ajatella ja tuottaa hyödykkeet, jotka he, ryöstäjät, ottavat haltuunsa. Moiset ryöstäjät ovat selviytymiseen kykenemättömiä loisia, jotka säilyvät olemassa tuhoamalla niitä, jotka pystyvät, niitä, jotka toimivat ihmiselle ominaisella tavalla.”

Egoisti kuvataan tavallisesti ihmiseksi, joka tekee mitä tahansa saadakseen mitä haluaa – ihmiseksi, joka valehtelee, varastaa ja pyrkii hallitsemaan muita tyydyttääkseen halunsa. Useimpien ihmisten tavoin Rand pitäisi tällaista elämäntapaa moraalitytomana. Hänen perustelunsa ei kuitenkaan ole se, että sellainen

vahingoittaa muita. Hänen perustelunsa on se, että sellainen vahingoittaa itseä. Subjektiivinen halu ei voi ratkaista sitä, onko jokin etumme mukaista, ja petos, varkaus ja valta eivät ole sopivia keinoja onnen tai menestyksekkään elämän saavuttamiseen. Mainitsemani hyveet ovat objektiivisia mittapuita. Niiden juuret ovat ihmislouonnossa, ja niin ollen ne soveltuvat kaikkiin ihmisiin. Mutta niiden tarkoituksena on sallia se, että jokainen ”saavuttaisi korkeimman arvon, itseisarvoisen päämäärän, säilyttäisi sen, täyttäisi sen ja nauttisi siitä, ja tuo arvo on hänen oma elämänsä”. Etiikan tarkoituksena on siis kertoa meille se, miten saavutamme omat todelliset intressimme, ei sitä, miten uhrata ne.

Kauppiasperiaate

Miten meidän sitten tulisi toimia muiden kanssa? Randin sosiaalinen etiikka perustuu kahteen peruseriaatteeseen: oikeuseriaatteeseen ja oikeudenmukaisuuseriaatteeseen. Oikeuseriaate sanoo, että meidän täytyy toimia muiden kanssa rauhanomaisesti, vapaaehtoisen vaihdannan pohjalta, ryhtymättä voimatoimiin heitä vastaan. Vain näin voimme elää riippumattomasti, omien tuotantoponnistustemme pohjalta; ihminen, joka yrittää elää hallitsemalla muita, on loinen. Lisäksi meidän on järjestäytyneessä yhteiskunnassa kunnioitettava muiden oikeuksia, jos toivomme, että omia oikeuksiamme kunnioitetaan. Vain näin voimme saavuttaa monet sosiaalisesta kanssakäymisestä saatavat edut: taloudellisen ja älyllisen vaihdannan sekä intiimien henkilökohtaisten suhteiden edut. Näiden etujen lähteenä on toisen henkilön rationaalisuus, tuottavuus ja yksilöllisyys, ja kukoistaakseen nämä asiat edellyttävät vapautta. Jos elän väkivaltaisesti, hyökkään tavoittelemieni arvojen perustan kimppuun.

Oikeudenmukaisuuden periaatetta Rand kutsuu kauppiasperiaateeksi: se merkitsee elämää kauppaa käymällä, arvon tarjoamista arvosta, etsimättä tai antamatta sitä, mitä ei ansaitse. Kunniallinen ihminen ei tee tarpeistaan vaatimusta muille; hän tarjoaa

arvon kaikkien suhteiden perustaksi. Hän ei myöskään hyväksy velvollisuutta palvella muiden tarpeita, jos hän ei ole itse sitä valinnut. Kukaan, joka arvostaa omaa elämäänsä, ei voi hyväksyä rajatonta velvollisuutta olla veljensä vartija. Riippumaton henkilö ei myöskään toivo, että häntä vartioidaan – on vartijana sitten herra tai sosiaali- ja terveysministeriö. Rand huomaa, että kaupan periaate on ainoa perusta, jonka pohjalta ihmiset voivat olla tekemisissä toistensa kanssa riippumattomina ja tasa-arvoisina.

Lyhyesti sanoen objektivistinen etiikka pitää yksilöä päämääränä itsessään termin täydessä merkityksessä. Johtopäätös on se, että kapitalismi on ainoa oikeudenmukainen ja moraalinen järjestelmä. Kapitalistinen yhteiskunta perustuu yksilön oikeuksien tunnustamiseen ja suojelemiseen. Kapitalistisessa yhteiskunnassa ihmiset ovat vapaita tavoittelemaan omia päämääriään käyttämällä omaa järkeään. Kuten missä tahansa yhteiskunnassa, luonnonlait asettavat ihmisille rajat. Ruoka, suoja, vaatteet, kirjat ja lääkkeet eivät kasva puissa: ne täytyy tuottaa. Ja kuten missä tahansa yhteiskunnassa, ihmisiä rajoittavat myös heidän oman luontonsa asettamat rajoitteet, heidän yksilöllisten kykyjensä laajuus. Mutta ainoa kapitalismin asettama yhteiskunnallinen rajoite on vaatimus, jonka mukaan niiden, jotka toivovat palveluksia muilta, täytyy tarjota arvoa vastineeksi. Kukaan ei saa käyttää valtiota pakko-lunastaakseen sen, mitä muut ovat tuottaneet.

Markkinoiden taloudelliset tulokset – tulojen ja vaurauden jakautuminen – riippuvat kaikkien osanottajien vapaaehtoisista teoista ja kanssakäymisestä. Oikeudenmukaisuuden käsite ei sovellu taloudellisen toiminnan tulokseen vaan sen prosessiin. Ihmisen tulot ovat oikeudenmukaiset, jos ne on saatu vapaaehtoisella vaihdannalla, palkintona tarjotusta arvosta, kun päättämässä ovat ne, joille arvo on tarjottu. Taloustieteilijät ovat tienneet pitkään, että hyödykkeelle ei ole olemassa oikeudenmukaista hintaa, ainoastaan markkinaosapuolten arvio hyödykkeen arvosta heille. Sama pätee ihmisen tuottavan toiminnan hintaan. Tämä ei tarkoita sitä, että

minun täytyy mitata arvoani tuloillani, vaan ainoastaan sitä, että jos haluan elää käymällä kauppaa toisten kanssa, en voi vaatia, että he hyväksyvät ehtoni ja uhraavat oman etunsa.

Hyväntahtoisuus valittuna arvona

Entä jos joku on köyhä, vammainen tai muuten kykenemätön elättämään itseään? Kysymys on perusteltu, kunhan se ei ole ensimmäinen kysymys, jonka yhteiskuntajärjestelmästä kysymme. On altruismin perintöä ajatella, että yhteiskuntaa tulisi arvioida ennen kaikkea sen perusteella, miten se kohtelee vähiten tuottavia jäseniään. ”Autuaita ovat hengellisesti köyhät”, Jeesus sanoi, ”autuaita ovat hiljaiset.” Mutta oikeudenmukaisuus ei anna perusteita pitää köyhiä tai hiljaisia missään erityisessä arvossa tai heidän tarpeitaan ensisijaisina. Jos meidän pitäisi valita kollektivistinen yhteiskunta, jossa kukaan ei ole vapaa mutta kukaan ei ole nälkäinen, tai individualistinen yhteiskunta, jossa jokainen on vapaa mutta muutamat näkevät nälkää, väittäisin, että jälkimmäinen yhteiskunta, vapaa yhteiskunta, on vaihtoehtoista moraalinen. Kukaan ei voi vaatia oikeutta panna muut palvelemaan itseään pakolla, vaikka hänen oma henkensä olisi siitä kiinni.

Me emme kuitenkaan joudu tällaiseen valintatilanteeseen. Itse asiassa köyhillä menee paljon paremmin kapitalismissa kuin sosialismissa tai edes hyvinvointivaltiossa. On historiallinen tosiasia, että yhteiskunnat, joissa kukaan ei ole vapaa, kuten entinen Neuvostoliitto, ovat yhteiskuntia, joissa suuret ihmisjoukot näkevät nälkää.

Kaikilla niillä, jotka pystyvät tekemään työtä, on elintärkeä intressi taloudelliseen ja teknologiseen kasvuun, ja ne tapahtuvat nopeimmin markkinajärjestelmässä. Pääoman sijoittamisen ja koneiden käytön ansiosta voidaan antaa töitä ihmisille, jotka eivät muutoin pystyisi tuottamaan tarpeeksi elättääkseen itsensä. Esimerkiksi tietokoneet ja tiedonvälityslaitteet ovat nyt mahdollistaneet sen, että vakavasti vammaiset voivat tehdä töitä kotoa käsin.

Mitä tulee niihin, jotka eivät yksinkertaisesti pysty tekemään työtä, vapaissa yhteiskunnissa on aina ollut tarjolla monenlaista markkinoiden ulkopuolista yksityistä apua ja hyväntekeväisyyttä: on hyväntekeväisyysjärjestöjä, avustusyhdistyksiä ja niin edelleen. Tehkäämme selväksi, ettei itsekkyyden ja hyväntekeväisyyden välillä ole ristiriitaa. Siihen nähden, miten monia etuja kanssakäymisen muiden kanssa meille tuottaa, on luonnollista, että kohtelemme kanssaihmissämme yleisen hyväntahtoisuuden hengessä, tunnemme myötätuntoa heitä kohtaan, kun kova onni kohtaa heitä, ja autamme heitä, kun se ei edellytä oman etumme hylkäämistä. Mutta egoistisen ja altruistisen hyväntekeväisyyskäsitteen välillä on syvällisiä eroja.

Altruistille anteliaisuus muita kohtaan on eettisesti ensisijaista, ja se pitäisi viedä uhrautumiseen saakka periaatteella ”anna kunnes se sattuu”. Antaminen on kaikista muista arvoista riippumaton moraalinen arvo ja vastaanottajalla on oikeus siihen. Egoistille anteliaisuus on yksi monista tavoista tavoitella omia arvojamme, myös sitä arvoa, jonka annamme muiden hyvinvoinnille. Se pitäisi tehdä omien arvojen kontekstissa, periaatteella ”anna kun siitä on apua”. Se ei ole velvollisuus eikä vastaanottajilla ole oikeutta siihen. Altruistilla on taipumus pitää anteliaisuutta syyllisyyden hyvittämisenä ja olettaa, että kyvykkyydessä, menestymisessä, tuotavuudessa tai vauraudessa on jotakin synnillistä tai epäilyttävää. Egoisti pitää näitä samoja piirteitä hyveinä ja anteliaisuutta niistä tunnetun ylpeyden ilmaisuna.

Neljäs vallankumous

Sanoin aluksi, että kapitalismi oli kolmen vallankumouksen tulos. Jokainen niistä merkitsi radikaalia irtiottoa menneestä. Poliittinen vallankumous vakiinnutti yksilön oikeuksien ensisijaisuuden ja sen, että hallitus on ihmisen palvelija eikä hänen herransa. Taloudellinen vallankumous toi mukanaan markkinoiden ymmärtämisen. Teollinen vallankumous laajensi radikaalisti älyn soveltamista

tuotantoprosessiin. Mutta ihmiskunta ei ole koskaan ottanut välimatkaa menneisyytensä etiikkaan. Eettinen periaate, jonka mukaan yksilön kyky on yhteiskunnallinen avu, ei sovi yhteen vapaan yhteiskunnan kanssa. Jotta vapaus säilyisi ja kukoistaisi, tarvitsemme neljännen vallankumouksen, moraalisen vallankumouksen, joka vakiinnuttaa yksilön moraalisen oikeuden elää omasta puolestaan.

III OSA

VAURAUDEN TUOTTAMINEN JA JAKAMINEN

MARKKINATALOUS JA VAURAUDEN JAKAMINEN

Ludwig Lachmann

Tässä esseessä arvostettu taloustieteilijä Ludwig Lachmann tarkastelee ”yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen” perustuvia vapaan markkinakapitalismin kritiikkejä ja paljastaa niiden epäjohtonmukaisuuden. Hän selittää ”omistamisen” ja ”vaurauden” eron ja osoittaa, miten omaisuuden (omistamisen) kunnioitus sopii yhteen valtaisan, markkinoiden avulla tapahtuvan vaurauden uusjaon kanssa. Essee on tärkeä pyrittäessä ymmärtämään sosiaalisten ja taloudellisten suhteiden dynaamista luonnetta kapitalistisessa järjestelmässä.

Ludwig Lachmann (1906–1990) väitteli tohtoriksi Berliinin yliopistossa. Vuonna 1933 hän lähti Saksasta Englantiin, missä hän jatkoi tutkimuksiaan London School of Economicsissa. Lachmann vaikutti merkittävästi pääoman ja taloudellisen kasvun teorioihin sekä taloustieteen ja sosiologian metodologisiin perusteisiin. Hän kirjoitti muun muassa teokset Capital and Its Structure, The Legacy of Max Weber, Macro-Economic Thinking and the Market Economy, Capital, Expectations, and the Market Process ja The Market as an Economic Process.

Tämä essee on hieman lyhennetty versio alkuperäisestä, joka ilmestyi vuonna 1956.

KUKA VOI ENÄÄ epäillä, kuten professori Mises kolmekymmentä vuotta sitten huomautti, että jokainen poliittisen auktoriteetin

interventio tuo mukanaan toisen intervention, jonka tarkoituksena on estää ensimmäisen väistämättömiä taloudellisia seurauksia tapahtumasta? Kuka kiistää, että komentotalous vaatii inflaation ilmapiiiriä pystyäkseen ylipäänsä toimimaan, ja kuka ei nykyisin tunne ”kontrolloidun inflaation” kiusallisia vaikutuksia? Vaikka jotkut taloustieteilijät ovat nyt keksineet kiittävän termin ”maallinen inflaatio” kuvaamaan alituista inflaatiota, jonka me kaikki hyvin tunnemme, se tuskin johtaa ketään harhaan. Saksan hiljattaista esimerkkiä ei oikeastaan tarvittu osoittamaan meille, että markkinatalous luo järjestyksen ”hallinnollisesti kontrolloidusta” kaaoksesta jopa mitä epäotollisimmissa oloissa. Vapaaehtoiseen yhteistyöhön ja tiedon universaaliin vaihdantaan perustuva taloudellinen järjestys on väistämättä parempi kuin mikään hierarkkinen rakenne, vaikka käskyjen antajien kykyjä voitaisiinkin jälkimmäisessä testata rationaalisesti. Ne, jotka pystyvät oppimaan järjestä ja kokemuksesta, tiesivät tämän ennestään, ja ne, jotka eivät pysty, eivät todennäköisesti opi asiaa edes nyt.

Tämän tilanteen kohdattuaan markkinatalouden vastustajat ovat muuttaneet mieltään: nyt he vastustavat sitä pikemminkin ”yhteiskunnallisista” kuin taloudellisista syistä. He syyttävät sitä pikemminkin epäoikeudenmukaisuudesta kuin tehottomuudesta. He vatvovat vaurauden omistamisen ”vääristäviä vaikutuksia” ja väittävät, etteivät ”markkinat toimi täysin mielipiteiden moninaisuuden vuoksi”. He osoittavat, että vaurauden jakaminen vaikuttaa tuotantoon ja tulonjakoon, koska vaurauden omistajat eivät ainoastaan saa ”epäreilua osuutta” yhteiskunnallisista tuloista vaan vaikuttavat lisäksi yhteiskunnallisen tuotannon rakentamiseen: luksustuotteita on liian paljon ja välttämättömyystuotteita liian vähän. Ja koska nämä omistajat ovat samalla merkittävimmät säästäjät, he määräävät myös pääoman kasautumisen ja niin ollen taloudellisen edistyksen tahdin.

Kaikki näistä vastustajista eivät kiistäisi tyystin, että eräissä mielessä vaurauden jakautuminen on kumulatiivista tulosta

taloudellisten voimien liikkeistä, mutta he ovat sillä kannalla, että kasautuminen tekee nykyhetkestä menneisyyden orjan, nykyhetken ohimenneen ja satunnaisen tekijän. Nykypäivän tulojaon muodostaa nykypäivän vaurauden jako, ja vaikka tämän päivän vauraus kasaantui osittain eilen, sen kasaantumisprosesseissa heijastuu toissapäiväisen vaurauden jakautuminen. Tämä markkinatalouden vastustajien argumentti perustuu pääosin ”perintöinstituutioon”. Meille kerrotaan, että jopa edistyksellisessä yhteiskunnassa suurin osa omistajista on saanut omaisuutensa sen ansiosta.

Tuntuu siltä, että argumentti hyväksytään nykyisin laajalti. Sen hyväksyvät jopa monet, jotka aidosti puolustavat taloudellista vapautta. Nämä ihmiset ovat alkaneet uskoa, että ”vaurauden uusjako” esimerkiksi perintöverojen avulla tuottaisi yhteiskunnallisesti toivottavia mutta ei lainkaan ei-toivottavia taloudellisia tuloksia. Koska tällaiset toimet päinvastoin auttaisivat vapauttamaan nykyhetken menneisyyden ”kuolleelta kädeltä”, ne auttaisivat myös sovittamaan nykyhetken tulot nykyhetken tarpeisiin. Vaurauden jakautuminen on markkinoilla annettua, ja muuttamalla annettua voimme muuttaa tuloksia sekaantumatta markkinamekanismiin! Tästä seuraa, että markkinaprosessilla olisi ”yhteiskunnallisesti siedettäviä” tuloksia ainoastaan silloin, kun se yhdistyisi politiikkaan, jonka tarkoituksena on jakaa olemassa oleva vauraus alituisesti uudelleen.

Kuten sanoimme, nykyään näkemystä kannattavat monet, jopa jotkut taloustieteilijät, jotka ymmärtävät sekä markkinatalouden paremmuuden komentotalouteen verrattuna että interventionismin aiheuttamat ongelmat, mutta jotka eivät pidä markkinatalouden yhteiskunnallisista seurauksista. He ovat valmiit hyväksymään markkinatalouden ainoastaan silloin, kun sen toiminnan rinnalla harjoitetaan tällaista uusjakopolitiikkaa.

Tämä paperi on omistettu tämän näkemyksen perusteiden kritisoimiselle.

Ensinnäkin koko argumentti perustuu loogisesti sanalliseen

hämmennykseen, joka kumpuaa sanan ”annettu” monimerkityksisyydestä. Sekä arkikäytössä että useimmissa tieteissä, esimerkiksi tilastotieteessä, ”annettu” tarkoittaa jotakin sellaista, mikä ”annetaan” tietyllä ajanhetkellä meille tapahtuman tarkkailijoille. Tässä mielessä on tietenkin itsestäänselvyys sanoa, että vaurauden jakautumisen tapa on tietyllä ajanhetkellä annettua yksinkertaisesti siinä triviaalissa mielessä, että se sattuu olemaan olemassa toisin kuin mikään muu tapa. Mutta tasapainoteorioissa, jotka sekä hyvässä että pahassa merkitsevät jo niin paljon nykypäivän taloustieteelliselle ajattelulle ja muotoilevat voimakkaasti sen sisältöä, sana ”annettu” on saanut toisen ja hyvin erilaisen merkityksen: niissä ”annettu” merkitsee tasapainon välttämätöntä edellytystä, riippumatonta muuttujaa, ja kollektiivisesti ”annetut tosiseikat” merkitsevät niiden välttämättömien ja riittävien ehtojen kokonaissummaa, joista voimme epäröimättä päätellä tasapainon hinnan ja määrän, kun ne kaikki ovat tiedossa. Tässä toisessa mielessä vaurauden jako olisi siis yhdessä muun annetun kanssa määräävä tekijä eri ostettujen ja myytyjen palvelujen ja tuotteiden hintojen ja määrien kannalta, ei tosin ainoa määräävä tekijä.

Tässä paperissa päätavoitteemme on kuitenkin osoittaa, ettei vaurauden jakautuminen ole ”annettua” tässä jälkimmäisessä mielessä. Se ei todellakaan ole markkinaprosessista ”riippumaton muuttuja”, vaan markkinaprosessi päinvastoin muuttaa sitä koko ajan. Tarkoituksenani ei tietenkään ole kiistää, että se kuuluu joka hetki voimiin, jotka ohjailevat markkinaprosessin kulkua lähitulevaisuudessa, mutta tarkoitukseni on kiistää, että jakotavalla siinänsä voisi olla mitään pysyvää vaikutusta. Vaikka vauraus jaetaan aina jollakin määrättyllä tavalla, jakotapa muuttuu koko ajan.

Ainoastaan, jos jakotapa pysyisi samana ajanjaksolta toiselle samalla kun yksittäistä vaurautta siirretään perintönä, tällaisen pysyvän tavan voitaisiin sanoa olevan pysyvä taloudellinen voima. Todellisuudessa niin ei ole. Markkinavoimat muotoilevat vaurauden jakamista objektina, eivät agenttina, ja onpa sen tapa tänään

millainen tahansa, pian siitä on tullut merkityksetöntä menneisyyttä.

Vaurauden jakautumisella ei siis ole sijaa tasapainoon liittyvän annetun joukossa. Taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti erittäin kiinnostavaa ei ole vaurauden jakautumisen tapa tietyllä ajanhetkellä, vaan sen muutostapa ajan oloon. Saamme nähdä, että tällainen muutos kuuluu tapahtumiin tuolla ongelmallisella ”polulla”, joka saattaa johtaa tasapainoon mutta todellisuudessa johtaa siihen harvoin. Se on tyypillinen ”dynaaminen” ilmiö. On omituinen tosiasia, että tämä herättää niin vähän kiinnostusta aikana, jolloin puhutaan niin paljon dynamiikan tutkimisen tarpeellisuudesta ja edistämisestä.

Omistajuus on laillinen käsite, joka viittaa konkreettisiin aineellisiin esineisiin. Vauraus on taloudellinen käsite, joka viittaa niukkoihin resursseihin. Kaikki arvokkaat resurssit ovat aineellisia esineitä tai heijastavat tai ruumiillistavat niitä, mutta kaikki aineelliset esineet eivät ole resursseja: hylätyt talot ja roskakaset ovat ilmeisiä esimerkkejä tästä, samoin monet esineet, jotka niiden omistajat antaisivat mielellään pois, jos joku vain suostuisi ottamaan ne. Lisäksi tämän päivän resurssi voi huomenna lakata olemasta resurssi, kun taas tämän päivän arvottomasta esineestä voi tulla huomenna arvokas. Aineellisten esineiden asema resursseina on siis aina ongelmallinen ja riippuu jossain määrin kaukokatseisuudesta. Esine on vaurautta vain silloin, jos se on tulovirran lähde. Esineen arvo sen todelliselle tai mahdolliselle omistajalle riippuu sen odotetusta kyvystä tuottaa tuloja tietyllä hetkellä. Tuo kyky puolestaan riippuu siitä, miten esinettä voidaan käyttää. Pelkkä esineiden omistaminen ei siis välttämättä tuo vaurautta: sitä tuo niiden menestyksellä käyttö. Tulojen ja varallisuuden lähde ei ole omistaminen vaan resurssien käyttö. New Yorkissa jäätelötehdas voi merkitä omistajalleen vaurautta, mutta Grönlannissa sama jäätelötehdas tuskin olisi resurssi.

Odottamattomasti muuttuvassa maailmassa vaurauden

säilyttäminen on aina ongelmallista, ja ajan mittaan sen voidaan sanoa olevan mahdotonta. Voidakseen säilyttää tietyn määrän vaurautta, joka voidaan siirtää perintönä sukupolvelta toiselle, perheellä tulisi olla sellaisia resursseja, jotka tuottaisivat pysyvää nettotuloa, siis lisätuloa, joka ylittää omistettujen resurssien ylläpitämisestä koituvat kulut. Näyttää siltä, että tämä olisi mahdollista ainoastaan *joko* paikalleen pysähtyneessä maailmassa, jossa on tänään samanlaista kuin eilen ja huomenna samanlaista kuin tänään, ja jossa niin ollen päivä päivän ja vuosi vuoden jälkeen sama tulo kertyy samoille omistajille tai heidän perillisilleen; *tai* jos kaikki resurssien omistajat olisivat täydellisen kaukokatseisia. Koska kumpikaan tapaus ei todellakaan vastaa todellisuutta, voimme turvallisesti jättää ne huomiotta. Mitä vauraudelle sitten todella tapahtuu odottamattomasti muuttuvassa maailmassa?

Kaikki vauraus koostuu käyttöomaisuudesta, joka tavalla tai toisella edustaa tai ainakin viime kädessä heijastelee tuotannon aineellisia resursseja, arvokkaan tulon lähteitä. Kaiken tulon tuottaa ihmisen työ, joka tehdään tällaisia resursseja yhdistelemällä. Tämän vuoksi resursseja täytyy käyttää tietyllä tavoin yhdistellen: resurssien käyttö perustuu siihen, että ne täydentävät toisiaan. Täydentävyyden tapoja ei ole millään tavoin ”annettu valmiina” yrittäjille, jotka tuotantosuunnitelmia tekevät, käynnistävät ja toteuttavat. Mitään tuottamisfunktiota ei todellisuudessa ole. Päinvastoin, yrittäjän tehtävänä on nimenomaan ottaa alituisesti muuttuvassa maailmassa selville, mikä resurssiyhdistelmä tuottaa tämän päivän olosuhteissa mahdollisimman suuret tulot menoihin verrattuna, ja arvata, mikä yhdistelmä tekee niin huomisen todennäköisissä olosuhteissa, kun tulot, vaadittavan lisäpanoksen hinta ja teknologia ovat kaikki muuttuneet.

Jos kaikki pääomaresurssit olisivat äärettömän joustavia, yrittäjän ongelmana olisi pelkästään se, miten hän voisi sopeutua ulkoisten olosuhteiden muutoksiin käyttämällä resurssiyhdistelmiä peräkkäin erilaisilla voitollisilla tavoilla. On kuitenkin niin, että

resurssien joustavuus on säännönmukaisesti rajallista; jokainen resurssi sopii moneen käyttöön.⁴¹ Niinpä muutokseen sopeutumisen tarve sisältää usein tarpeen muuttaa resurssiryhmän rakennetta, ”järjestellä pääomaa uudelleen”. Mutta jokainen täydentävyyden tavassa tapahtuva muutos vaikuttaa osaresurssien arvoon tuottamalla pääomalle voittoja ja tappioita. Yrittäjät tarjoavat enemmän niistä resursseista, joille he ovat löytäneet voitollisempia käyttötapoja, ja vähemmän niistä, joita ei voida käyttää yhtä voitollisesti. Rajatapauksessa ei löydetä mitään (nykyistä tai potentiaalisesti tulevaa) käyttötapaa resurssille, joka tähän asti ollut osana voittoa tuottavassa yhdistelmässä, ja silloin resurssi menettää resurssiluonteensa kokonaan. Mutta jopa vähemmän dramaattisissa tapauksissa käyttöomaisuudella aikaansaadut pääoman voitot ja tappiot ovat väistämätön osa odottamattomasti muuttuvaa maailmaa.

Nähdään siis, että markkinaprosessi on tasoitusprosessi. Markkinataloudessa vaurauden uusjakoa tapahtuu koko ajan, ja kun se etenee, ulkoisesti samankaltaiset prosessit, joita nykyajan poliitikot panevat mielellään toimeen, kalpenevat suhteellisen merkityksetömiksi viimeistään siksi, että markkinat antavat vaurautta niille, jotka pystyvät pitämään siitä kiinni, kun taas poliitikot antavat sitä valitsijoilleen, jotka säännönmukaisesti eivät pysty.

Vaurauden uusjakoprosessia ei käynnistä riskien kasautuminen. Ne, jotka osallistuvat prosessiin, eivät pelaa sattuma- vaan taitopeliä. Kuten kaikki todella dynaamiset prosessit, se heijastelee tiedon siirtymistä mielestä mieleen. Se on mahdollinen ainoastaan siksi, että joillakuilla on tietoa, jota muut eivät ole vielä hankkineet, siksi, että tieto muutoksesta ja sen seurauksista leviää yhteiskuntaan vähitellen ja epätasaisesti.

Tässä prosessissa menestyy se, joka ymmärtää kaikkia muita aikaisemmin, että tiettyä resurssia, jota voidaan tuottaa tänään uutena tai ostaa olemassa olevana resurssina tietyllä hinnalla A , voidaan huomenna käyttää tuottavassa yhdistelmässä, minkä tuloksena sen arvoksi tulee A' . Tällaiset sattuman tai tarpeen liikkeelle

panemat pääoman voitot tai tappiot siirtävät resursseja yhdestä käytöstä toiseen, joka on parempi tai huonompi kuin ensimmäinen. Ne muodostavat vaurauden merkityksen taloudellisen ytimen muuttuvassa maailmassa ja toimivat usjakoprosessin pääasialliseksi välineenä.

Tässä prosessissa on hyvin epätodennäköistä, että sama ihminen on jatkuvasti oikeassa arvaillessaan olemassa olevien tai potentiaalisten resurssien mahdollisia uusia käyttötapoja kerta toisensa jälkeen, jollei hän ole todella ylivoimainen. Jälkimmäisessä tapauksessa on epätodennäköistä, että perijät menestyisivät samalla tavalla – elleivät hekin ole ylivoimaisia. Odottamattomasti muuttuvassa maailmassa pääoman tappiot ovat viime kädessä yhtä väistämättömiä kuin pääoman voitot. Pääomanomistajien kilpailuun ja kestävien resurssien erityisluonteeseen — vaikka se olisikin ”moninaista erityisyyttä” — sisältyy se, että tappiot seuraavat voittoja aivan kuten voitot seuraavat tappioita.

Näillä taloudellisilla tosiasioilla on tiettyjä yhteiskunnallisia seurauksia. Koska markkinatalouden kriitikot esittävät nykyisin kantansa mieluiten ”yhteiskunnallisin” perustein, ei välttämättä ole sopimatonta, että tässä selvennetään markkinaprosessin todellisia yhteiskunnallisia seurauksia. Olemme jo puhuneet siitä tasoitusprosessina. Voimme nyt kuvata näitä tuloksia täsmällisemmin esimerkkinä siitä, mitä Pareto kutsui ”eliittien kierroksi”. Vauraus ei todennäköisesti pysy pitkään samoissa käsissä. Se siirtyy yhdeltä henkilöltä toiselle, kun ennalta arvaamaton muutos myöntää arvon nyt tälle ja nyt tuolle erityiselle resurssille tuottaen pääoman voittoja ja tappioita. Voimme sanoa Schumpeterin tapaan, että varallisuuden omistajat ovat kuin hotellivieraita tai junamatkustajia: he ovat aina paikalla, mutta he eivät koskaan ole pitkään samoja ihmisiä.

Olemme nähneet, että markkinataloudessa kaikki vauraus on luonteeltaan problemaattista. Mitä kestävämpää ja mitä luonteeltaan täsmällisempää omaisuus on, sitä rajallisempia ovat sen

käyttötavat ja sitä selvemmin ongelma nousee esiin. Mutta ongelma ei ollut yhtä selvästi näkyvissä yhteiskunnassa, jossa oli vähän kiinteää pääomaa ja jossa suurin osa kasaantuneesta vauraudesta muodostui osakkeista tai lähinnä maataloudellisista ja katoavaisista kauppatarvikkeista ja vauraus omistettiin eripituisia aikoja, siis yhteiskunnassa, jossa ei juuri ollut kestäviä kulutushyödykkeitä ehkä taloja ja huonekaluja lukuun ottamatta. Sellainen suurin piirtein oli yhteiskunta, jossa klassiset taloustieteilijät elivät ja jonka monet piirteet luonnollisesti korostuivat heidän ajattelussaan. Oman aikakautensa oloissa klassisilla taloustieteilijöillä oli siis tiettyyn pisteeseen saakka perustelut pitää kaikkea pääomaa käytännöllisesti katsoen homogeenisena ja täysin joustavana ja asettaa se maan, ainoan erityisen ja uusiutumattoman resurssin, vastakohtaksi. Mutta meidän aikanamme tällaiselle dikotomialle on vähän tai ei ollenkaan perusteita. Mitä enemmän kiinteää pääomaa on ja mitä kestävämpää se on, sitä todennäköisemmin tällaisia pääomaresursseja joudutaan ennen niiden loppuun kulumista käyttämään muihin tarkoituksiin kuin niihin, joihin ne alun perin suunniteltiin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei nykyaikaisessa markkinataloudessa voi olla mitään pysyvän tulolähteen kaltaista. Kestävyys ja joustavuuden rajallisuus tekevät sen mahdottomaksi.

Tärkeimpänä seikkana olemme tässä paperissa korostaneet vaurauden uusjakoa, jonka markkinavoimat saavat aikaan odottamattomasti muuttuvassa maailmassa. Se on havaittavissa oleva tosiasia. Miksi se sitten jätetään alituisesti huomiotta? Voisimme vielä ymmärtää, miksi poliitikot päättävät jättää sen huomiotta: onhan niin, että suuri enemmistö heidän äänestäjistään ei todennäköisesti joudu sen suoraan vaikutuspiiriin, ja kuten inflaatio liiankin hyvin osoittaa, äänestäjät tuskin pystyisivät ymmärtämään sitä, vaikka se koskettaisikin heitä. Mutta miksi taloustieteilijöiden pitäisi jättää se huomiotta? Väitteen, jonka mukaan vaurauden jakamisen tapa on tulosta taloudellisten voimien toiminnasta,

luulisi vetoavan heihin. Miksi sitten niin monet taloustieteilijät edelleen pitävät vaurauden jakautumista ”annettuna” jälkimmäisessä edellä mainituista merkityksistä? Väitämme, että syytä on etsittävä liiallisesta kiinnostuksesta tasapainoon.

Näimme edellä, että vaurauden jakamisen peräkkäiset tavat kuuluvat epätasapainon maailmaan. Pääoman voitot ja tappiot syntyvät pääasiallisesti siksi, että kestäviä resursseja on käytettävä tavoilla, joihin niitä ei ole suunniteltu, ja koska jotkut ymmärtävät muita paremmin ja aikaisemmin, mihin suuntaan muuttuvan maailman muuttuvat tarpeet ja resurssit ovat menossa. Tasapaino merkitsee johdonmukaisia suunnitelmia, mutta markkinoiden toteuttama vaurauden uusjako on tyypillisesti epäjohdonmukaisen toiminnan tulos. On ehkä vain luonnollista, etteivät kuvaamiemme kaltaiset prosessit näytä täysin ”kunniallisilta” niiden mielestä, jotka ovat tottuneet ajattelemaan tasapainon termein. Heille ”todelliset” taloudelliset voimat ovat niitä, jotka pyrkivät tasapainon säilyttämiseen ja pitävät tasapainoa yllä. Voimia, jotka toimivat vain epätasapainotilassa, ei siis pidetä kovin kiinnostavina ja siksi ne jätetään huomiotta aivan liian usein.

Emme tietenkään väitä, ettei tasapainon kieliopin läpikotaisin oppinut ja markkinoiden tosiasioista kovin tietämätön nykyaikainen taloustieteilijä kykene tai pysty sopeutumaan taloudelliseen muutokseen. Se olisi absurdia. Väitämme vain, että hänellä on kunnan välineet käsitellä ainoastaan sellaista muutosta, joka sattuu sopimaan varsin jäykkään kaavaan.

POLIITTINEN JA TALOUDELLINEN VAPAAUS YHDESSÄ SYNNYTTÄVÄT IHMISKUNNAN IHMEET

Temba A. Nolutshungu

Tässä esseessä eteläafrikkalainen taloustieteilijä Temba A. Nolutshungu hyödyntää maansa viimeaikaista historiaa erottaakseen enemmistövallan (joka saavutettiin kymmenien vuosien taistelun jälkeen, kun vähemmistö oli ensin monopolisoinut vallan) ja vapauden, ja osoittaa taloudellisen vapauden vapauttavan potentiaalin.

Temba A. Nolutshungu on Etelä-Afrikan Free Market -säätiön johtaja. Hän opettaa taloudellisissa voimaannuttamisohjelmissa ympäri maan ja kirjoittaa säännöllisesti eteläafrikkalaisiin lehtiin. Hän toimi viranhaltijana Zimbabwe Papersissa, sarjassa Zimbabwen elvyttämiseksi tarkoitettuja menettelyehdotuksia, jotka esitettiin sen jälkeen kun Mugaben politiikka oli johtanut katastrofiin. Ehdotukset luovutettiin Zimbabwen pääministerille Morgan Tsvangiraille. Nuoruudessaan Nolutshungu toimi näkyvästi Etelä-Afrikan mustan tietoisuuden liikkeessä.

HEINÄKUUSSA 1794 poliittiset vastustajat surmasivat vallankumouksellisen tasavaltalaisen, radikaalin demokraatin ja vallankumouksellisen Ranskan hirmuhallinnon liikevoiman Maximilien Robespierren. Hirmuhallinnon aikana 40 000 ranskalaista miestä ja naista kuoli giljotiinissa ”kansakunnan vihollisina”. Väkijoukko oli ennen palvonut Robespierreä, mutta nyt se vaati hänen

vertaan, ja muutama hetki ennen kuolemaansa hän puhutteli sitä seuraavilla sanoilla: ”Annoin teille vapautta, mutta nyt haluatte myös leipää.” Niin päättyi hirmuhallinto.

Tarinasta voidaan päätellä opetus, jonka mukaan poliittinen vapaus ja taloudellinen hyvinvointi eivät ole sama asia, vaikka niillä voikin olla yhteys.

Taloudellinen hyvinvointi on vapauden seurausta. Etelä-Afrikassa, missä muodollinen työttömyysaste on 25,2 prosenttia (luvussa ei oteta huomioon niitä, jotka ovat lakanneet etsimästä työtä), ero poliittisen vapauden ja taloudellisen hyvinvoinnin välillä kertoo potentiaalisesti täysin katastrofaalisesta asiaintilasta – ja vaaraa ovat lisänneet peräkkäiset hallitukset, jotka toistuvasti lupailevat kaikenlaisia etuja äänestäjilleen.

Voidaksemme käsitellä edessämme olevia haasteita meidän täytyy poistaa tieltämme eräitä väärinkäsityksiä.

Työpaikkojen luominen ei ole valtion tehtävä. Jotta työpaikat olisivat kestäviä, yksityissektorin täytyy luoda ne. Hallituksen luomat työpaikat syntyvät veronmaksajien kustannuksella ja merkitsevät tuettua työllistämistä. Koska ne eivät ole kestäviä, niillä ei ole positiivista taloudellista vaikutusta. Yksityissektori on tärkein varallisuuden luoja ja valtiosektori kuluttaja.

Raha on pelkkä hyödykkeiden ja palveluiden vaihdon väline, ja siksi sen pitäisi olla suhteessa tuottavuuteen ja heijastaa sitä. Kun kävin kommunismin ajan jälkeen Venäjällä ja Tšekkoslovakiassa 1991, siellä kerrottiin vitsiä, jonka mukaan työläiset olivat tekemään työtä ja hallitus oli maksavinaan heille. Niinpä, kun puhumme merkityksellisestä työpaikkojen luomisesta, meidän tulisi mielestäni keskittyä pelkästään yksityissektoriin.

Herää kysymys siitä, millaista politiikkaa yksityisyrittäisiin tulisi soveltaa. Millainen politiikka lisää niiden tuottavuutta ja millainen hidastaa sitä? Mitä pitäisi tehdä?

Tarkastellaanpa periaatteita, jotka toimivat kaikkein yksinkertaisimpien kahden osapuolen välisten kauppojen perustana.

Yksinkertaiset liiketoimet voivat toimia esimerkkinä ja suuremman talouden mikrokosmoksena. Niiden tulisi antaa päättäjille tietoa siitä, millainen politiikka sopii parhaiten yhteen ihmislunnon kanssa, koska talouden kontekstissa inhimillinen tekijä ratkaisee. Aloitetaan aikojen alusta ja hypoteettisesta luolamiehestä, joka on taitava metsästämään, muttei osaa valmistaa metsästysaseita. Luolamiehemme tapaa taitavan aseepän ja suostuu vaihtamaan osan saalistaan aseeseen. Kumpikin kokee, että liiketoimesta on ollut heille etua, sillä he saavat vastineeksi jotakin arvokkaampaa kuin antoivat. Ennemmin tai myöhemmin aseepälle paljastuu, että jos hän metsästysretkillä käymisen sijasta erikoistuu valmistamaan aseita, hän voi vaihtaa aseet turkiksiin, rahaan, norsunluuhun ja niin edelleen. Hän on mukana liiketoiminnassa. Hän menestyy, ja hänen asiakkaansa menestyvät, koska he käyttävät nyt tehokkaampia metsästysaseita.

On tärkeä huomata, ettei tapahtumaan liity voimankäyttöä tai huijausta. Siihen ei osallistu kolmatta osapuolta. Ei ole osapuolta, joka määräisi liiketoiminnan säännöt. Transaktiossa mukana olevien osapuolten säännöt syntyvät spontaanisti. He noudattavat sääntöjä ikään kuin ne olisivat luonnollisia. Edesmennyt taloustieteilijä Friedrich Hayek kutsui tätä spontaaniksi järjestykseksi, ja yksi osa tätä järjestystä on yksityisomaisuuden molemminpuolinen kunnioitus.

Yksinkertaisen esimerkin pohjalta voidaan tehdä yleistys: sen mukaan nykyaikaisessa taloudessa, maassa, jossa hallitus pidättäytyy puuttumasta taloudellisiin asioihin, vallitsee suuri taloudellinen kasvu ja nautitaan sen mukanaan tuomista sosioekonomista eduista. Jos hallitus toisin sanoen edistää tuottajien ja kuluttajien taloudellista vapautta ja sallii heidän harrastaa liiketoimia, joihin ei sisälly voimankäyttöä tai huijausta, maa ja sen kansalaiset kukoistavat. Tämä on varma keino vähentää työttömyyttä, kehittää koulutusta ja luoda parempi terveydenhoito.

Nämä peruseriaatteet soveltuvat kaikkiin talouksiin

riippumatta kulttuurikontekstista, jossa ne ovat syntyneet. Sitkeää ”työmoraalin” myyttiä on tarkasteltava kriittisesti. Näkemys vahvistaa julkilausumattomasti kansallisia tai etnisiä stereotyppejä ja väittää, että tietyillä ryhmillä on työmoraalia tai että niiltä puuttuu sitä. Loogista jatkoa on päätellä, että köyhät ovat köyhiä, koska heillä ei ole työmoraalia, ja rikkaat taas menestyvät paremmin, koska heillä on. Ja näkemys on erittäin vaarallinen erityisesti silloin, kun siihen yhdistetään rotu.

Ennen kuin Berliinin muuri romahti 1989, Länsi-Saksa oli maailman toiseksi suurin talous kun taas Itä-Saksa oli taloudellinen katastrofialue. Kansa, kulttuuri ja perheet olivat olleet samoja, kunnes ne jaettiin toisen maailmansodan jälkeen. Kahta Koreaa voidaan tarkastella samalla tavoin: etelä on talousjättiläinen ja pohjoinen taloudellinen kuilu, joka imee edelleen ulkomaanapua. Jälleen sama kansa ja sama kulttuuri. Entä Manner-Kiinan ja Hongkongin vastakohtaisuus ennen vuotta 1992, kun Deng Xiaoping toi mukanaan radikaaleja vapaiden markkinoiden uudistuksia ilmoitettuaan, että on hienoa olla rikas ja että ei ole tärkeää, onko kissa musta vai valkoinen, kunhan se pyydystää hiiriä? Taas kerran sama kansa, sama kulttuuri ja samat paljastavat taloudelliset epäjohtonmukaisuudet. Eron aiheutti joka kerran taloudellisille toimijoille myönnetyn vapauden aste.

Vuoden 1992 jälkeen, radikaaleimpien viime vuosina nähtyjen markkinoita vapauttavien uudistusten ansiosta Kiina on noussut erittäin merkittävään asemaan maailman kolmanneksi suurimpana taloutena. Valitettavasti sitä vastoin ”Yhdysvallat tarttui sosialistien taloudelliseen pelikirjaan, jonka Deng Xiaoping ymmärsi heittää pois”, Bertel Schmittiä lainatakseni.

Laillinen ja institutionaalinen viitekehys, jossa taloudellinen toiminta tapahtuu, ja erityisesti talouden säätelyn aste määräävät, miten vauraita maa ja sen asukkaat voivat olla. Toisin sanoen aste, johon saakka hallitukset sallivat yksilöiden olla taloudellisesti vapaita, määrää heidän taloudelliset lopputuloksensa.

Professori Walter Williams on kirjoittanut ajatuksia herättävän teoksen *South Africa's War Against Capitalism*, ja asian ydin tiivistyy hänen sanoihinsa vuodelta 1986: ”— ratkaisu Etelä-Afrikan ongelmiin ei ole erityisohjelmissa, ei vähemmistöjen työnsaanti- ja osallistumismahdollisuuksien parantamisessa, ei avustuksissa eikä sosiaalityössä. Se on vapaudessa. Jos nimittäin katselet maailmalta ja etsit rikkaita ihmisiä, erilaisia ihmisiä, jotka tulevat toimeen varsin hyvin, etsit samalla yhteiskuntaa, jossa yksilönvapautta on suhteellisen paljon.”

IV OSA

GLOBALISOITUVA KAPITALISMI

GLOBALI KAPITALISMI JA OIKEUDENMUKAISUUS

June Arunga

Tässä esseessä June Arunga kehottaa Afrikkaa vapaaseen markkinakapitalismiin ja asettuu niitä vastaan, jotka vastustavat afrikkalaisten pääsyä maailmantalouteen vapaan kaupan avulla. Hän kannattaa vapaata kauppaa järjestelmällisesti ja arvostelee niitä, jotka kannattavat nimettyjä ”kauppa-alueita”. Ne tarjoavat erityisiä etuoikeuksia (ja joskus loukkaavat paikallisten omistusoikeutta) ulkomaalaisille sijoittajille tai etuoikeutetuille paikallisille eliiteille ja kieltävät muilta vapauden käydä kauppaa tai sijoittaa tasa-arvoiselta pohjalta. Hän kehottaa kunnioittamaan afrikkalaisten omistusoikeutta ja vapaata markkinakapitalismia, jota etuoikeudet ja monopolit eivät häiritse.

June Arunga on liikemäinen ja elokuvatuottaja Keniasta. Hän on perustanut Open Quest Media LLC:n ja toimii sen toimitusjohtajana. Hän on toiminut monissa telekommunikaatiohankkeissa Afrikassa. Arunga on tehnyt BBC:lle kaksi dokumenttia Afrikasta. The Devil’s Footpath kuvaa hänen kuusi viikkoa kestänyttä yli 8 000 kilometrin mittaista vaellusretkeään Kairosta Kapkaupunkiin, Who’s to Blame? sisältää Arungan ja Ghanan entisen presidentin Jerry Rawlingsin keskustelun. June Arunga kirjoittaa AfricanLiberty.orgiin ja on ollut mukana kirjoittamassa teosta The Cell Phone Revolution in Kenya. Hän suoritti oikeustieteellisen tutkintonsa Birminghamin yliopistossa Britanniassa.

KOKEMUKSENI MUKAAN suurin osa – ehkä 90 prosenttia – erimielisyyksistä johtuu siitä, ettei jommallakummalla osapuolella ole tarpeeksi tietoa. Tämä on erityisen merkittävä seikka silloin, kun ihmiset siirtyvät yhdestä kulttuurista toiseen. Afrikassa olemme nähneet, miten afrikkalaisten keskinäinen kauppa kasvoi suuresti sen jälkeen, kun heidät oli ensin pitkään erotettu toisistaan protektionismin, nationalismin ja väärinkäsitysten vuoksi. Minusta meidän tulisi olla iloisia kaupan kasvusta. Jotkut pelkäävät kaupan kasvua; mielestäni he tarvitsevat lisää informaatiota.

Globalisaatio tapahtuu, ja meidän tulisi toivottaa se tervetulleeksi. Se on saanut aikaan taitojen siirtymisen, teknologian saatavuuden ympäri maailmaa ja paljon muuta. Monet on kuitenkin jätetty sen ulkopuolelle. Kysymys kuuluu: miksi? Tapasin ruotsalaisen taloustieteilijän Johan Norbergin, joka julkaisi havahduttavan kirjan *In Defense of Global Capitalism* vuonna 2002, ja hänen tapansa käsitellä informaatiota teki minuun vaikutuksen. Hän ei sivuuttanut vapaan kaupan vastustajia, vaan sen sijaan kuunteli heitä, tarkasteli heidän näkökulmiaan ja todensi heidän informaationsa. Alun perin juuri hänen kiinnostuksensa todenmukaista informaatiota kohtaan sai hänet kannattamaan kapitalismia.

Minuun teki vaikutuksen myös se, että hän omaksui pahiten vahinkoa kärsineiden ihmisten eli köyhien näkökulman. Norberg on matkustellut maailmalla kysyen kysymyksiä. Hän ei kerro ihmisille, mitä heidän tulisi ajatella. Hän kysyy heiltä, mitä he ajattelevat. Esittämällä kysymyksiä köyhille, joille on annettu mahdollisuus osallistua kaupankäyntiin – joko kauppiaina tai myyjinä tai kansainvälistä kauppaa tekevien yritysten työntekijöinä – hän paljasti tosiasiat, joita viralliset saarnaajat eivät huomanneet. Tekikö työpaikka uudessa tehtaassa elämästäsi parempaa vai huonompaa? Tekikö ensimmäinen kännykkäsi elämästäsi parempaa vai huonompaa? Ovatko tulosi kasvaneet vai vähentyneet? Miten liikut paikasta toiseen: jalan, pyörällä, moottoripyörällä vai autolla? Ajatko mieluummin moottoripyörällä vai käveletkö? Norberg

haluaa välttämättä tarkastella faktoja. Hän kysyy asianosaisilta, mitä he ajattelevat ja onko vapaa kauppaa parantanut heidän elämänsä. Hän tahtoo kuulla yksilöiden näkökulmia.

Meidän tulisi kysyä, mitä hallituksemme tekevät meille, eivät ainoastaan meidän puolestamme. Omat hallituksemme vahingoittavat meitä: ne varastavat meiltä, ne estävät meitä käymästä kauppaa ja ne pitävät köyhät alistetussa asemassa. Paikalliset sijoittajat eivät saa kilpailla, koska laillisuusperiaate ei toimi pienituloisissa maissa. Ehkä ne ovat pienituloisia maita juuri siksi – koska niiden hallitus ei kunnioita omaa kansaansa.

Monet köyhien maiden hallitukset keskittyvät houkuttelemaan ”ulkomaisia sijoittajia”, mutta eivät päästä omia kansalaisiaan markkinoille. Markkinoiden ja kilpailun avaaminen paikallisille ei kuulu niiden ohjelmaan. Paikallisilla on näkemystä, ymmärrystä ja ”paikallistietoa”, mutta omat hallituksemme Afrikassa pitävät kansalaisensa poissa markkinoilta ulkomaisten tai paikallisten eturyhmien hyväksi.

Esimerkiksi voimakkaat rajoitukset, jotka tukahduttavat paikallisen kilpailun palveluilla, kuten pankkialalla ja vesihuollon järjestämisessä, jättävät huomiotta oman kansamme kyvyt hyödyntää paikallistietämystään teknologiasta, ihmisten mieltymyksistä ja infrastruktuurista. Ei ole oikeaa ”globalisaatiota” myöntää erityisiä etuja ”ulkomaalaisille sijoittajille” samalla kun paikalliset pyyhitään tieltä eikä heidän sallita kilpailla. Jos ”erityistalousalueet”, joita hallitukset perustavat vetääkseen puoleensa ”ulkomaisia sijoittajia”, ovat hyvä ajatus, miksi ihmisten enemmistö ei saa hyötyä niistä? Miksi niitä pidetään erityisinä etuoikeutettuina alueina eikä osana kaikkien vapautta käydä kauppaa? Kaupankäynnin vapauden tulisi liittyä kansaa palvelemaan vapaaseen kilpailuun, ei etuoikeutettuun paikalliseliittiin, joka ei tahdo kilpailua, tai ulkomaisiin sijoittajiin, joille ministerit myöntävät erikoisaudienssin.

Ei ole ”vapaata kauppaa”, että kansainväliset yritykset voivat saada erityissuosia hallituksilta, eikä ole ”vapaata kauppaa”,

että oma hallitus sulkee paikalliset yritykset markkinoiden ulkopuolelle. Vapaa kauppa edellyttää laillisuusperiaatteen pätemistä kaikkiin ja kaikkien vapautta osallistua toimista luonnollisimpaan: vapaaehtoiseen vaihdantaan.

Vaurauttamme afrikkalaisina emme saa ulkomaanavusta tai helposta rahasta. Meillä Afrikassa on ollut paljon sellaista, mutta se ei ole vaikuttanut positiivisesti köyhien elämään. Sellainen ”apu” synnyttää korruptiota ja heikentää laillisuusperiaatetta. Siihen liittyy avun sitominen palveluiden ostamiseen tietyiltä ihmisiltä apua antavissa maissa. Se vääristää kauppasuhteita. Mutta kaikesta pahinta on se, että ”apu” erottaa hallituksen omasta kansastaan, koska laskujen maksajat eivät ole Afrikassa vaan Pariisissa, Washingtonissa tai Brysselissä.

Kauppaa voivat vääristää ja tehdä epävapaaksi paikalliset eliitit, jotka saavat sanansa ministerin kuuluville tiedätte kyllä miten. Kauppaa voidaan vääristää myöntämällä monopolioikeuksia, jotka sulkevat pois sekä paikalliset että ulkomaiset kilpailijat. Lisäksi kauppaa vääristetään ja tehdään epävapaaksi, kun ulkomaalaiset eliitit saavat monopolioikeudet paikallisilta hallituksilta apuun sidotuilla sopimuksilla, jotka ovat vehkeilyä heidän oman hallituksensa kanssa: kun sopimukset on lyöty lukkoon, ne sulkevat pois sekä paikalliset että ulkomaiset kilpailijat. Kaikki nämä säädökset rajoittavat markkinoitamme ja vapauttamme. Meidän täytyy ostaa hyödykkeitä ja palveluita, jotka eivät ehkä ole laadultaan parhaita tai hinnaltaan edullisimpia, koska meillä ei ole valinnanvapautta. Vapauden puute pitää meidät sorrettiina ja levittää köyhyyttä.

Meiltä ei kuitenkaan varasteta vain halvempia hintoja ja parempaa laatua. Meiltä varastetaan mahdollisuus innovoida, käyttää järkeämme, parantaa tilannettamme oman tarmomme ja älymme avulla. Ajan oloon se on vielä suurempi rikos meitä vastaan. Protektionismi ja etuoikeudet eivät edistä ainoastaan taloudellista vararikkoa, vaan älyn, rohkeuden, luonteen, tahdon, päättäväisyyden ja itseluottamuksen pysähtyneisyyttä.

Tarvitsemme informaatiota. Meidän täytyy puhua ihmisille kentällä. Meidän täytyy tarkistaa samat tosiasiat. Useimmissa tapauksissa ne eivät ole salaisuuksia, mutta harvat vaivautuvat edes katsomaan. Siitä, että vapaa markkinakapitalismi, vapaa kauppa ja laillisuusperiaatteen varmistamat tasa-arvoiset oikeudet tuottavat vaurautta ihmismassoille, on valtavasti todisteita.

Tarvitsemme vapaata markkinakapitalismia luomaan tilan, jossa voimme toteuttaa potentiaalimme. Kirjassaan *The Mystery of Capital* perulainen taloustieteilijä Hernando de Soto osoittaa, miten köyhät voivat muuttaa ”kuolleen pääoman” ”eläväksi pääomaksi” parantaakseen elämänsä laatua. Pääoman puute ei ole väistämätöntä. Meillä Afrikassa on hyvin paljon pääomaa, mutta suurinta osaa siitä ei voida ottaa käyttöön parantamaan elämäämme laatua. Se on ”kuollutta”. Meidän täytyy parantaa omistusoikeuksiamme tehdäksemme valtaisasta pääomastamme ”elävää pääomaa”, joka luo elämää. Tarvitsemme omaisuutta. Toisin sanoen tarvitsemme sitä, että oikeuksiamme kunnioitetaan. Tarvitsemme tasa-arvoa lain edessä. Tarvitsemme vapaata markkinakapitalismia.

GLOBALISAATIO KULJETTAA IHMISTÄ KOHTI PAREMPAA

Vernon Smith

Tässä esseessä taloustieteilijä ja Nobel-palkinnon saaja Vernon Smith jäljittää inhimillisen vaurauden kasvua markkinoiden leviämisen myötä ja selittää, miksi globaali kapitalismi vie ihmistä kohti parempaa.

Vernon Smith toimii taloustieteen professorina Chapmanin yliopistossa Kaliforniassa ja on pioneeri ”kokeellisen taloustieteen” nousevalla kentällä. Tutkimuksissaan hän on keskittynyt hyödyke- ja pääomamarkkinoihin, varallisuuskuplien syntyymiseen, subdannevaihteluihin, rahoitukseen, luonnonvarojen taloustieteeseen ja markkinainstituutioiden kasvuun. Vuonna 2002 hän sai taloustieteen Nobelin palkinnon toisena kahdesta palkitusta, koska hän ”oli vakiinnuttanut laboratoriokeet empirisen taloustieteellisen analyysin välineeksi erityisesti vaihtoehtoisten markkinamekanismien tutkimisessa”. Hän on julkaissut laajalti taloustiedettä, peliteoriaa ja riskejä käsittelevissä akateemisissa julkaisuissa ja kirjoittanut teoksen Papers in Experimental Economics and Bargaining and Market Behavior: Essays in Experimental Economics. Smith on myös maailmankuulu opettaja, ja hän on kehittänyt ohjelmia, joissa kokeellista taloustiedettä ei käytetä ainoastaan luomaan uusia näkemyksiä talouden prosesseista vaan myös opettamaan taloustieteen periaatteita.

Tämä essee on ote ”Evenings at FEE” -tilaisuudessa^{A2} syyskuussa 2005 pidetystä puheesta.

VIESTINI TÄNÄÄN on optimistinen. Se liittyy kaupankäyntiin ja markkinoihin, jotka mahdollistavat työtehtävien ja tiedon erikoistumisen. Juuri erikoistuminen on kaiken vaurauden luomisen salaisuus ja ainoa ihmisen tilanteen kestävä parantamisen lähde. Tämä on globalisaation olemus.

Haaste piilee siinä, että me kaikki toimimme samanaikaisesti kahdessa päällekkäisessä kanssakäymisen maailmassa. Ensinnäkin elämme henkilökohtaisen sosiaalisen kanssakäymisen maailmassa, joka perustuu vastavuoroisuuteen ja jaettuihin normeihin pienryhmissä, perheissä ja yhteisöissä. Lause ”olen sinulle tästä velkaa” on inhimillinen universaali monissa kielissä, joissa ihmiset tunnustavat vapaaehtoisesti olevansa palveluksesta velkaa. Alkukantaisista ajoista lähtien henkilökohtainen kanssakäyminen salli työtehtävien erikoistumisen (metsästäminen, keräily ja työkalujen valmistaminen) ja loi perustan tuottavuuden ja hyvinvoinnin kasvulle. Työnjaon ansiosta varhaiset ihmiset saattoivat muuttaa kaikkialle maailmaan. Niinpä erikoistuminen käynnisti globalisaation kauan ennen muodollisten markkinoiden syntyä.

Toiseksi elämme persoonattoman markkinavaihdannan maailmassa, johon kommunikaatio ja yhteistyö kehittyivät vähitellen kaukana toisistaan eläneiden muukalaisten välillä käydyn kaupan myötä. Henkilökohtaisessa kanssakäymisessä tarkoituksemme on yleensä tehdä hyvää muille. Markkinoilla tämä näkemys usein katoaa, sillä jokaisella meistä on taipumus keskittyä omaan henkilökohtaiseen voittoon. Valvotut laboratorioskokeemme kuitenkin osoittavat, että samat yksilöt, jotka näkevät erityistä vaivaa tehdäksään yhteistyötä henkilökohtaisessa kanssakäymisessä, pyrkivät suuremmilla markkinoilla maksimoimaan saamansa voiton. Liiketoimissaan markkinoilla he maksimoivat myös ryhmän saaman yhteisen edun, vaikkeivät he aio tehdä niin. Miksi? Omistusoikeuksien vuoksi. Henkilökohtaisesta vaihdantaa ohjaavat säännöt syntyvät osapuolten vapaaehtoisesta suostumuksesta. Persoonattomassa markkinoilla tapahtuvassa vaihdossa ohjaavat säännöt

– kuten omistusoikeus, joka kieltää ottamasta, jos ei anna mitään vastineeksi – on koodattu institutionaalsiin kehyksiin. Niinpä nämä kaksi kanssakäymisen maailmaa toimivat samalla tavalla: saadakseen täytyy antaa.

Vaurauden perusta

Vaurauden luomisen perustana toimivat hyödyke- ja palvelumarkkinat määräävät erikoistumisen määrän. Organisoituneilla markkinoilla tuottajien tuotantohinnat ovat suhteellisen ennustettavia ja kuluttajat luottavat arvostettujen hyödykkeiden suhteellisen ennustettavaan saatavuuteen. Nämä alituisesti toistettavat markkinatoimet ovat uskomattoman tehokkaita jopa hyvin monimutkaisissa markkinasuhteissa, joissa vaihdetaan monia hyödykkeitä.

Markkinakokeissamme olemme myös saaneet selville, että yleensä ihmiset kiistävät minkäänlaisen mallin voivan ennustaa heidän lopullisia kauppahintojaan ja heidän ostamiensa ja myymiensä hyödykkeiden määrää. Itse asiassa tehokkaat markkinat eivät edellytä suurta määrää osanottajia, täydellistä informaatiota, talouden ymmärtämistä tai mitään erityistä kehittyneisyyttä. Käviväthän ihmiset kauppaa markkinoilla jo kauan ennen kuin oli olemassa markkinamekanismia tutkivia taloustieteilijöitä. Tarvitsee vain tietää, milloin ansaitsee enemmän rahaa tai vähemmän rahaa ja onko mahdollista toimia toisin.

Hyödyke- ja palvelumarkkinoiden tunnusmerkki on moninaisuus – makujen, inhimillisten taitojen, tiedon, luonnonvarojen, maaperän ja ilmaston vaihtelu. Mutta moninaisuus ilman vapautta käydä kauppaa merkitsee köyhyyttä. Yksikään ihmisolento ei voi kukoistaa ilman kauppaa, vaikka hänellä olisi mielin määrin yhtä taitoa tai yhtä resurssia. Vapaiden markkinoiden vuoksi olemme riippuvaisia muista, joita emme tunne, tunnista tai edes ymmärrä. Ilman markkinoita olisimme tosiaan köyhiä, kurjia, raakoja ja tietämättömiä.

Markkinat vaativat sitä, että sosiaalisen kanssakäymisen ja

taloudellisen vaihdon molemmat osapuolet haluavat pitää niitä yllä. Kukaan ei ole ilmaissut asiaa paremmin kuin David Hume yli 250 vuotta sitten – on olemassa vain kolme luonnollista lakia: omistusoikeus, sen vapaaehtoinen luovuttaminen ja lupausten toteuttaminen. Nämä ovat järjestyksen pohjimmaiset perustat, jotka mahdollistavat markkinat ja vaurauden.

Humen luonnolliset lait juontuvat vanhoista käskyistä: älä varasta, älä himoitse lähimmäisesi omaisuutta, älä anna väärää todistusta. ”Varastamispelejä” kuluttaa varallisuutta ja lannistaa sen uusintamista. Toisten omaisuuden himoitseminen kehottaa pakkoa hyödyntävää valtiota jakamaan vaurauden uudelleen ja vaarantaa siten aloitteet tuottaa huomisen sato. Väärän todistuksen antaminen kaivaa perustuksia yhteisöltä, johdon uskottavuudelta, sijoittajien luottamukselta, pitkän keston kannattavuudelta ja mitä inhimillistävimmältä henkilökohtaiselta kanssakäymiseltä.

Vain markkinat täyttävät odotukset

Taloudellinen kehitys liittyy vapaisiin taloudellisiin ja poliittisiin järjestelmiin, joita laillisuusperiaate ja yksityinen omistusoikeus tukevat. Voimakkaat, keskitetyt suunnittelujärjestelmät eivät ole koskaan täyttäneet odotuksia. On kuitenkin paljon esimerkkejä sekä isoista että pienistä maista (Kiinasta Uuteen-Seelantiin ja Irlantiin), joissa hallitukset ovat poistaneet ainakin joitain taloudellisen vapauden esteitä. Näissä maissa on päästy todistamaan huomattavaa taloudellista kasvua pelkästään sen ansiosta, että ihmisten on annettu pyrkiä oman taloudellisen tilanteensa parantamiseen.

Kiina on ottanut merkittävän askeleen taloudellisen vapauden suuntaan. Reilu vuosi sitten Kiina uudisti perustuslakiaan, jotta ihmiset voisivat omistaa, ostaa ja myydä yksityisomaisuutta. Miksi? Yksi Kiinan hallituksen kohtaamista ongelmista oli se, että ihmiset ostivat ja myivät omaisuutta, vaikka hallitus ei tunnustanut näitä liiketoimia. Se sai paikalliset viranomaiset keräämään rahaa

niiltä, jotka rikkoivat lakia käymällä kauppaa. Tunnustamalla omistusoikeuden keskushallitus yrittää heikentää voimanlähdettä, joka tukee paikallista byrokraattista korruptiota ja jota keskusvaltan on hyvin vaikea valvoa ja kontrolloida. Nähdäkseni tämä perustuslaillinen haaste on käytännöllinen keino rajoittaa hallinnon hillitöntä korruptiota ja politiikan sekaantumista taloudelliseen kehitykseen.

Vaikka muutos ei ole johtunut mistään poliittisesta vapauspyrkimyksestä, se voi hyvinkin viitoittaa tietä vapaampaan yhteiskuntaan. Välittömät edut on jo nähty: 276 kappaletta Fortune 500 -yrityksistä sijoittaa tällä hetkellä jättimäiseen tutkimus- ja kehityspuistoon lähellä Pekingiä, ja suunnitelma perustuu Kiinan hallituksen myöntämiin hyvin edullisiin 50 vuoden liisausehtoihin.

Irlanti on esimerkki periaatteesta, ettei maan tarvitse olla iso voidakseen rikastua liberalisoimalla hallituksen talouspolitiikkaa. Menneisytydessä Irlanti oli merkittävä ihmisten viejä. Tästä oli hyötyä Yhdysvalloille ja Britannialle, sillä ne saivat ottaa vastaan monia älykkäitä irlantilaisia emigrantteja, jotka pakenivat kotimaansa pitkästyttävää elämää. Vain kaksi vuosikymmentä sitten Irlanti oli jumiutunut kolmannen maailman kaltaiseen köyhyyteen, mutta nyt se on ohittanut entisen siirtomaaisäntänsä per capita -tuloissa ja muuttunut vannoutuneeksi eurooppalaiseksi vaikuttajaksi. Maailmanpankin tilastojen mukaan bruttokansantuotteen (BKT) kasvutahti Irlannissa loikkasi 1980-luvun 3,2 prosentista 1990-luvulla 7,8 prosenttiin. Hiljattain Irlannin BKT henkeä kohti oli maailman kahdeksanneksi korkein, kun taas Britannia oli listalla viidentenätoista. Vaalimalla suoria ulkomaisia sijoituksia (myös riskipääomaa) ja edistämällä finanssipalveluita ja informaatioteknologiaa Irlanti on kääntänyt valtaisan aivovuodon suunnan – nuoret palaavat takaisin kotiin.

Nämä nuoret palaavat, koska taloudellisen vapauden lisääntyminen heidän kotimaassaan on luonut uusia mahdollisuuksia. He ovat esimerkkejä positiivisista tietoyrittäjistä, jotka luovat

varallisuutta ja vievät ihmistä kohti parempaa paitsi synnyinmaasaan myös Yhdysvalloissa ja kaikissa maissa ympäri maailmaa. Näiden ihmisten tarinat osoittavat, miten hallituksen huono politiikka voidaan muuttaa ja luoda uusia taloudellisia mahdollisuuksia, jotka voivat kääntää maan aivovuodon dramaattisesti parempaan suuntaan.

Meillä ei ole mitään pelättävää

Muutoksen, kasvun ja taloudellisen paranemisen prosessiin kuuluu olennaisesti se, että eilispäivän työpaikkojen sallitaan mennä samaa tietä kuin eilispäivän teknologian. Se, että kotimaisia yrityksiä estetään ulkoistamasta, ei pysäytä niiden ulkomaisia kilpailijoita tekemästä niin. Ulkoistamalla ulkomaiset kilpailijat voivat vähentää kulujaan ja käyttää säästöjä hintojen alentamiseen ja teknologian parantamiseen. Niin ollen ne saavat suuren markkinaedun.

Yksi tunnetuimpia esimerkkejä ulkoistamisesta oli Uuden-Englannin tekstiiliteollisuuden siirtyminen etelään toisen maailmansodan jälkeen; se tapahtui reaktiona etelävaltioiden alempiin palkkoihin. (Kuten odottaa saattoi, tämä korotti palkkoja etelässä, ja lopulta alan täytyi siirtyä edullisempiin Aasian lähteisiin.)

Uuden-Englannin työpaikat eivät kuitenkaan kadonneet. Tekstiilibisneksen tilalle tuli huipputeknologiäteollisuus: elektroninen informaatio ja bioteknologia. Tämä tuotti Uudelle-Englannille suunnatonta nettovoittoa, vaikka se menettikin alan, joka kerran oli ollut siellä tärkeä. Warren Buffett sai 1965 haltuunsa Berkshire-Hathawayn, yhden Massachusettsin kuihtuvista tekstiilivalmistajista. Hän käytti yrityksen suurta, mutta pienenevää kassavirtaa ponnahduslautana ja sijoitti rahat uudelleen moniin alihinnoiteltuihin liikeyrityksiin. Kuten hyvin tiedetään, ne menestyivät, ja 40 vuotta myöhemmin Buffettin yrityksen markkina-arvo on 113 miljardia dollaria. Sama muutos tapahtuu tänään K-Martissa ja Sears Roebuckissa. Mikään ei ole ikuista: samalla

kun vanhat yritykset rappeutuvat, niiden resurssit siirtyvät uusiin.

National Bureau of Economic Research kertoi hiljattain uudesta tutkimuksesta, joka käsittelee USA:n monikansallisten yritysten investointeja ulkomaille ja kotimaahan. Tutkimus osoitti, että jokaista ulkomaille sijoitettua dollaria kohti ne sijoittavat kolme ja puoli dollaria Yhdysvaltoihin. Tämä osoittaa, että sijoitukset ulkomaille ja kotimaahan ruokkivat toisiaan: kun yksi kasvaa, myös toinen kasvaa. McKinsey and Company arvioi, että jokaisesta yhdysvaltalaisen yritysten Intiaan sijoittamasta dollarista saadaan 1,14 dollaria Yhdysvaltojen eduksi. Noin puolet tästä edusta palaa sijoittajille ja asiakkaille, ja suurin osa jäljelle jäävästä summasta käytetään uusiin työpaikkoihin, jotka on luotu. Saksassa jokainen ulkomaille sijoitettu euro luo sitä vastoin ainoastaan 80 prosentin edun kansantaloudelle pääasiallisesti siksi, että syrjäytettyjen saksalaisten työntekijöiden uudelleentyöllistymisaste on paljon matalampi hallituksen lukuisien säädösten vuoksi.

Uskon, että niin kauan kuin Yhdysvallat pysyy ykkösenä maailman innovaatioindeksissä, ulkoistamisessa ei ole meille mitään pelättävää, mutta sen sijaan saamme pelätä suuresti, jos politiikkomme onnistuvat vastustamaan sitä. Institute for International Economicsin mukaan vuosina 1999–2003 luotiin yli viisitoistatuhatta parempipalkkaista tietokoneohjelmistotyöpaikkaa samalla kun seitsemänkymmentätuhatta työpaikkaa menetettiin ulkoistamisen vuoksi. Palvelusektorilla puolestaan luotiin kaksitoista miljoonaa uutta työpaikkaa samalla kun kymmenen miljoonaa vanhaa työpaikkaa siirrettiin muualle. Nopea teknologinen muutos ja vanhojen töiden korvautuminen uusilla on juuri sitä, mistä taloudellisessa kehityksessä on kysymys.

Ulkomaille ulkoistamisen avulla yhdysvaltalaisyrietykset säästävät rahaa, jonka ansiosta ne voivat sijoittaa uuteen teknologiaan ja uusiin työpaikkoihin pysyäkseen kilpailukykyisinä maailmanmarkkinoilla. Valitettavasti me emme voi nauttia eduista joutumatta alttiiksi muutoksen tuskalle. Muutos on tietysti tuskallista.

Se on tuskallista niille, jotka menettävät työpaikkansa ja joutuvat luomaan uutta uraa. Se on tuskallista niille, jotka sijoittavat riskillä uuteen teknologiaan ja häviävät. Mutta voittajien saamat edut luovat suurta uutta vaurautta kokonaistaloudelle. Nämä edut puolestaan vahvistavat koko markkinoita keksimisprosessin ja kilpailullisen oppimiskokemuksen avulla.

Globalisaatio ei ole uusi asia. Se on moderni sana, joka kuvaa ikivanhaa inhimillistä liikettä, sana, joka kuvaa ihmiskuntaa etsimässä parempaa vaihdannan ja maailmanlaajuisen erikoistumisen laajenemisen avulla. Kuten ranskalainen taloustieteilijä Frédéric Bastiat viisaasti sanoi: jos hyödykkeet eivät ylitä rajoja, sotilaat ylittävät.

LISÄLUKEMISTA

Kapitalismin moraalialia käsittelevää kirjallisuutta on valtavasti. Suurin osa siitä on roskaa. Seuraavassa muutama lukukelpoinen kirja, joista pitäisi olla apua kapitalismiin liittyvien asioiden ymmärtämisessä. Luettelo voisi olla paljon pidempi, mutta Kapitalismin moraalii -kirjan esseissä on jo viitattu moniin muihin kirjoihin ja esseisiin, muun muassa Smithin, Misesin, Hayekin, Randin, McCloskeyn ja muiden vapaan markkinakapitalismin puolustajien kirjoituksiin. Älä siis pelkää hankkia käsiisi kirjan loppuviitteissä mainittuja tekstejä. Alla olevat kirjat on sijoitettu kirjoittajan nimen mukaiseen aakkosjärjestykseen, ja niiden tulisi tarjota hieman hyödyllistä henkistä harjoitusta.

– Tom G. Palmer

H. B. Acton, *The Morals of Markets and Related Essays* (Indianapolis: Liberty Fund, 1993). Brittifilosofi H. B. Acton kirjoitti selkeästi ja järkevästi voitosta, kilpailusta, individualismista ja kollektivismista, suunnittelusta ja monista muista aiheista.

Daniel Friedman, *Morals and Markets: An Evolutionary Account of the Modern World* (New York: Palgrave Macmillan, 2008). Kirjoittaja tarjoaa näkemyksiä markkinoiden ja moraalinnakkaisesta kehityksestä ja tekee eräitä kiisteltäviä ehdotuksia kummankin parantamisesta.

F. A. Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (Chicago: University of Chicago Press, 1988). Hayek sai taloustieteen Nobelpalkinnon, mutta hän ei ollut ”pelkkä taloustieteilijä”. Tässä lyhyessä kirjassa – viimeisessään – hän kokoaa yhteen monia tutkimusaiheitaan ja esittää syvälleikävät perustelut vapaan markkinakapitalismin puolesta.

Bertrand de Jouvenel, *The Ethics of Redistribution* (Indianapolis: Liberty Fund, 1990). Tämä erittäin ohut kirja perustuu luentoihin, jotka kuuluu ranskalainen politiikantutkija piti Cambridgen yliopistossa. Luvut ovat lyhyitä ja tiiviitä ja ne tarkastelevat sitä, millaisia eettisiä perusteita ja implikaatioita on yrityksillä jakaa tuloja uudelleen tulojen tasa-arvon saavuttamiseksi.

Israel Kirzner, *Discovery and the Capitalist Process* (Chicago: University of Chicago Press, 1985). Itävallan koulukunnan taloustieteilijä tarkastelee kapitalismia, interventionismia ja sosialismia yrittäjyyden linssin läpi, ja hänellä on paljon kiinnostavaa sanottavaa valppaudesta, innovaatiosta, kannustimista ja voitoista.

John Meadowcraft, *The Ethics of the Market* (New York: Palgrave Macmillan, 2005). Erittäin tiivis yleisesitys vapaan markkinakapitalismin erilaisten vihollisten esiin nostamista asioista.

Matt Ridley: *The Origins of Virtue: Human Instincts and the Evolution of Cooperation* (New York: Viking, 1997). Ridley on eläintieteilijä ja ammattimainen tiedekirjoittaja, joka on käyttänyt älyään ymmärtääkseen ihmisen käyttäytymistä evoluutiobiologian perusteella. Hänen havaintonsa hyveestä, omaisuudesta ja kaupasta ovat hauskoja ja hyödyllisiä lukea.

Robert Sugden, *The Economics of Rights, Co-operation, and Welfare* (London: Palgrave Macmillan, 2005). Kirjoittaja tarjoaa helposti

lähestyttävän yleiskatsauksen omaisuuden ja kaupan moraalista peliteorian linssin läpi. Kirjassa käytetty matematiikka on hyvin yksinkertaista (ihan totta) ja auttaa meitä ymmärtämään filosofi David Humen suuria oivalluksia.

Paul J. Zak (toim.), *Moral Markets: The Critical Role of Values in the Economy* (Princeton: Princeton University Press, 2008). Kirjan esseet tarkastelevat monia markkinoiden moraaliin liittyviä kysymyksiä ja tarjoavat pitkälle meneviä tieteellisiä näkemyksiä peliteoriasta, biologiasta, psykologiasta ja muilta aloilta.

Suomenkielellä on ilmestynyt Gustav von Hertzenin *Demokratian haaste* (Jyväskylä: Gummerus Kustannus, 2007). Kirjassa pohditaan demokratian historiallista taustaa ja eritellään sen toimintaedellytyksiä, uhkia ja tulevaisuudennäkymiä.

VIITTEET

- 1 Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), s. 163.
- 2 Joyce Appleby, *The Relentless Revolution: A History of Capitalism* (New York: W. W. Norton and Co., 2010), s. 25–26.
- 3 David Schwab ja Elinor Ostrom, ”The Vital Role of Norms and Rules in Maintaining Open Public and Private Economies”, teoksessa *Moral Markets: The Critical Role of Values in the Economy*, toim. Paul J. Zak (Princeton: Princeton University Press, 2008), s. 204–227.
- 4 Deirdre McCloskey, *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World* (Chicago: University of Chicago Press, 2010), s. 48.
- 5 Yksinkertainen aritmeettinen esitys suhteellisesta edusta löytyy verkkosivulta tomgpalmer.com/wpcontent/uploads/papers/The%20Economics%20of%20Comparative%20Advantage.doc.
- 6 Erinomainen kuvaus vallankäytön roolin yleisestä heikkenemisestä ihmisten asioissa on James L. Payne, *A History of Force* (Sandpoint, Idaho: Lytton Publishing, 2004).
- 7 Monet ajattelijat ovat tutkineet kateutta yhteiskunnalliselle yhteistyölle haitallisena ja vapaalle markkinakapitalismille vihamielisenä impulssina. Tuore ja kiintoisa lähestymistapa, joka perustuu klassiseen intialaiseepokseen *Mahabharataan*, esitetään teoksessa Gurcharan Das, *The Difficulty of Being Good: On the Subtle Art of Dharma* (New York: Oxford University Press, 2009), erityisesti s. 1–32.
- 8 Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century: The Wheels of Commerce* (New York: Harper & Row, 1982), s. 232.
- 9 Sama, s. 236.
- 10 Louis Blanc, *Organisation du Travail* (Paris: Bureau de la Societé de l'Industrie Fraternelle, 1847), lainaa Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century: The Wheels of Commerce*, s. 237.
- 11 Karl Marx ja Friedrich Engels, *Kommunistisen puolueen manifesti*, teoksessa Karl Marx ja Friedrich Engels, *Valitut teokset 2* (1978: Kustannusliike Edistys, Moskova), s. 340–341.

- 12 Murskaava ja urauurtava Marxin taloudellisten teorioiden kritiikki on Eugen von Böhm-Bawerkin *Karl Marx and the Close of His System* (1896; New York: Augustus M. Kelley, 1949). Parempi käännös Böhm-Bawerkin otsikolle olisi ”Marxilaisen järjestelmän päättymisestä”. Böhm-Bawerk viittaa otsikossaan *Pääoman* marxilaisen järjestelmän ”päättäneen” kolmannen osan julkaisemiseen. On syytä panna merkille, että Böhm-Bawerkin kritiikki on täysin sisäistä kritiikkiä, eikä se perustu millään tavoin taloustieteen ”marginaaliseen vallankumoukseen”, joka tapahtui 1870. Katso myös Ludwig von Misesin essee ”Economic Calculation in the Socialist Commonwealth”, teoksessa F. A. Hayek (toim.), *Collectivist Economic Planning* (London: George Routledge & Sons, 1935). Essee käsittelee kollektivismiin kykenemättömyyttä ratkaista talouslaskun ongelmaa.
- 13 Karl Marx, ”Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista”, teoksessa Karl Marx ja Friedrich Engels, *Valitut teokset 3* (1978: Kustannusliike Edistys, Moskova), s. 191. Kuvaan Marxin talous- ja yhteiskunta-analyysin ristiriitoja ja hämmennyksiä kirjoituksessani ”Classical Liberalism, Marxism, and the Conflict of the Classes: The Classical Liberal Theory of Class Conflict”, teoksessa *Realizing Freedom: Libertarian Theory, History, and Practice* (Washington: Cato Institute, 2009), s. 255–275.
- 14 Karl Marx ja Friedrich Engels, *Kommunistisen puolueen manifesti*, s. 339–340.
- 15 Karl Marx, ”Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista”, s. 230.
- 16 Karl Marx, ”Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista”, s. 247.
- 17 Shirley M. Gruner, *Economic Materialism and Social Moralism* (The Hague: Mouton, 1973), s. 189–190.
- 18 Katso esimerkiksi Sheldon Richman, ”Is Capitalism Something Good?”, www.thefreemanonline.org/columns/tgif/is-capitalism-something-good/.
- 19 Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (London: Routledge, 2006), s. 84.
- 20 David Boaz, ”Creating a Framework for Utopia,” *The Futurist*, 24. joulukuuta 1996, www.cato.org/pub_display.php?pub_id=5976.
- 21 Oikeushistorioitsija Henry Sumner Maine tunnetusti kuvasi ”edistyksekkösten yhteiskuntien liikettä” perityistä, perheeseen kuulumiseen perustuvista suhteista henkilökohtaiseen vapauteen

- ja kansalaisyhteiskuntaan ”liikkeeksi statuksesta sopimukseen”. Henry Sumner Maine, *Ancient Law* (Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2003), s. 170
- 22 Leo Melamed, ”Reminiscences of a Refugee”, teoksessa *For Crying Out Loud: From Open Outcry to the Electronic Screen* (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2009), s. 136.
- 23 Käsittelen kysymystä köyhyydestä ja vapaasta markkinakapitalismista järjestelmällisemmin kirjoituksessani ”Classical Liberalism, Poverty, and Morality”, teoksessa *Poverty and Morality: Religious and Secular Perspectives*, William A. Galston ja Peter H. Hoffenberg (toim.), (New York: Cambridge University Press, 2010), s. 83–114.
- 24 Tämä on erityisen yleinen asenne filosofien piirissä. Heistä kenties surullisin tapaus oli edesmennyt G. A. Cohen, joka käytti suuren osan intellektuaalisesta urastaan siihen, että yritti kumota Nozickin ajatuskokeen mutta epäonnistui. Lainauksia Cohenin artikkeleista ja todistus siitä, että hänen kritiikkinsä epäonnistui, löytyy kirjoituksesta ”G. A. Cohen on Self-Ownership, Property, and Equality”, teoksessa *Realizing Freedom*, s. 139–154.
- 25 Lainaa Michael Sandel, *Justice: What’s the Right Thing to Do?* (New York: Farrar, Straus, and Giroux, 2009), s. 61.
- 26 Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 188: ”Mahdollinen liberaaleihin periaatteisiin pohjautuva oikeutus sille, että annuitetteja on pakko ostaa, on se, ettei ajattelematon joudu kärsimään omien tekojensa seurauksista vaan tuottaa kuluja muille. Sanotaan, ettemme ole halukkaita näkemään, miten ajattelemattomat ikäännyttyään kärsivät surkeassa kurjuudessa. Autamme heitä yksityisen ja julkisen hyväntekeväisyyden avulla. Näin ihmisestä, joka ei pidä huolta vanhuuden toimeentulostaan, tulee yhteinen taakka. Se, että hänet pakotetaan ostamaan annuitetteja, ei perustu hänen omaan hyvänsä vaan meidän muiden etuun.”
- 27 Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 188.
- 28 Selitykseksi katso Anthony de Jasay, ”Liberalism, Loose or Strict,” *Independent Review*, v. IX, n. 3, Winter 2005, s. 427–432.
- 29 F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), s. 313.
- 30 Onneksi kerjäläinen oli ulkopuolinen, sillä jos hän olisi ollut herrasmiesten maasta, kiista olisi jatkunut loputtomasti.

- 31 Lei Feng (18.12.1940–15.8.1962) oli kansan vapautusarmeijan sotilas, josta tuli kansallissankari sen jälkeen kun hän kuoli liikenneonnettomuudessa 1962. Vuonna 1963 alkoi kansallinen kampanja ”opi toveri Lei Fengiltä”; se kehotti kiinalaisia jäljittelemään hänen omistautuneisuuttaan Kiinan kommunistipuolueelle ja sosialismille.
- 32 ”The Secret History of Self-Interest”, teoksessa Stephen Holmes, *Passions and Constraints: On the Theory of Liberal Democracy* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).
- 33 Kohdan lainaa Christine Caldwell Ames, *Righteous Persecution: Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), s. 44.
- 34 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, toim. D. D. Raphael ja A. L. Macfie, vol. I, Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund, 1982). Luku ”Of the love of Praise, and of that of Praise-worthiness; and of the dread of Blame, and of that of Blame-worthiness”; <http://oll.libertyfund.org/title/192/200125>, luettu 30.5.2011.
- 35 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, toim. D.D. Raphael ja A.L. Macfie, vol. I, Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund, 1982). Luku ”Of the beauty which the appearance of Utility bestows upon all the productions of art, and of the extensive influence of this species of Beauty”; <http://oll.libertyfund.org/title/192/200137>, luettu 30.5.2011.
- 36 Adam Smith, *Kansojen varallisuus I*, suom. Toivo T. Kaila. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1933, s. 568.
- 37 Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. I, toim. R.H. Campbell ja A.S. Skinner, vol. II, Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund: 1981). Luku: [IV.viii] CHAPTER VIII: ”Conclusion of the Mercantile System”. <http://oll.libertyfund.org/title/200/217484/2316261>. Luettu 23.8.2010.
- 38 The specific characteristic of an economic relation is not its ”egoism,” but its ”non-tuism”. Philip H. Wicksteed, *The Commonsense of Political Economy, including a Study of the Human Basis of Economic Law* (London: Macmillan, 1910). V luku: BUSINESS AND THE ECONOMIC NEXUS; <http://oll.libertyfund.org/title/1415/38938/104356>, luettu 23.8.2010.
- 39 H. B. Acton, *The Morals of the Markets and Related Essays*, toim.

- David Gordon ja Jeremy Shearmur (Indianapolis: Liberty Fund, 1993).
- 40 Voltaire, *Letters Concerning the English Nation*, toim. Nicholas Cronk (Oxford: Oxford University Press, 1999). s. 43.
- 41 Seuraavassa esitetty argumentti on suuresti velkaa professori Misesin ajatuksille tekstissä ”Das festangelegte Kapital”, teoksessa *Grundprobleme der Nationalökonomie*, s. 201–214. [Engl. teoksessa *Epistemological Problems of Economics* (New York, D. Van Nostrand, 1960, s. 217–231.)]
- 42 The Foundation for Economic Education, www.fee.org.

ERISNIMIHAKEMISTO

(kiinalaiset nimet on aakkostettu sukunimen mukaan)

- Acton, H. B., 92, 147
Appleby, Joyce, 12
Ayer, Alfred, 80
Bastiat, Frédéric, 146
Blanc, Louis, 16
Boaz, David, 20, 49
Boskin, Michael, 14
Bové, José, 149
Braudel, Fernand, 16
Buffett, Warren, 144
Carnegie, Andrew, 45
Deng, Xiaoping 128-129
Descartes, René 149
Dionne, E. J., 50
Engels, Friedrich, 16
Franklin, Benjamin, 45
Friedman, Milton, 14, 24, 49
Gates, Bill, 32, 45, 91
Gore, Al, 51, 155
Gruner, Shirley, 18
Hare, Richard, 80
Hayek, F. A., 24-25, 127, 147
Holmes, Stephen, 88
Hume, David, 52, 80, 142, 149
Jeesus, 110
Kant, Immanuel, 79-80
Krauthammer, Charles, 51
Lei, Feng, 68-70
Li, Ming, 76
Li, Ruzhen, 64-67
Locke, John, 52
Mandeville, Bernard, 97
Marx, Karl, 12-18, 20, 22, 25, 78
McCloskey, Deirdre, 8, 13, 15, 40, 43, 147
Melamed, Leo, 22
Mises, Ludwig von, 54, 115, 147
Mokyr, Joel, 47
Moore, George, 80
Mugabe, Robert, 125
Murray, Charles, 51
Norberg, Johan, 134
Nozick, Robert, 11, 24, 104
Obama, Barack, 38, 96
Ostrom, Elinor, 12
Paine, Thomas, 95
Pareto, Vilfredo, 122
Perot, H. Ross, 14
Rand, Ayn, 24, 30, 95, 98, 106-109, 147
Rawlings, Jerry, 133
Rawls, John, 25, 103, 105
Reagan, Ronald, 40
Robespierre, Maximilien, 125
Romans, Humbert de, 88
Sandel, Michael, 24-25
Schmitt, Bertel, 128
Schumpeter, Joseph, 12, 20, 122
Schwab, David, 12
Smith, Adam, 8, 25, 51-52, 87-90, 92-93, 96, 147
Sombart, Werner, 16, 19, 25
Soros, George, 50-51, 91
Soto, Hernando de, 137
Stone, Oliver, 90
Tawney, R. H., 102, 105
Tsvangirai, Morgan, 125
Voltaire (François-Marie Arouet) 92
Wicksteed, Philip, 91
Williams, Walter, 129
Winfrey, Oprah, 103
Woolf, Virginia, 151

KAPITALISMIN MORAALI

Kapitalismin moraali haastaa lukijan pohtimaan kapitalismin olemusta. Ajatuksia herättävät kirjoitukset tuulettavat ennakkoluuloja ja ohjaavat perimmäisten kysymysten äärelle.

Kirja avaa uusia näkökulmia tasa-arvoon, globalisaatioon, talouteen ja yhteiskuntarauhaan. Maailmanluokan kirjoittajat tulevat eri kulttuureista ja taustoista. Mukana on mm. Nobel-palkittu Vernon Smith ja kiinalainen taloustieteilijä Mao Yushi.

"Sovinnainen ennakkoluulo, jonka mukaan talouselämän moraalialla voi tarkastella vain vasemmalta, rikotaan tässä ryminällä."

- *Eero Paloheimo* -

"Murtaa myytit kapitalismista ahneuden ja piittaamattomuuden järjestelmänä. Näistä asioista ei julkisesti puhuta."

- *Paul Lillrank* -

"Markkinatalouden merkitys yhteiskunnan moraalien kehitykselle on monelle vieras ajatus. Juuri siksi tämä teos on niin merkittävä."

- *Anne Berner* -

Eetos
KUSTANNUS

www.eetoskustannus.fi

KI 36 | ISBN 978-952-280-011-4

9 789522 800114